

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
факультет філології і журналістики

МАТЕРІАЛИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
З МІЖНАРОДНОЮ УЧАСТЮ
«УКРАЇНСЬКА ФІЛОЛОГІЯ В КОНТЕКСТІ
РОЗВИТКУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ НАУКОВОЇ
ДУМКИ»,
присвяченої 85-річчю від дня народження
професора Дмитра Бучка
10-11 листопада 2022 року

Тернопіль
ТНПУ імені Володимира Гнатюка
2022

Рекомендовано до друку Вченою радою Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

(протокол №5 від 27.12.2022).

Редакційна колегія:

Вільчинська Тетяна Пилипівна – декан факультету філології і журналістики, доктор філологічних наук, професор кафедри загального мовознавства і слов'янських мов.

Бачинська Галина Василівна – завідувач кафедри загального мовознавства і слов'янських мов, кандидат філологічних наук, доцент.

Свистун Ніна Олександрівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри загального мовознавства і слов'янських мов.

Вербовецька Оксана Степанівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри загального мовознавства і слов'янських мов.

Бабій Ірина Михайлівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри загального мовознавства і слов'янських мов.

Відповідальний за випуск: декан факультету філології і журналістики, доктор філологічних наук, професор кафедри загального мовознавства і слов'янських мов **Вільчинська Тетяна Пилипівна**.

Автори несуть відповідальність за наукову вірогідність і коректність уміщених у збірнику матеріалів.

Тематика тез, представлених у збірнику, є різноманітною: дослідження ойконімів, особових імен, прізвищ, прізвиськ, антропонімний простір у художніх творах, особливості лексики і фразеології художньої мови, вербалізація емоційної картини світу, лінгвостилістика, соціолінгвістика, лінгвопсихологія, медіазнавство тощо. Учасники конференції поділилися досвідом, науковими напрацюваннями, заклали підвалини теоретичних постулатів практичної реалізації та впровадження новітніх досліджень у сфері філологічної науки.

©Тернопільський національний педагогічний
університет ім. В. Гнатюка, 2022 рік

Святослав Вербич,
доктор філологічних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
Інститут української мови НАН України
sviatoverb@ukr.net

РОЗДУМИ ПРО РОЛЬ ОСОБИСТОСТІ В НАУЦІ

У статті викладено міркування автора про внесок доктора філологічних наук, професора, завідувача кафедри загального та слов'янського мовознавства Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка Д.Г. Бучка в організацію назвознавчих досліджень в Україні в цілому й у Тернопільському ономастичному осередку зокрема; участь Дмитра Григоровича в діяльності Української ономастичної комісії.

***Ключові слова:** Дмитро Григорович Бучко, ойконімія, ономастичні дослідження, Словник української ономастичної термінології, Українська ономастична комісія.*

Розмірковувати про роль особистості в житті суспільства, держави та її інститутів можна багато, щораз акцентуючи на різних аспектах і нових етапах. Стрижневим, утім, залишається факт визначального впливу особистості на організацію діяльності соціуму в різних сферах і напрямках, а також на формування громадянських і державних інституцій. Ця заувага, безперечно, стосується й наукової галузі. Таким коротким вступом розпочинаю свої роздуми про роль нашого колеги Дмитра Григоровича Бучка в становленні українського назвознавства взагалі й Тернопільського ономастичного осередку зокрема.

8 листопада 2022-го виповнилося 85 років від дня народження Дмитра Григоровича. Це, переконаний, не критичний вік ні для фізичного життя, ні для розумової активності. Прикладів на підтвердження такої думки чимало. На жаль, склалося інакше, й 11 лютого 2014 року Дмитра Григоровича не стало. Проте людина, як відомо, може продовжити своє життя в пам'яті рідних, друзів, послідовників. І те, що сьогодні, з нагоди 85-річчя з дня народження Д.Г. Бучка, в межах роботи наукової конференції «Українська філологія в контексті розвитку європейської наукової думки» зібралося стільки небайдужих людей, аби згадати про цю особистість, – найкраще свідчення його життя й після фізичної смерті.

Мої перші спогади про Дмитра Григоровича сягають середини 90-х, коли я навчався в аспірантурі Інституту української мови НАН України у відділі ономастики, який на ту пору очолювала доктор філологічних наук І.М. Железняк. Саме з її ініціативи наприкінці 80-х років (тоді ще в групі ономастики Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні АН УРСР) було запроваджено таку форму обговорення нагальних ономастичних і дотичних до

них історичних проблем, як міждисциплінарний науковий семінар. Перші шість таких наукових заходів відбулися в Інституті мовознавства, а наступні сім – у створеному в 1991 р. Інституті української мови НАН України, де й було сформовано структурний відділ ономастики. Особисто для мене першим науковим заходом, у якому я взяв участь, став науковий семінар «Проблеми регіональної ономастики», що відбувався в далекому 1994-му році. Тоді я й уперше побачив Дмитра Григоровича Бучка й познайомився з ним. Він виступав із доповіддю «Ойконіми Покуття, утворені від родових назв». Згодом були чергові ономастичні зустрічі як у Києві, так і в інших містах України, де на базі місцевих університетів проходили Всеукраїнські ономастичні конференції – у Дніпропетровську (тепер Дніпро), Кіровограді (тепер Кропивницький), Тернополі і т. д. Після таких заходів я поступово дізнавався про провідних українських назвознавців і їхній науковий доробок. Стосовно Дмитра Григоровича Бучка, то я, наприклад, довідався, що він доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри українського і загального мовознавства на той час Тернопільського педінституту і що пріоритетна сфера його наукових зацікавлень – українська та інослов'янська ойконімія. Про це свідчили основні публікації вченого, з якими я мав змогу ознайомитися, а саме: монографія «Походження назв населених пунктів Покуття», низка статей з ойконімної проблематики, як-от: «Топоніми на -івці, -инці та історія заселення України» (1979 р.), «Ареали українських топонімів на -івці, -инці в XIV–XX ст.» (1980 р.), «Залежність ойконімійної системи певного регіону від його заселення» (1997 р.), «Кілька уваг про принципи номінації в ойконімії України» (1997 р.), «Про відапелятивні ойконіми України на -ів, -ин» (2000 р.), «Класифікація ойконімів України (словотвірні-мотиваційний аспект)» (2001 р.), «Продуктивність і локалізація основних словотвірних-структурних моделей в ойконімії України» (2003 р.), «До питання про виникнення, розвиток і поширення українських ойконімів на -иця» (2008 р.) та чимало інших. Спілкуючись із Дмитром Григоровичем під час ономастичних семінарів і конференцій, я з радістю для себе відзначив, що цей учений не забронзовілий (неприступний для контактів із молодими науковцями), а цілком відкритий як для власне наукових, так і позанаукових бесід. А в процесі дружніх розмов із його учнями – Ярославом Петровичем Редьквою й Наталією Степанівною Колесник – я переконався в цьому ще більше.

Важливо відзначити, що становлення Дмитра Григоровича як ономаста відбувалося здебільшого не в академічних наукових установах, а у вищих навчальних закладах, де він викладав різні мовознавчі дисципліни й водночас працював над дослідженням української ойконімії. Пригадаймо, що Дмитро Григорович лише короткий період працював науковим співробітником відділу мовознавства Інституту суспільних наук АН УРСР у Львові (тепер Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України) і вже з 1966 р. провадив свою діяльність як викладач, доцент, завідувач кафедри української мови Чернівецького університету ім. Ю. Федьковича, а з 1993 р. – завідувач кафедри українського та загального мовознавства Тернопільського педінституту (тепер

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка). Саме в стінах цього західноподільського вишу й пройшли понад 20 років його науково-педагогічної праці.

Як відомо, не кожен викладач стає справжнім науковцем, незважаючи навіть на науковий ступінь чи то кандидата, чи то доктора певних наук. Не заглиблюючись у причини цього феномену, зауважу, що таких прикладів у вітчизняному науковому, зокрема лінгвістичному, просторі вистачає. А от Дмитро Григорович, на моє переконання, не належав до категорії невиразних науковців, хоч значну частину свого часу приділяв саме викладацькій роботі. Попри завантаженість навчальним планом, Д.Г. Бучко був активним як науковець: брав участь у всіх усеукраїнських ономастичних заходах, керував Західноукраїнським ономастичним центром, дбав про становлення майбутньої наукової зміни, підготувавши понад 10 кандидатів філологічних наук із назвознавчої проблематики. Мені здається, що він і не міг інакше, адже формувався як дослідник у той період розвитку українського мовознавства, коли в стінах вищих навчальних закладів вітчизняні лінгвісти не лише забезпечували навчально-освітній процес, але й активно розвивали національну мовознавчу науку. У цьому контексті згадаймо колег Дмитра Григоровича – відомих українських ономастів, професорів вітчизняних вишів: Ю.О. Карпенка, І.І. Ковалика, Є.С. Отіна, П.П. Чучку та ін. На тлі цих поважних учених бути лише звичайним викладачем і не докладати своїх зусиль до поступу української лінгвістичної науки не пасувало. Це, очевидно, й спонукало Дмитра Григоровича наполегливо працювати над своїм науковим зростанням в ономастичному напрямі українського мовознавства, який на ту пору активно розвивався. І йому це вдавалося, що переконливо засвідчують не лише численні наукові публікації вченого, але й відгуки про нього колег, зокрема знаного назвознавця Ю.О. Карпенка, який слушно зауважував, що «ономастична думка Д.Г. Бучка тяжіє до глибин, до коріння. Не випадково цілий ряд його публікацій включає слово “найдавніші”» [1; 8].

На окрему увагу заслуговує участь Дмитра Григоровича в діяльності Української ономастичної комісії (УОК) – наукової установи при відділенні літератури, мови та мистецтвознавства НАН України, яку було створено далекого 1960 р. на базі академічного Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні тоді ще АН УРСР. Від часу свого створення Комісія стала основним координаційним центром ономастичних студій в Україні. На жаль, із середини 90-х років і до початку 2000-тисячних діяльність УОК із низки причин була номінальною. Однак її роботу було активізовано в 2007 р. з ініціативи колишнього секретаря УОК, д. ф. н., члена-кореспондента НАН України В.В. Німчука. Це сталося на XII Всеукраїнській ономастичній конференції в Чернівцях, на якій було затверджено оновлений склад Комісії, до якого, зокрема, ввійшов і д. ф. н., професор, завідувач кафедри загального та слов'янського мовознавства Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка Д.Г. Бучко. Саме Дмитро Григорович відгукнувся на пропозицію на той час голови Комісії В.В. Німчука, висловлену на 1-му

засіданні оновленого складу УОК у 2009 р., підготувати «Словник української ономастичної термінології». Це було надзвичайно актуальне завдання, адже із часу виходу друком Словника російської ономастичної термінології Н.В. Подольської (М., 1978; перевид. у 1988 р.) подібних праць у межах Східної Славії не було. Нагадаю, що першу спробу укладання такого словника зробив В.В. Німчук, який у 1966 р. опублікував проєкт української ономастичної термінології [2]. І вже у 2012 р. зусиллями Д.Г. Бучка та його учениці Н.В. Ткачової таку працю було підготовлено (СУОТ). Згаданий Словник української ономастичної термінології посів своє вагоме місце в українському назвознавстві і є важливим науковим довідником для всіх вітчизняних ономастів.

Крім того, Дмитро Григорович активно долучався до основних наукових заходів, які організувала Українська ономастична комісія, передусім Всеукраїнських ономастичних конференцій, зокрема XIII (Ужгород, 2009 р.), XIV (Івано-Франківськ, 2011 р.), XV (Хмельницький, 2013 р.). Не маю ані найменшого сумніву, що він і надалі брав би участь у наших ономастичних форумах, якби сьогодні був разом із нами.

Завершуючи свої спогади про знаного українського ономаста, організатора назвознавчих досліджень Дмитра Григоровича Бучка, наважуся висловити свої сподівання, що ми, його колеги, повсякчас матимемо перед очима самовіддане служіння вченого науці про власні назви і, за його прикладом, спрямовуватимемо основну дослідницьку енергію вглиб онімікону, а не збиратимемо вершки на його поверхні. Світла Вам пам'ять, шановний Дмитре Григоровичу.

Список літератури

1. Карпенко Ю. Талановитий дослідник, видатний ономаст. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка*. Серія: Мовознавство. Тернопіль, 2007. Т. 1 (16). С. 8.
2. Німчук В. В. Українська ономастична термінологія (проєкт). Повідомлення Української ономастичної комісії / Відп. ред. К.К. Цілуйко. К., 1966. Вип. 1. С. 24–43.
3. Словник української ономастичної термінології / уклад. Бучко Д.Г., Ткачова Н.В. Харків: Ранок, 2012. 256 с.

Ірина Фаріон,
доктор філологічних наук,
доцент, професор катедри української мови.
Національний університет «Львівська політехніка»
Iryna.d.farion@lpnu.ua

АНТРОПОНІМ ЯК ЕТНОІДЕНТИФІАТОР ТА ПОЛІТИЧНИЙ ЗБУДНИК

У тезах на прикладах використання антропонімів в художньому тексті та сучасній суспільній дійсності розкрито їхню етноідентифікаційну функцію, що має показове політичне значення. Наголошено на важливій місії українських філологів повсюдно домагатися вживання антропонімної лексики в питомій фонетико-словотвірній та граматичній формі як надійного способу подолання інтерферентно-асиміляційних процесів.

Ключові слова: антропонім, етноідентифікація, чужомовне походження, автоантропоетнонім, соціолінгвальний контекст.

Антропонімна лексика, попри її чужомовне походження (переважно латинське, грецьке та жидівське тощо) є адресою народу. Це найзагальніші та найіндивідуальніші, найбільш міжнародні та водночас найбільш національні лексеми. Їхнє фонетико-морфологічне та словотвірне освоєння є новонабутою національною пропискою чи паспортизацією: «...всьяке ім'я є не паличка, а сутнісний знак [речі], символ, обтяжений довгим шлейфом історико-культурної наповненості, і зміна імені – завжди входження в мережу інших смислових зв'язків, а відтак і зміна істоти перейменованого» [1, с. 222]. Називаючи себе, представники кожної нації усвідомлюють свою особливість, навіть якщо беруть для називання універсальні антропоніми на зразок *Івана* (жид. *Йоханан* – буквально *Божя благодать*), що у фр. *Жан*, англ. *Джон*, нім. *Йоганнес* (*Ганс*), сканд. *Юхан*, ісп. *Хуан*, італ. *Джованні*, пол. і чес. *Ян*, молдов. *Іво*, євр. *Jōchanan* чи *Гаврила*, що в лат. *Gabriel*, ст.сл. *Гаврииль*, бр. *Габрыэль*, п. *Gabrel*, слц. *Fridrich*, ч. *Bedřich*, уг. *Gabor*, рум. *Frederic*, молд. *Гаврил*.

Чи не найкраще підтверджує це творчість Лесі Українки, як і її автоантропоетнонім, якому нема аналогів у світі як демонстративній національній ідентифікації – вона УКРАЇНКА. Такі ж знакові і її герої як у плюсовій, так і мінусовій системі координат.

До прикладу, головна героїня вилученої зі шкільної програми «Боярині», опинившись з волі її чоловіка в Московії, протестує проти російських Аннушек Ванечек та Аксінь і наказує: «*Ти, Ганнусю, мене таки Оксаною зови!*» [3, с. 55].

Натомість у творі на теми римсько-галилейської історії «Йоганна, жінка Хусова» авторка через зміну фонетико-словотвірної форми антропоніма *Хуса* на *Хузан* викриває прислужництво Хуси – приставника Ірода Антипи –

римським поневолювачам. В діялозі межі матір'ю Мелголою і сином Хусою розлам світів: вірності і зради, традиції й пристосування, закорінення й плиткості. Мова сигналізує про кардинальну зміну цінностей, фокусом яких стає латинізація антропоніма *Хуса* на *Хузан* – світ національної свободи протиставлено світу колоніального рабства:

Хуса
Промов по-нашому, а я приставлю
Таку рабиню, що по-римськи вміє,
Вона твої слова перетовмачить.
Вже ж гості вибачать старій людині,
Що інших мов, крім рідної, не знає.
Я тільки про одно тебе прошу:
При гостях не кажи на мене **Хуса**,
Зови мене **Хузаном**, – се по-римськи.

Мелхола
А се ще що за новина – «Хузан?»
Твій батько звався **Хусою**, і сина
На честь йому я нарекла так само!
То ти свого зрікаєшся імення
Для римських заволок?! [2, с.166–167].

Саме в антропонімній лексиці соціолінгвальний контекст сягає свого апогею. Тож закономірно, що 1888 року цар Олександр III видав указ «*Про заборону вживання в офіційних установах української мови та хрещення українськими іменами*» [4, с. 70] на зразок Дімітрій, а не Дмитро, Йоан, а не Іван, Іосіф, а не Йосип, Єкатеріна, а не Катерина тощо.

Мій досвід відвідин одного з дитячих садочків Львова 2010 року з нагоди Дня рідної мови і мимовільне знайомство з дітьми через апелювання до їхніх імен тоді викликали нечувану бурю в шклянці води, позаяк я посміла на журналістську камеру звернути увагу, що діти у вишиванках в українському садочку не ідентифікують себе граматично правильними формами українських імен на зразок *Міша*, а не *Михайлик*, *Машиа*, а не *Марічка*, *Наташа*, а не *Наталя*, *Вася*, а не *Василько* та ін. (див. <https://www.youtube.com/watch?v=fGsMVti9ueE>).

Ім'я як універсальний знак – це водночас мовно-національний витвір, і визначальну роль у цьому відіграють суфікси як найкраща візитівка щодо мовної, а тим самим і етногенетичної належності носія власної назви [6, с. 32]. Саме вони, суфікси, є інформаційно-національними кодами антропоніма. І саме це суфіксально-фонетичне національне освоєння в середовищах манкуртів і ворогів викликало феєричне біснування.

Одіозний народний депутат від партії регіонів, автор антиукраїнського мовного закону «Про засади державної мовної політики» (2012 р.) В.

Колесніченко вимагав відкрити кримінальну справу проти мене за начебто «*приниження честі і гідності вихованців ДНЗ № 67 м Львова*». Прокуратура Львівської області Личаківського району «*в порядку ст. 97 КПК України з приводу порушення прав вихованців ДНЗ № 67 м. Львова*» здійснила опитування батьків начебто постраждалих дітей і констатувала: «...*зібрані матеріали перевірки свідчать про те, що в діях Фаріон І. Д. відсутній прямий умисел на пониження честі і гідності вихованців ДНЗ №67 м. Львова, оскільки вона роз'яснювала правильне фонетичне вимовляння українських імен, а тому в порушенні кримінальної справи за ч. 1 ст. 161 КК України слід відмовити згідно ст. 6 п. 2 КПК України у зв'язку з відсутністю діях Фаріон І. Д. складу злочину*» [5].

Цей приголомшливий соціальний епізод найкращий доказ знаковості антропоніма як етноідентифікатора та політичного збудника. І що активніше філологічна спільнота публічно картатиме такі і подібні форми антропонімної асиміляції (за Лесею Українкою «*хузанізації*» імен), то швидше ми назавше розірвемо зв'язок з багатостолітньою московською окупацією, що має передусім ментальний характер.

Отже, антропонім як етноідентифікатор та політичний збудник має таку ж давню історію, як саме людство, про що більш ніж символічно в художньо-історичній формі відтворила Леся Українка на прикладі Хуси, що захотів стати Хузаном всупереч материнській волі, аби прислужитися римлянам-завойовникам. Сьогодні ця антропонімна проблема не менше знакова: саме антропоніми в питомій фонетико-словотвірній та граматичній адаптації в умовах антиколоніального протистояння набувають значення національних прапорів та політичних позицій. Ціна боротьби за питому форму антропоніма може загрожувати відкриттю кримінальної справи. Чи не вкотре це підтверджує онтологічно-ідентифікаційну природу наших імен та їхніх освоєних форм?

Список літератури

1. Забужко Оксана. Хроніки від Фортінбраса. Вибрана есеїстика 90-х. К.: Факт, 1999.
2. Леся Українка. Зібрання творів у 12 т. К.: Наукова думка, 1976 р., т. 5, с. 158 – 200.
3. Леся Українка. Бояриня. Київ, 1991.
4. Лизанчук Василь. Геноцид, еноцид, лінгвоцид української нації: хроніка. Навчально-методичний посібник. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008.
5. Постанова про відмову в порушенні кримінальної справи від 13 березня 2010 р., м. Львів, № 29 пр. Прокурор Личаківського району м. Львова, старший радник юстиції В. В. Куць
6. Rospond S. Struktura pierwotnych etnonimów slowianskich // Rocznik Sławistyczny. 1966, t. 26.

Тетяна Єщенко,
докторка філологічних наук, доцентка,
завідувачка кафедри українознавства
Львівський національний медичний
університет імені Данила Галицького
teua.lviv@gmail.com

ЗАСОБИ МОВНОГО ВИРАЖЕННЯ ТЕКСТОВИХ КАТЕГОРІЙ У НАРОДНИХ ОПОВІДАННЯХ ПРО ГОЛОДОМОР

У статті у текстолінгвістичному аспекті описано засоби мовного вираження текстових категорій діалогічності й оцінки у народних оповіданнях про Голодомор. З'ясовано своєрідність інваріантних ознак нарративних словесних цілих.

Ключові слова: *текст, категорія тексту, оповідання народне, діалогічність, оцінка, інтертекстуальність.*

Постановка проблеми. За своїм єством людська природа, організація мислення є діалогічними. А. Науменко визначає текст як висловлювання й вказує на його діалогічну сутність, тобто спрямованість не лише на адресата (прагматика висловлювання), а й на очікування відповіді від адресата (неважливо: безпосередньо або у вигляді правильно сприйнятого змісту висловлювання) [4]. Такий «діалогічний», або комунікативний підхід до мовлення став визначальним для когнітивного мовознавства другої половини ХХ століття. Сучасне мовознавство студіює текст як комунікативний акт між автором і реципієнтом (Адресант-Текст-Адресат), розглядає його як посередника і водночас як кінцеву реалізацію (*результат, витворення*) мовної комунікації. У цьому разі вербальний витвір містить у собі згорнуту систему усіх ланок вказаного акту: *мету* (інформацію прагматичних зв'язків з погляду суб'єкта), *адресата* (об'єкта, призначення, комунікативної мети), які в процесі текстотворення виконують роль облігаторних чинників, формуючи основні параметри словесного цілого [1]. Отже, на часі лінгвістичної науки ХХІ століття - *комунікативна сутність тексту*, яка виражається в тому, що його структура, семантика і прагматика (*форма, зміст і функції*) підпорядковані утіленню авторської інтенції та її експлікації. Отже, діалогічність постає фундаментальною категорією текстової комунікативної діяльності мовців, відображає єство людського мислення та свідомості і є основним структурним принципом комунікації як такої, що забезпечує її цілісність, адже будь-яке висловлювання постає своєрідною ланкою у комунікативному ланцюгові, що за своєю суттю є діалогічним. Описувана вище категорія вивичує текст не тільки на лінійне його осягнення як гомогенного утворення, а й передбачає новітнє розуміння словесного цілого як відкритої системи, репрезентуючи його гетерогенні вияви. Адресант і адресат як ключові компоненти єдиної моделі комунікації, що беруть участь у витворенні і сприйманні тексту, не тільки діалектично пов'язуються, а й перехрещуються у функціональному і

комунікативному планах. Тобто, діалогічність як категорія взаємозв'язку адресанта і адресата є текстовою діяльністю, яка впливає на асоціативне розгортання словесного цілого, утворення текстових асоціативно-смыслових полів. Водночас діалогічність може розгортатися не тільки між учасниками текстової комунікації, а й між текстами й самим універсумом української національної культури. Ідея нелінійної моделі комунікації належить М. Бахтіну, котрий вважав, що необхідною ознакою будь-якого висловлювання є його зверненість, *адресованість*, тобто без слухача немає і мовця, без адресата немає й адресанта, будь-яке висловлювання набуває смисл тільки в контексті, у конкретний час і в конкретному місці. Ідею вченого було підтримано зарубіжними науковцями (В. Бак, А. Баторі, Р. Барт, Ж. Дерріда, У. Еко, В. Ізер) й продовжено в дослідженнях комунікативної природи тексту (Ф. Бацевич, В. Кухаренко, О. Назаренко, А. Науменко, Т. Радзієвська, М. Феллер).

Концептуальний характер текстової категорії діалогічності визначив необхідність її різноаспектної наукової кваліфікації: текст - адресатність (Н. Арутюнова, О. Воробйова, Т. Губарева, М. Скаб), адресатність (Н. Валгіна, Т. Єщенко, І. Колегаєва, З. Тураєва), засоби репрезентації діалогічності (В. Шабуніна), інтертекстуальність (Г. Денисова, Т. Литвиненко, О. Переломова, Н. Фатєєва).

Ставлення до світу крізь призму оцінки є винятковою людиноцентричною формою світосприйняття, що зумовлено психофізіологічними особливостями людини, раціональним, творчим характером її мислення. Як відомо, оцінка тісно пов'язана з гносеологічними процесами: відображаючи предмети та явища довкілля, ми водночас пізнаємо навколишній світ та надаємо йому оцінку з певних позицій, з погляду тих чи інших особистісних потреб, настанов, прагнень. Проблема опису оцінних засобів, діалогічності у текстах інформаційного стилю (тексти-оповіді про трагічні сторінки українського народу - Голодомор) залишається поза увагою науковців.

Мета розвідки: описати мовні засоби вираження текстових категорій діалогічності й оцінки у народних оповідях про Голодомор в Україні 1932-1933 рр. (на прикладі Запорізької області).

Результати дослідження. Діалогічність визначаємо як категорійну ознаку тексту і розрізняємо суб'єктно-текстову (внутрішньотекстову) і міжтекстову (зовнішню) діалогічність. Перша пов'язана із чинниками адресанта і адресата, визначає необхідність реконструкції особливостей взаємодії комунікантів у тексті і крізь текст народного оповідання. Друга стосується взаємодії і збігається з поняттям інтертекстуальності, виражається в тексті за допомогою цитат, алюзій, прецедентних феноменів. Виокремлення зазначених різновидів діалогічності тексту уможлиблює ідентифікацію різнорівневих засобів її реалізації, що дає підстави отримати комплексне уявлення про специфіку інтерактивної взаємодії між адресантом й адресатом тексту [4, с. 6]. Аналіз словесних цілих засвідчив, що у народних оповіданнях

про Голодомор виокремлюються такі *лінгвальні засоби вираження діалогічності*:

1. Синтаксичні: а) цитації: «Дідусь казав йому: «Іди, Якове, у колхоз, бо підеш у Сибір». Його забрали у Сибір, він не повернувся, там і помер» [5, с. 868]; «Робітники запитали: «Хто ти є така та як сюди потрапила?» Жінка сказала: «Я із села Жеребець, яке звідсіля за 30 кілометрів. Мій чоловік і двоє дітей померли з голоду, а я покинула хату, в якій нічого не залишилося, прийшла сюди рятувати моє життя від голодної смерті» [5, с. 817]; б) непряма мова: «Петро Марченко із Заріччя **розповідає, що** земля в нашій селі така багата, що в чорноземі й ховали померлих від голоду, бо не докопувалися до глини» [5, с. 876]; в) питально-відповідні комплекси: «Чи пам'ятаєте Ви, що був голод у 1932-1933 роках? - Так. Які, на Вашу думку, могли бути причини голодомору: неврожай, засуха, податки чи забирала врожай влада? - Все забирала влада. Якщо відбирали у людей вирожене в полі, городі, то хто це робив? - Звичайні люди, яких прислала влада» [5, с. 836]; г) заперечні конструкції: «Отак легендарна Хортиця приймала в свою землю **не** воїнів-скіфів, **не** синів хороброго Запорізького лицарства, що полягли від турецького ятагана. **Ні.** Це були правнуки, що полягли покійно голодною смертю 1933 року» [5, с. 816]; д) вставні та вставлені конструкції, які містять оцінку автора про висловлене в базовому реченні: «Українські села були на межі голоду (**штучно організованого!**), а комуністична влада не хотіла відповідати за свою антиукраїнську, шкідницьку діяльність» [5, с. 821]; вставні одиниці, які функціонують з метою вираження емоційної оцінки повідомленого (на жаль, на горе): «**На горе**, це було якесь страхіття, люди божеволіли, їли своїх дітей» [5, с. 837]; «**На жаль**, кісток їхніх вже ніхто не збере, бо й могили їхні братські в багатьох місцях попереорювали, щоб і сліду не було. Але пам'ять людську не переореш, не заборониш, і не вб'єш» [5, с. 880]; ж) окличні конструкції: «Через тиждень - нова вимога: «**Пиши** заяву про добровільний вступ до колгоспу!» [5, с. 824]; з) звертання, спрямовані на вираження суб'єктивно-оцінного ставлення до особи співрозмовника: «Жінка була вся опухла від голоду. З її уст я почула слова: «**Люди добрі**, покажіть мені кусочок, хоч малесеньку крихітку хліба і я не помру, я виживу». Всі присутні гірко плакали. Хліба не було не тільки у них, а певне і у всьому селі...» [5, с. 842]; «Вони плакали, молили: «**Мама, мамо**, вернися...» Але підійшов якийсь чоловік і вдарив трирічного братика батоном, потім – шестирічну сестру. Сердешні, аж попадали від болю. Я побігла і забрала їх додому. Ми залишились самі» [5, с. 831]; и) спонукальні синтаксичні конструкції, наприклад: «**Врятуй** своїх дітей!» [5, с. 833]; і) питальні речення: «Чому ж так жорстоко ставиться людина до себе, до свого минулого? Але ж не всі. Та хіба ж дозволять таку наругу французи, німці чи ті ж чехи? І приходить відповідь. Голод, репресії. Постійне переслідування національної свідомості. Винищення минулого народу, національної культури і мови привело народ до безпам'ятства, бездуховності, жорстокості» [5, с. 816]; й) діалогічні єдності, характерні для жанру опитування, де поєднано різні мовні засоби вираження діалогічності:

«Вас здивували мої ноги. Я є пухлий від недоїдання. А Ви знаєте, хто я є? Я – червоний партизан. Про це свідчить ось мій квиток. Він показав мені квиток. Далі продовжив: – Квиток – це ще не все. Відкрив полу жакета, де було приколено орден Червоного прапора. – Це я показав Вам тому, що Вас здивували мої ноги. Тепер Ви знаєте, хто я є. – А за що ж Ви тоді воювали, що Ви тепер пухлий? – Ми воювали за волю народу і демократію, але нас обдурили. Чому я пухлий? Від недоїдання. Ви знаєте, що тепер багато дітей через недоїдання не ходять до школи, а я своїм дітям відділяю частину моєї пайки хліба й даю, щоб вони не відставали від інших дітей. Отож я недоїдаю і через те у мене ноги пухлі. Я запитав його: – З якого Ви є села? Він відповів: – Ви знаєте Малу Білозірку? Бо є й Велика Білозерка. То оце ми троє з Малої Білозірки, – показав на двох дівчат. – Те село було заможне, а щоб Ви тепер туди заглянули, що з ним сталось. Приходять люди звіділя і кажуть, що майже половина села вже вимерла з голоду» [5, с. 818].

2. Морфологічні: а) займенниково-дієслівні форми 1-ї особи одн. і мн.: «Чи пам'ятаєте Ви, що був голод у 1932-1933 роках? Так, **я пам'ятаю**. Мені в той час було чотирнадцять-п'ятнадцять років» [5, с. 869]; «**Я звинувачую** в голодоморі тодішню владу. З району приходили накази, щоб «виконавці», якими були окремі жителі нашого села, забирали в людей всю їжу, яка зоставалася в людей. Вони ходили без зброї, і приходили декілька раз, вони забирали навіть худобу, деякі навіть забирали одяг в якому потім через деякий час ходили» [5, с. 875]; б) видільні частки, що акцентують увагу на окремих фрагментах тверджень (саме, лише): «Дехто протестує, дехто невдоволений з приводу **саме** цих «набридлих» (за їх висловом) розмов. Це, на мою думку, ті люди, яких не торкнулося лихо, які не уявляють, що таке голод, люди з сліпою і глухою душею» [5, с. 882]; в) модальні слова (очевидно, звичайно, може, дійсно, правда, здається): «**Очевидно**, що люди були доведені до крайнощів і гинули цілими родинами разом з дітьми, старими батьками, Я особисто знаю, що в селі по сусідству померли Дуля Василь та Дуня, Стряпші, Мережєвські» [5, с. 893].

3. Лексичні оцінні лексеми, що визначають: чужі смислові позиції (переконливо показати, неспроможне твердження); самі досліджені факти (неймовірна подія, дивовижне явище), лексика, що позначає смислові позиції (погляд, розуміння, думка, доведення). Типовими виразниками такої оцінки є: «Мені це не сподобалося...»; «Я хвилювалася, що...»; «Це був для мене шок»: «Мені болісно було дивитися на померлих, яких було з кожним днем все більше. Страшно було дізнаватись, коли за крайчик хліба чи колоски люди йшли на крайнощі» [5, с. 816]. Позиція адресанта може виражатися через предикати відповідної семантики (вважаю, переконаний, здається, подобається, не подобається, ціную, не схвалюю, люблю, зневажаю, ненавиджу, поважаю, обожнюю, радію з чогось): «**Сумую** з того, що в далеких капіталістичних країнах люди збирали продукти, щоб допомогти вижити нашим людям, і боляче стає, що соціалістична система творила таке жахіття над своїми людьми. Відомо, що з півдороги в 1933-му більшовики завертали іноземну

допомогу. А по селах лютували активісти жорстокої справи обезхліблення селян, доводячи їх до смерті» [5, с. 876].

В цілому ж маркери діалогічності у народних оповіданнях про Голодомор можна розділити на дві групи: 1) ті, що безпосередньо актуалізують діалогічність, або його імітують (реплікування); 2) маркери, спрямовані на активізацію уваги адресата, розставляють акценти там, де це сприяє підкресленню логічного експресивного передавання смислових позицій комунікантів (репрезентують діалогічність не самостійно, а в комплексі з групою 1).

Категорія діалогічності в текстах народних оповідань про Голодомори в Україні 1932 – 1933 рр. (на прикладі Запорізької області) реалізована також на міжтекстовому рівні за допомогою інтертекстуальності та прецедентності. Чітко простежується діалог текстів з певною епохою (*сталінщина, радянські часи, роки голодомору, доба комунізму*), прецедентними іменами (*Сталін*). Зазвичай таку інформацію подано з негативними конотаціями, вкрапленнями росіянізмів як чужорідних одиниць, адже так званий «радянський тоталітарний дискурс» був сформований на основі саме російської мови, пор.: «Усім, хто жив під **советською владою** в Україні, відомо, що в 1932-33 роках Кремлем був заподіяний в Україні великий голод. Наприкінці 1932 і на початку 1933 років почали з'являтися в Запоріжжі обірвані, худі та пухлі люди - українські селяни різного віку» [5, с. 817]. Період 1932-1933 років в оповідачів зазвичай окреслено з болем, вдаючись до образних висловів: «час зламаного життя», «роки скорботи», «роки голодної туги», «час бід знаком біди», «гіркий час», «час страти голодом», «час темряви», «час української ночі», «друга війна», «час, коли жити було заборонено», «криваві роки», пор.: «Її старша сестра застала роки **Голодомору** вже дорослою, мабуть не бажаючи згадувати ті дні, зі сльозами на очах промовила: «**Час зламаного життя...**», і пішла до хати» [5, с. 838]; «А для країни «33» – це **криваве клеймо**» [5, с.841]; «Моя бабуся називала Голодомор **другою війною**, але війною людей, які боролися за життя» [5, с. 960]. Окрім цього, датування може бути в аналізованих текстах не лише пряме, а й опосередковане, коли мовці згадують історичних осіб (Йосип Сталін), певну місцевість (село, Україна), назви тогочасних страв (затірка (затируха), колзяники (коржі з домішкою кользи), плесканчики, коржики з тирси, круп'яний приварок, ліпеники, мамалига, малай, млинці з домішкою жому, трав'яники, щавляники), слова й усталені вислови, що маркують хронотоп, і притаманні для цієї доби: «чорна дошка», «закон про три колоски», «об'їздчики», «буксирники», комнезамівці, «куркулі», активісти, комсомольці, комуністи, «стукачі», «кулаки», «підкулачники», «чорні ворони» (спеціальні машини, які збирали померлих від голоду) тощо. Наприклад: «Тільки тепер узнали, що то був штучний голод, умисно зроблений, щоб селянин став на коліна, щоб дужче дякував «дорогому батькові і вчителю», «сизокрилому орлові» **Сталіну** за щастя жити під сонцем...» [5, с. 879]; «Так уже була відпрацьована ота кривава система, що своєю смертю люди не могли відкупити «свої провини» перед вождем народів»

- *Сталінім*» [5, с. 812]. Вказані опосередковані вербальні одиниці не лише викликають асоціації з певними історичними фактами, датами, а й викликають емоційні відгуки, засудження, не схвалення. Прагматичний складник значення темпоральних одиниць набуває питомої ваги у ситуаціях, що відрізняються від еталонних та потребують наявності в адресата культурно зумовленого знання для правильного розуміння значення відповідної лексичної одиниці. Адже соціально-історичний час є категорією суб'єктивною, але водночас історичною, тобто змінною у суспільному розвитку людства. За характером зображення хронотопного світосприймання можна вивчати епохи.

У свою чергу, широка варіативність семантичних і прагматичних властивостей оцінки надає цій категорії можливість моделювати в певних межах жанрові, мовленнєво-актові та тематично-дискурсні параметри тексту і використовувати у ролі маркерів текстової категорії оцінки: 1) **розмовні слова**: «Ночами - з ліхтарем, з галасом - торохтить парокінна підвода з *«буксирами»*, де побував цей погром, та хата лишилась спустошена» [5, с. 879]; 2) **просторіччя**: «Батько влаштувався на станції Гуляйполе обходчиком на залізниці. А там на той час давали по 500 грам хліба на голову сім'ї і на *іждівенців* – по 200 грам хліба» [5, с. 874]; 3) **жаргонізми**: «Чи не все одно: *стукав* чи співпрацював з владою.» [5, с. 821]; 4) **лайливі слова** («іроди», «нечисть», «чорти»): «Приїжджає комісія з міста Кременчука, продзагони у військовій формі зі щупами і зброєю. Це ці люди, що принесли на село *«громкий и страшный мат»*» [5, с. 812]; 5) **неологізми**: «Вийшов комісар Горбунов і звернувся до всіх, кого не згадували, з такими словами: *«Кожен ще живим тікав на край світу від презирливого тавра – «кулак», «підкулачник», «куркуль»*» [5, с. 812]; 6) **оксиморони**: «Яка, чому, звідки та біда й від кого - цього я не знаю. Але *дитяче* моє серце стискається від *недитячого* жалю» [5, с. 879]; 7) **метафори**: «То були тяжкі роки, згадує Меланія Олександрівна. Голод був нестерпний, голодна *смерть ходила по селу*» [5, с. 959]; 8) **перифрази**: «Багато людей вмирало, люди лежали кругом на дорогах, в степу. Всіх померлих збирали в спеціальні машини, *«чорні ворони»*, а потім ховали в спільних ямах. Їли ховрахів, мурашок, хліб пекли з борошна, яке робили, перетираючи жорнами зерна і плоди різних рослин» [5, с. 828]; 9) **словотворчі засоби** (зменшено-пестливі суфікси): «Нас трьох найменших відправили в дитячий притулок, називали нас *Олійничата-голодранці*» [5, с. 840]; спогади записані від жінок зазвичай емоційніші, наповнені страхом, тривогою, смутком, відчаєм, журбою і тугою, тому в їхніх оповідях фіксуємо велику кількість слів із суфіксами пестливості (*ріднесенькі, старенькі, їстоньки, синочки, малесенькі, діточки, голубчики, зерничка, конячка, в'язаночки, квасолька, кобилка*); 10) **фразеологізми**: «Люди мерли. Все згадую, скільки їх лежало в тяжкому стані, помираючи. Білі, пухлі від голоду, *лиця на них не було*» [5, с. 835]; 11) **порівняння**: для створення багатопланового семантичного простору тексту, множинного причитування смислового його наповнення, мовці оповідань про Голодомор 1932-1933 рр. вдаються до

порівнянь (мерли, як мухи; вони були, як нечиста сила, згрібали все, як нечистий).

Висновки. Категорія діалогічності в текстах народних оповідань про Голодомори в Україні 1932-1933 рр. (на прикладі Запорізької області) реалізована як суб'єктно-текстова і міжтекстова. Перший тип поданий актуалізацією чинників адресата і адресанта, а другий - інтертекстуальності та прецедентності. Мовними засобами вираження текстової категорії оцінки у зазначених вище словесних цілих є *лексичні засоби і тропи* (росіянізми, розмовні слова, просторіччя, жаргонізми, лайливі слова, неологізми, оксиморони, метафори, перифрази, фразеологізми), *морфологічні засоби* (прислівники, прикметники, іменники, дієслова з модальною семантикою), *словотворчі засоби* (слова із зменшувально-пестливими суфіксами), *синтаксичні засоби* (речення із вставними конструкціями, речення із питальною, окличною інтонаціями).

Список літератури

1. Єщенко Т. А. Феномен художнього тексту: комунікативний, семантичний і прагматичний аспекти: монографія / науковий редактор проф. Степаненко М. І. Львів: Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, 2021. 470 с.

2. Єщенко Т. А. Лінгвістичний аналіз тексту: [навч. пос.] / Т. А. Єщенко. Київ: Академвидав, 2009. 297 с.

3. Назаренко О.М. Текстова категорія діалогічності. *Актуальні проблеми металінгвістики*: збірник наукових праць за матеріалами VII Міжнародної наукової конференції. Черкаси: Ант, 2011. С. 262 – 263.

4. Науменко А. М. Філологічний аналіз тексту (основи лінгвопоетики) [текст] / А. М. Науменко. Вінниця: Нова книга, 2005. 416 с.

5. Національна книга пам'яті жертв Голодомору в Україні. Запорізька область / наук. ред. проф. Турченко Ф. Г. Запоріжжя: Дике поле, 2008. 1080 с.

УДК 811.161.2'373.21

Віра Котович,
доктор філологічних наук,
завідувач кафедри української мови
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка
virako@ukr.net

НАЗВИ МІСТ, ОБПАЛЕНИХ ВІЙНОЮ

У статті в аспекті лінгвокультурологічного портретування проаналізовано назви міст України: Авдіївка, Барвінкове, Буча, Гуляйполе, Дергачі, Запоріжжя, Ірпінь, Ізюм, Конотоп, Корюківка, Кременчук, Лиман, Маріуполь, Миколаїв, Харків, Херсон, Чернігів, Чугуїв. Підтверджено, що моделі назвотворення міст, обпалених вогнем російсько-української війни 2014–2022 рр., цілком відповідають закономірностям українського світобачення та словотворення.

Ключові слова: астіонім, апелятив, антропонім, гідронім, мотив номінації.

В Україні – 461 місто. Назва кожного з них – особливий лінгвокультурний текст, закодування якого відбулося в часі присвоєння імені, а декодування триває впродовж усього періоду побутування поселення. У статті моделюємо лінгвокультурологічні портрети назв міст України, які найбільше постраждали в часі російсько-української війни 2014–2022 рр.

Авдіївка, м., Донецька обл.

Одне з найдавніших поселень Донеччини, уперше згадане в писемних джерелах 1778 р. Його назву мотивовано іменем *Авдій* (*Овдій*).

Овдій (*Авдій*) – канонізоване християнською церквою ім'я, з давньоєвр. *Obhadyuāhī* 'раб, служитель Бога'; можливо, з гр. *audeis* 'милозвучний'.

Ім'я *Авдій* (*Авдѣи*) засвідчено серед особових імен українців у документах XVI ст., хоч воно побутувало серед населення й раніше. У сучасних українських словниках *Авдій* закономірно фіксується як *Овдій*.

Припускають, що засновником *Авдіївки* був легендарний козак *Авдій*, який прийшов сюди на початку XVIII ст. та привів із собою вихідців із Північної України [7, 5; 9, 13].

Барвінкове, м., Харківська обл.

Колишнє поселення *Барвінкова стінка* засноване козаками на чолі з *Іваном Барвінком* 1651 р. З другої половини XVII ст. воно зафіксоване в історичних джерелах. Ойконім мотивовано антропонімом *Барвінок*.

Особова власна назва *Барвінок* походить від апелятива *барвінок* 'трав'яниста рослина з вічнозеленим листям і голубуватими квітами', який через польську і чеську мови запозичено з німецької. В українській етнокультурі рослина щедро наділена символікою особистого щастя, нерідко живиться в порівнянні: 'хлопець молодий, як *барвінок*'.

Іван Барвінок (1620–1668) – отаман Війська Запорозького, сподвижник Богдана Хмельницького, про життя та боротьбу якого розповідає історичний роман М. Зеленого «Думи про козака *Барвінка*».

Наприкінці 1960-х рр. зніщений, а 1992 р. завершено спорудження пам'ятника *Іванові Барвінку у Барвінковому* із надписом «*Козак запорізький Іван Барвінок, засновник міста в 1652 р.*» [1, 92; 7, 21; 9, 34].

Буча, м., Київська обл.

Попередником теперішнього поселення було відоме з 1397 р. село *Яблунька*, яке згодом стало частиною *Бучі*. 1898 р. тут споруджено залізничну станцію, а 1900 р. офіційно вважають часом заснування теперішнього міста. Астіонім мотивовано назвою ріки *Буча*, л. Ірпеня п. Дніпра.

Творення гідроніма вчені пов'язують з онімізацією географічного терміна *буча* 'глибока яма в річці', основа якого зводиться до праслов. **buk-* / **bič-* 'ричати, ревіти, гудіти, дзиччати' (для поширених в гірській місцевості назв річок і потоків з відбиттям «шумової» ознаки водних об'єктів з глибокими ямами на дні) або ж до індоєв. **bheu* / **bhōu* 'пухнути, здійматися, набухати, прибувати (про воду)' (для поліських та лісостепових гідронімів із вказівкою на їхню роздутість, розливи, прибування води) [6, 28–33; 7, 66; 9, 86].

Гуляйполе, м., Запорізька обл.

На землях Кальміуської Паланки Війська Запорозького в 70-х роках XVIII ст. почали відновлюватися козацькі поселення. Одне з них – теперішнє місто, засноване 1785 р. в балці Калмичці на р. Гайчур як військова слобода Ново-Дніпровської укріпленої лінії фортець. Назву поселення мотивовано апелятивом *гуляйполе*.

Значення географічного терміна *гуляйполе* 'незаселене, пустинне, вільне поле'; 'піщаний горб, вільний від рослинності; необроблене поле', 'голе підвищення, пагорб'.

Історики висувають припущення, що слободу поіменували вихідці з містечка *Гуляйпіль* колишньої Тясминської волості в пам'ять про їхню малу батьківщину. Наприкінці XVIII ст. *Гуляйпіль* перейменовано на *Златопіль*, а в середині XX ст. – приєднано до сучасного *Новомиргорода* Кіровоградщини.

Астіонім *Гуляйполе* увійшов в історію як назва міста, в якому народився український політичний та військовий діяч, керівник повстанського руху 1918–1921 рр., анархіст Нестор Махно та став відомим ще як *вільна держава батька Махна* або *Махноград* [7, 118; 9, 170].

Дергачі, м., Харківська обл.

Поселення, засноване 1660 р., до 1943 р. називалося *Дергачі*. Фонетична зміна (*к* → *г*), зумовлена, очевидно, впливом рос. мови, відбулася без офіційного перейменування міста. Первісну назву мотивовано родовою назвою *дергачі*.

Базовою для назви роду (родини) *дергачі* послугувала особова власна назва *Дергач*. Антропонім *Дергач* побутував серед українців уже в XIV–XVIII ст. (Семен *Дергач*, *Дергачь* Сава). Постає він на основі одного зі знач. багатозначного апелятива *дергач* 'т.с., що дергач, дерчак', 'птах; віник без листя, голик; назва вола, тонкого і високого, з підтягнутим животом; тріскачка вітрова або ручна для відлякування птахів у городах або садах' або прикметика *дергачий* 'заїка, заїкуватий' [7, 121; 9, 177].

Запоріжжя, м., обласний центр Запорізької обл.

Поселення засноване 1770 р. на місці давньоукраїнської переправи через Дніпро, історичного *града Протолча*, козацьких укріплень, Хортицької Січі та було поіменоване *Олександрівською фортецею*, *Олександрівським форштадтом*, *Олександрівським*.

Хоронім *Запоріжжя* – назва території військово-політичної організації українського козацтва Запорозької Січі – став мотиватором перейменування 1921 р. *Олександрівська* на місто *Запоріжжя* [7, 152; 9, 217–218].

Ірпінь, м., Київська обл.

Поселення засноване у ХІХ ст. на теренах прадавніх осель на межі розселення полян та древлян, а згодом – на кордоні між московськими та польськими впливами. Початок теперішньому містові дала станція *Ірпінь*, споруджена 1898 р. біля залізничного моста через р. *Ірпінь*, п. Дніпра у зв'язку з будівництвом залізниці Київ–Ковель. Астіонім утворено від однойменної станції, поіменованої від назви ріки *Ірпінь*.

Назву ріки мотивовано праслов. апелятивом **rьp-* / **ryp-* ‘яма’, рефлексами якого є староукр. *ripь* ‘обрив, провалля’, ‘рівчак’, *ripa* ‘промоїна, ритвина’, ‘берег річки’, діал. ‘яр; заглиблення в ґрунті’ [4, 38; 7, 176; 9, 236].

Ізюм, м., Харківська обл.

Лексикографічні джерела вказують на 1571 р. як на рік найдавнішої згадки про теперішнє місто. За назвою урочища *Ізюмь-Курган* поіменовано зведену тут у ХVІ ст. фортецю *Гузун-Курган*, а згодом і місто.

Базовий мікротопонім *Ізюм-Курган* складено з двох компонентів: *Ізюм* < *ізіум* ‘виноград’ (< тур. *üzüm*, аз., чаг. *üzüm*, кримськотат. *jüzüm*, уйг. *özüm* ‘виноград’, монг. *узут* ‘смородина, виноград; ізюм’) та географічного терміна *курган* ‘горб, гірка, що нагадують насип’.

Вірогідні й інші версії генези астіоніма: від давньотюрк. *köz-ün-* ‘показуватися, виднітися, здаватися’ або тур. діал. *güzem, güsum* ‘милий, красивий’, *gözen* ‘миловидний’ [1, 93; 7, 170; 9, 231–232].

Конотоп, м., Сумська обл.

Як фортеця поселення відоме з 1638 р., як місто – з 1649 р.: *изъ города Конотопа*. Мотивом для його йменування послугувала назва ріки *Конотоп*, п. Єзусу л. Сейму л. Десни л. Дніпра.

Гідронім утворено від географічного терміна *конотоп* ‘болотисте, грузьке, непроїзне місце’ [5, 130; 7, 205; 9, 277].

Карюківка, м., Чернігівська обл.

Заснування поселення припадає на 1657 р.; первісну назву *Каруківка* мотивовано антропонімом *Карук*.

Антропонім *Карук* міг утворитися від апелятива *карук* ‘т.с., що карюк – вид столярного клею’; від абстрактного іменника *кара* ‘суворе покарання, відплата за що-небудь’ додаванням суф. *-ук*. Імовірним є утворення назви поселення від антропоніма **Карюка*, мотивованого апелятивом *корюка* ‘невелика промислова риба ряду оселедцеподібних’.

Відоме припущення про заснування та первісне поіменування поселення козаком Омеляном *Карукою* [7, 211; 9, 283].

Кременчук, м., Полтавська обл.

Назва поселення зафіксована в писемних джерелах 1571 р. Її мотивовано апелятивом *кремень*.

Базовим для назви теперішнього міста послугував апелятив *кремень* ‘кремень (мінерал)’, а наявність поселень *Балайчук* (Од.), *Боянчук* (Чрн.), *Гринчук* (теп. Хм.), *Зеленчук* (Зп.), *Кременчук* (Зп., Мк.), *Лиманчук* (Днц.),

Таранчук (Днц.) робить цілком прочитуваними і дериваційні відношення (первісні демінутивні утворення).

Учені схиляються до думки як про слов'янське, так і про тюркськомовне походження назви міста. Мотивованість теперішнього астіоніма географічним терміном *кермен* (*керман*, *кетмень*, *карман*, *курман*, *кырман*) 'фортеця, місто' із закономірною фонетичною метатезою *керм-* > *крем-* цілком вірогідна [7, 221; 9, 289].

Лиман, м., Донецька обл.

Слобода *Лиман* заснована 1667 р. козаками Ізюмського слобідського полку як поселення при сторожових вежах поблизу Торської фортеці. Упродовж 1925–2016 рр. поселення іменувалося *Красний Лиман*. Твірною для назви міста стала назва озера *Лиман*, на берегах якого поселення розкинулося.

Назву озера утворено від географічного терміна *лиман* 'затока з морською водою в гирлі річки або озеро поблизу моря, іноді багате на грязі з лікувальними властивостями'; 'розширене гирло ріки; велике і глибоке озеро, не заросле очеретом'.

Євген Отін наголошував, що термін *лиман* з розселенням українців у басейні Дону, широко відбився в його топонімії – лімніоніамах, потамоніамах, а вторинно – і в ойконіамах, зіткнувшись з терміном *ільмень*. Назв із терміном *лиман* у гідронімії Подоння в півтора рази більше, ніж із лексемою *ільмень*. А це ще раз переконливо свідчить про первісну українськість міста Донеччини [7, 231; 9, 286; 11, 61].

Маріуполь, м., Донецька обл.

Козацька *Домаха* – історичний попередник теперішнього міста. У різних джерелах його назва зафіксована ще як *Павловськ*, *Маріуполь*, *Маріамполь*, *Маріанполь*, *Маріопул*, *Марнопол* (*Марнопіль*), *Марнополье* (*Марнопілля*), *Маруполь*, *Маріюпіль*; *Шеер*, *Жданів* і від 1990 р. – знову *Маріуполь*. Євген Отін, ретельно проаналізувавши всі відомі варіанти назви, доводить, що заселене 1780 р. кримськими християнами, переважно греками з 68-ми поселень Криму, приазовське місто отримало назву від імені їхньої малої батьківщини – *Маріамполя*.

Базовий астіонім мотивовано християнським іменем Божої Матері – *Марії* (ар. *Maryām* / гр. *Maíam*) та гр. *polis* 'місто'.

У такому способі постановня астіоніма переконаний Андрій Білецький: «Назву *Маріанполь* кримські греки принесли з собою на берег Азовського моря, де було засноване місто з назвою *Маріуполь*» [2, 44; 7, 247; 9, 320; 10, 112–119].

Миколаїв, м., обласний центр Миколаївської обл.

1788 р. недалеко від давньої *Вітовтівської фортеці*, або *Вітовки*, споруджено верф та поселення при ній. Це поселення, як і першу спущену на воду фрегатку «*Св. Николай*», віддано під опіку *Миколая* – святого заступника мореплавців – і названо *Миколаєвом*.

Номінування міста пов'язують безпосередньо з іменем *св. Миколая* [7, 167; 8, 124; 9, 326].

Харків, м., обласний центр Харківської обл.

Поселення засновано в першій половині XVII ст. Назва міста проблематична в плані первинності / вторинності етимона: чи то назва ріки *Харків*, л. Уди п. Сіверського Дінця п. Дону (*Харьковъ колодезь*, де *колодязь* ‘річка, струмок’) поширилася на суміжне поселення, чи вихідним слід уважати **Харьковъ хуторъ (городокъ)*, за назвою якого згодом почали іменувати й річку.

Розглядаємо назву міста серед мотивованих іменем *Харко* < *Харитон*, позаяк такий антропонім однозначно був причиною іменування або поселення, або річки.

Харитон – канонізоване християнською церквою, рідкісне ім’я, з гр. *Charitōn* < гр. *charitōn* ‘який дарує милості; щедрий; благодатний’ або гр. *charis* (род. *charis*) ‘любов; чарівність; краса’ [7, 423; 9, 491–492].

Херсон, м., обласний центр Херсонської обл.

Давній *Херсонес Таврійський* у Криму (*Χερσόνησος η Ταυρική*) – прототип теперішнього міста *Херсон*, уперше згаданого в історичних джерелах 1778 р. та заснованого на місці військових укріплень, до того, імовірно, давніх *Білоховичів (Bilehowisce)*.

Античну назву мотивовано давньогр. діал. апелятивом *χερσόνησος* ‘півострів’ [2, 43; 7, 425; 9, 492].

Чернігів, м., обласний центр Чернігівської обл.

Поселення відоме з 907 р.: *на Чернигов*. Назву мотивовано антропонімом **Черніг*.

Антропонім **Черніг* (**Чьрнигъ*) – суфіксальне утворення від гіпокористики *Чернь*, що виникла шляхом усічення давніх слов’янських композитних імен з препозитивним компонентом *Черн[о,и]*- на взірць *Черноборъ*, *Черномиръ*, *Черниславъ*, **Чернинъгъ*, **Чернонъгъ*. Первісна апелятивна семантика компонента *Черн(о)*- виводиться з праслов. **сьгнь* < **сьгхнь* < індоєв. **kirs-no* ‘чорний’. Вірогідним є й відапелятивне походження базового антропоніма (від прикметника *чорний*) [3, 11; 7, 441; 9, 507].

Чугуїв, м., Харківська обл.

Чугуївське городище Лівобережної України стало місцем осідку козаків гетьмана Якова Остряниці; від 1638 р. поселення зафіксовано як містечко *Чугуїв*. Його назву мотивовано антропонімом *Чугуй*.

Базовий антропонім, засвідчений у словниках сучасних прізвищ (470 носіїв), затемненої семантики та міг походити від апелятива *чуга* ‘верхній одяг у лемків: вид сукняної шинелі, прикрашеної мотузками, з пелериною; рукави захиті і використовуються замість сумок, носить тільки як накидка’; ‘верхній одяг у галицьких верховинців – вид свитки без рукавів і коміра з косматого зверху сукна’; ‘те саме, що *чугай* – довгий кафтан’. Такий апелятив запозичено, очевидно, з угорської мови (*csuha* ‘одяг, убрання (зазвичай із сукна); ряса, кожух; біла груба опанча’); вірогідним є запозичення слова в українську мову з турецької.

Антропонім *Чугуй* міг бути прізвиськом одного з половецьких або

калмицьких козаків [7, 448; 9, 516].

Отже, лінгвокультурологічні портрети назв міст *Авдіївка, Барвінкове, Буча, Гуляйполе, Дергачі, Запоріжжя, Ірпінь, Ізюм, Конотоп, Корюківка, Кременчук, Лиман, Маріуполь, Миколаїв, Харків, Херсон, Чернігів, Чугуїв* слугують багатим джерелом пізнання культури, ментальності, світобачення та світовідчуття нашого народу. Попри те, що назви деяких поселень зберігають сліди мов та світоглядних настанов тих етносів, які в різні історичні періоди тут замешкували, за своєю суттю та моделлю назвотворення вони є національно-українськими.

Список літератури

1. Абдула Ю. Матеріали до словника ойконімів Харківської області. *Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія*. Чернівці, 2007. Вип. 354–355. С. 92–95.
2. Білецький А. О. Грецька топонімія Криму. *Вибрані праці*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. С. 41–45.
3. Бучко Г., Бучко Д. Давньоукраїнські композитні імена, почерпнуті з ойконімів України, на загальнослов'янському фоні. *Наукові записки. Мовознавство*. Тернопіль, 2000. Вип. II. С. 3–20.
4. Железняк І. М. Рось і етнолінгвістичні процеси Середньонадніпряньського Правобережжя. Київ: Наукова думка, 1987. 204 с.
5. Іваненко О. В. Назви поселень Сумщини. Історико-етимологічний словник. Київ: КММ, 2017. 336 с.
6. Карпенко О. П. Гідронімія Центрального Полісся. Київ: Кий, 2003. 317 с.
7. Котович В. Назви міст України: лінгвокультурологічний словник. Дрогобич: Посвіт, 2021. 472 с.
8. Лобода В. В. Назви населених пунктів Правобужжя. В. О. Горпинич. В. В. Лобода, Л. Т. Масенко. *Власні назви і відтопонімні утворення Інгуло-Бузького межиріччя*. Київ: наукова думка, 1977. С. 76–138.
9. Лучик В. В. Етимологічний словник топонімів України / відп. ред. В. Г. Скляренко. Київ: ВЦ „Академія”, 2014. 544 с.
10. Отин Е. С. Происхождение географических названий Донбасса. Донецк: Юго-Восток, 2014. 199 с.
11. Отин Е. С. Лімнографічні терміни ільмень і лиман у топонімії Східної України та Подоння (до питання про взаємопроникнення і взаємодію суміжних близькоспоріднених омонімічних полів). *Питання історичної ономастики України*. Київ: Наукова думка, 1994. С. 53–63.

Марія Федурко,
доктор філологічних наук, професор
кафедри фундаментальних дисциплін
початкової освіти
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка
mfedurko@ukr.net

ОНІМИ В РОМАНІ ПЕТРА КАРМАНСЬКОГО «КІЛЬЦЯ РОЖІ»: ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ

У статті здійснено характеристику онімів, ужитих Петром Карманським у тексті роману «Кільця рожі». Авторка засвідчує широку представленість у романі таких різновидів онімної лексики, як антропоніми, міфоніми, топоніми, идеоніми, пов'язуючи особливості функціонування репрезентантів кожного виду в першій і другій частинах роману зі специфікою їхніх ідейно-тематичних планів.

Ключові слова: Петро Карманський, роман «Кільця рожі», оніми, антропоніми, міфоніми, топоніми, идеоніми.

«Я син часу, дитя всіх ваших смутків, болів, / Всіх ваших скорбних дій і всіх нових недуг, / В моїй душі лежить гніздо всіх ваших молів: / Безсильних поривань, і сліз, і вічних туг», – так доволі скромно сказала про себе й свою працю для України людина, що в житті своєму була насправді не буденною. Петро Карманський – уродженець містечка Чесанів Любешівського повіту (тоді Австро-Угорщина, тепер – Польща); випускник Перемиської гімназії й Львівського університету; студент богословської семінарії у Ватикані; член літературного угруповання «Молода Муза»; автор поетичних збірок «Ой люлі, смутку!» (1906), «Блудні огні» (1907), «Пливем по морі тьми» (1909), «Al fresco» (1917), «За честь і волю» (1923), «Бразилійські співомовки» (1925), «До сонця» (1941), поеми «Плач бразилійської пущі» (1926) і низки віршів, що не увійшли до збірок; перекладач творів А. Данте, Д. Папіні, У. Фосколо, Д. Мадзіні, Й.-В. Гете, Ф. Шиллера, Де Амічіса; учитель гімназій у Золочеві, Тернополі, Львові, Дрогобичі; засновник української читальні у Вінніпезі й «Українського Союзу у Бразилії»; працівник редакцій часописів і газет; директор меморіального музею Івана Франка у Львові; громадський і державний діяч.

В українську літературу Петро Карманський увійшов у числі тих, хто сповідував волю і свободу «в змісті і формі», «щирість, і тепло сердечне, і зрозуміння всіх ніжностей в почуваннях людських і в найсубтельніших тонах природи» [3]. Тобто той, хто був прихильником символізму – літературного напряму, який на той час уже доволі голосно заявив про себе в європейській культурі. Загальна налаштованість творчості Карманського того періоду – лірико-меланхолійна. У її центрі – людина, її космос, її тривоги й жалі. Та невдовзі ліра поета набула цілком інших обертонів: на галицьку землю

прийшла Перша світова війна з усіма її жахіттями й тортурами, а далі – боротьба за незалежну українську державу, безпосереднім учасником якої він став. П. Карманський цю перемену в собі засвідчить згодом устами головного героя роману «Кільця рожі» в такий спосіб: «Колишній поет-мрійник, песиміст і співак задуми та гробів, став тепер одним із найдіяльніших громадян, що цілим собою жертвують прозаїчній, а враз високо натхненній суспільній праці» [2, с. 170].

Автор почав писати роман «Кільця рожі» 1910 р., потім закинув роботу над ним і завершив лише 1921 р. – див. запис наприкінці твору: «Австрійські Альпи, літо 1921 р.» [2, с. 260]. Повністю вперше опубліковано роман 2002 р. у часописі «Дзвін» завдяки натхненній пошуковій праці Степана Яреми. Леонід Рудницький у 1989 р. у журналі «Сучасність» оприлюднив тільки 2 перших розділи твору під назвою «Кільця рожі»: решта ще не були знайдені.

У романі дві частини, що суттєво різняться одна від одної: перша «має традиційну романну структуру із чітко окресленими персонажами з любовною сюжетною інтригою, у другій переважає хроніка подій Першої світової війни та боротьби за українську державну незалежність, подана крізь призму свідка та учасника цих подій» [1, с. 6]. Епіграфом до першої автор взяв доволі промовисті рядки з твору Уго Фосколо «Останні листи Якова Ортиса», над перекладом якого працював у часі завершення роману: *Спиши те, що ти бачив. Я пошлю мій голос з руїн, і подиктую тобі мою історію. Ридатимуть віки над моєю самотою; і народи будуть вчитися на моїх нещастях. Час перемагає сильного: і злочини крові обмиються в крові* [2, с.11]; до другої – знамените Шевченкове *І в огні її окрадену збудять* [2, с. 143].

Роман не є автобіографією, хоч Карманський і був дійовим учасником описаних подій: проживав у Римі над затокою Кварнер, бував у Відні, їздив Україною й викладав у Херсоні, головував у Тернопільській національній раді та був депутатом Української Національної Ради (парламенту ЗУНР), очевидцем проголошення Акту Злуки, учасником Чортківської офензиви й відступу УГА за Збруч, секретарем, за дорученням уряду УНР, дипломатичної місії при Апостольському Престолі.

Усім зазначеним зумовлене широке використання в романі власних назв, до того ж доволі специфічне. У подальшому викладі намагатимемося цю специфічність довести, зацентрувавши на найбагатше представлених різновидах онімної лексики: антропонімах, міфонімах, топонімах, ідеонімах.

Антропоніми. У художніх текстах вони зазвичай становлять ядро онімного простору. Аналізований твір – не виняток. У першій його частині виявляємо вигадані антропоніми, в основному прізвища, що, однак, не випадково власне так сформовані, порівняймо: *Святослав (Славко) Петрович* – Петро Карманський; *Михайлів* – новеліст Михайло Яцків; *Васильківський* – поет Василь Пачовський, *В'ячеславський* – видавець В'ячеслав Будзиновський, *Лизанівський* – поет і перекладач Сидір Твердохліб, що з утвердженням Другої Речі Посполитої став колаборантом, *Лучинський* – Остап Луцький. Окрім них, імена дружини Петровича, польки з походження (*Ірена*), сина (*Любко*), ім'я та

прізвище маляра, випускника Академії мистецтв у Мюнхені (*Богдан Росткович*).

У другій частині домінують реальні антропоніми – насамперед прізвища, хоча трапляються й імена, також імена й прізвища реальних історичних постатей – діячів культури, науки, державних діячів, правителів держав та ін.: письменники *Коцюбинський, Франко*; гетьмани *Сагайдачний, Б. Хмельницький, Дорошенко, Богдан, Павло Скоропадський*, отаман *Петлюра*, цар *Петро*, цариця *Катерина*. Звичайно, вони є складником онімного простору також першої частини, проте це здебільшого представники західноєвропейських держав і культур: поети *Данте, Леонарді, Марінетті, Гайне, Міцкевич, Торкватт Тассо*; філософ *Шопенгауер*, художники *Беклін, Рафаель, Ботічеллі, Фра Анджелино*, скульптор *Канова*; полководець *Гарібальді*, адже йдеться в ній про життя, переконання, уподобання та переживання галицького інтелігента і його дружини. У фіналі цієї частини зображені протилежні ситуації, і зрозуміло чому: почалася і йде війна, тож контекст інший й антропоніми іншого плану, порівняймо: *Кожного ранку приходив Росткович до Ірени. <...> ішли на старий цвинтар, сідали в тіні кипарисів, серед квітучих руж біля старої каплиці, читали сонети Петрарки, пісні Шеллі, Словацького «Швейцарію», Осіанові поеми, Данте «Рай», новели Едгара По або Лонгфелову «Гайявату»* [2, с. 93] та *Йому невимовно гірко було думати, що одні сини України проливали свою кров, б'ючи свого брата за ката Миколу, а другі – за ката Франца-Йосифа* [2, с. 117]; – *І чого вони радуються? – питав себе Петрович, сидючи в кутку в гурті знайомих. – Що одну петлю заступлять другою? Що на країну впаде новий Аттила і нові гуни? Що почнеться нова оргія, нові арештування і нові вішання?* [2, с. 120].

У другій частині роману йдеться про події української революції, тому постають на її сторінках насамперед власні імена українських державних діячів і людей культурної праці: *Як більшості галичан, так само і йому уявлялася й уявляється Україна якоюсь казковою країною, яку він знає тільки з романтики Шевченка і романістів Грінченка та Нечуя-Левицького* [2, с. 144]; *Гомонить півмільйонний Київ, клекотить і рокоче, як перед триста тридцяти роками, коли великий переможець лядських панів в'їздив до столиці України, коли Київ хилив голову до його стіп, коли патріарх Паїсій і митрополит Сильвестр Косів вітали українського Мойсея, королем України його називаючи* [2, с. 176].

Міфоніми, зокрема **міфоантропоніми** [4, с. 122]. Отримавши добрий духовний вишкіл, автор не міг не знати літератури, культури, міфології передусім грецької й римської старовини. Тож він майстерно вплітає у свій текст наймення грецьких богів і богинь, хоч і не так активно, як антропоніми: – *Будь я різьбяр, ох! Який прегарний модель зробив би з тебе для статуї новітньої Афродити!* [2, с. 80]; *В тім часі він малював з неї картину, та не образ Афродити, як обіцяв, а образ Флори* [2, с. 94]; *Чим перемолити Немезу?* [2, с. 134]. Зображення всіх перипетій надскладної боротьби за українську незалежність по обидва боки Збруча вимагала міфоантропонімів

іншого плану: *Як вигнаний Каїн [Україна] іде терновим шляхом, тікає сама перед собою, блукає манівцями і вмивається власною кров'ю. Старша сестра вмивається з хамства **Марка Проклятого**, а молодша з рабства. З таким почуттям наближається він до кордону Галичини, де сподівається відродитися як **Антей**, що до землі доторкнеться* [2, с. 180].

Топоніми – важлива група власних назв у тексті аналізованого роману. Тут, як і в кожному художньому творі, вони відіграють роль просторових локалізаторів об'єктів естетичного осмислення, нерідко набуваючи при цьому нових значень, символізуючись: *Новонароджена Україна зробилася **Меккою** для цілої Австрії і Німеччини, і слава про її багатства виросла до значення казки «про **Шлараффенланд**»* [2, с. 144]. Серед зафіксованих відзначимо насамперед такі їхні семантичні різновиди: хороніми, гідроніми, астіоніми, урбаноніми, ороніми.

Хороніми, зокрема хороніми адміністративні й природні: *Австрія, Європа, Англія, Америка, Ватикан, Італія, Кампанья, Галицько-Волинська держава, Угорщина, Росія, Україна, Українська Народня Республіка, Західно-Українська Народня Республіка, Гетьманщина, Слобідщина, Сибір, Польща, Франція, Болгарія, Туреччина, Америка, Бразилія, Московія, Підкарпаття, Буковина, Галичина, Волинь, Кавказ*. Є серед них і такі, що вжиті не один раз: *Австрія, Італія, Україна, Польща, Галичина, Франція, Росія*. Ті, що пов'язані з Італією, Австро-Угорською державою, виявляємо в першій частині роману, ті, що з землями Галичини й Наддніпрянщини, – у другій.

Гідроніми не так частотні в романі: *Тибр, Сян, Збруч, Дніпро, Прип'ять, Славута, Чорне море*. Трапляються й **ороніми**: *Альпи, Карпати, Чорногора, Шварцвальд, Карст*. Проте над усіма ними панують **астіоніми** – назви столиць, міст і містечок західно- і східноєвропейських держав, поодинокі вжиті й повторювані: *Рим, Париж, Мюнхен (Мохов), Венеція, Мілан, Тускула, Флоренція, Кастель Гандольфо, Ловран(а), Маріяцель, Баден, Будапешт, Відень, Львів, Сараєво, Дрогобич, Ярослав, Перемишль, Стрий* – у першій частині твору; *Київ, Краків, Львів, Дрогобич, Стрий, Коломия, Золочів, Москва, Харків, Петроград, Тернопіль, Волочиська, Проскурів, Станіславів, Кам'янець* – у другій його частині та з урбанонімами в першій і другій частинах, див., для прикладу: *кав'ярні «Монополь», «Франсуа», готелі «Лойд», «Ловрана», вілла «Наяда», кафе «Кварнеро», Академічна вулиця, Поезуїтський Садок, площа Св. Софії, Золоті Ворота, Печерськ, Поділ*.

Серед астіонімів виявляємо й ті, що трапляються в біблійних текстах. Вони у романі виконують загалом образотворчу функцію, тобто функцію конотонімів [4, с. 107]: *Він дивився трохи не з одчаєм на **Содому** гниючого австрійського державного організму і на вимирання своєї рідної нації, що була першою жертвою смерті, котра простерла над нею свої чорні крила* [2, с. 111]. Порівняймо з уживанням біблієонімів інших різновидів – ороніма: *Ішов першим етапом хресної дороги українського народу, що вела на **Голгофу** Талергофу* [2, с. 114], хороніма: *Може, це осторога для тих, що прийдуть після нас, з наших закованих від смерті рук рідний стяг переймуть, вгору*

його піднімуть і народ наш до **Канаану** поведуть [2, с. 255], теоніма: *Українські мрійники зрозуміли, що московські братерські поцілунки затроєні зрадою Юди* [2, с. 139].

В обох частинах роману представлені різні види **ідеонімів**, уживання яких теж підпорядковано художньому замислу, порівняймо: *На стінах були порозвішувані акварелі з римськими пейзажами і гарна копія Беклінового «Острова смерти». На етажерках стояли мармурові та бронзові мініатюри кращих римських статуй, мініатюра капітолійського «Вмираючого гладіатора», групи Лакоонта, «Грацій» Канови тощо. <...> В етажерках стояли італійські класики в прегарних флорентійських палітурках з ренесансовими витискаками, а на столі лежали, як настільні книжки, «Поезії» Леопарді і його ж «Діалоги»* [2, с. 16] та *А далі похиляються шапки з голов, юрба припадає колінами до снігу і могутніми хвилями пливе мелодія Тарасового «Заповіту»* [2, с. 177].

На завершення нашої розвідки наведемо один із майже фінальних фрагментів роману з подвійною настановою: по-перше, щоб ще раз засвідчити багатство в творі онімної лексики; по-друге, аби підтвердити словами Петра Карманського вагу тих об'єднавчих процесів у сучасній Україні, свідками яких ми в ці буремні для неї дні є в ім'я її, поза сумнівом, Великого Майбутнього: *«... по обидва боки Збруча є свої недомагання ... і одні, і другі свої гріхи мають. Що одні в себе гарного мають, цього другим хибує. І тільки згармонізована всеукраїнська душа може в повній силі себе виявити і свою недугу до краю перемогти і вповні жити. І тільки об'єднана українська нація своє визволення добути зможе.*

*Він чує, що таким могутнім голосом, як **Київ, Львів** ніколи до душі українця не промовить, та що без цього голосу **Матері Українських Городів** галичанин ніколи в собі віри в перемогу не зродить. А з другого боку, **Україна** без дріжджів галицького національного запалу ніяк не навчиться своєю національною честю дорожити і своїм московським намулом бридитися»* [2, с. 250].

Список літератури

1. Ільницький М. Повернене із забуття. П. Карманський. Кільця рожі. Львів: Априорі, 2018. С. 5–10.
2. Карманський П. Кільця рожі. Львів: Априорі, 2018. 270 с.
3. Луцький О. Молода Муза. Діло. Листопад, 1907.
4. Словник української ономастичної термінології / Уклад. Бучко Д. Г., Ткачова Н. В. Харків: Ранок-НТ, 2012. 256 с.

Інна Волянюк,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови і літератури
та методик їх навчання
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна
академія ім. Тараса Шевченка
inna.volianuk@ukr.net

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ГРУПИ СКЛАДЕНИХ ОЙКОНІМІВ ПІВНІЧНОЇ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ

У публікації названо й обґрунтовано чинники, що зумовлювали виникнення складених ойконімів; здійснено морфологічний і структурно-семантичний аналіз складених назв населених пунктів Північної Тернопільщини.

Ключові слова: *номінація, складений ойконім, населений пункт, Північна Тернопільщина, атрибутивний компонент.*

Проблема деривації власних і загальних назв сьогодні залишається однією з найактуальніших у мовознавстві. Ойконімія, як і мова в цілому, є внутрішньо організованою системою функціонально взаємопов'язаних елементів. Словотвір назв населених пунктів багато в чому подібний до словотвору апелятивів, проте йому притаманні й індивідуальні особливості. Як зауважує Д.Г. Бучко, система номінації, що функціонує в топонімії, є за своєю природою секундарною по відношенню до системи номінації в апелятивній лексиці, оскільки географічні об'єкти отримують свої найменування після закріплення за ними загальних назв, які співвідносяться з певними класами денотатів (гір, рік, населених пунктів тощо) [1, с. 6].

Питання номінації, словотвору, їх взаємозв'язок та відмінності, вплив позамовних чинників на розвиток відтопонімного словотвору висвітлені у працях таких мовознавців: Д.Г. Бучка, М.М. Габорака, В.О. Горпинича, І.І. Ковалика, Ю.О. Карпенка, Л.Т. Масенко, М.П. Тишковець, М.Л. Худаша, Є.М. Черняхівської та інших. Зокрема, І.І. Ковалик зазначає, що характерною рисою назв населених пунктів, як і всіх інших топонімів, є те, що їх функція зводиться до розрізнення окремих однотипних предметів без обов'язкової вказівки на їх особливості [3, с. 137].

Назви поселень, утворені шляхом лексикалізації та онімізації словосполучень є досить продуктивними для творення ойконімічному більшості регіонів України. Складені ойконіми на території Північної Тернопільщини становлять 77 одиниць (13,2% від загальної кількості назв поселень). За структурою це двочленні конструкції, до складу яких входять, як правило, іменник (головне слово), який узгоджується з прикметником, що виконує атрибутивну функцію (*Гнилий Ліс, Зелена Криниця, Суха Лоза* і т.п. – 70 назв поселень), рідше вказує на посесивні відношення (*Медведів Гай,*

Романове Село... – 5 назв). Причиною виникнення таких ойконімів було заселення нових територій і намагання диференціювати однойменні населені пункти, точніше, заснування нових поселень поруч з існуючими.

На думку М. М. Габорака, це відбувалося з таких причин: 1) у процесі освоєння людьми нових територій, коли разом із предметами господарського та домашнього вжитку вони переносили на нові землі й звичні для себе найменування; 2) під час поділу великих і перенаселених поселень на менші населені пункти, назви яких мотивувалися найменуваннями їх праосель; 3) у процесі виникнення біля великих населених пунктів менших поселень, що одержували свої назви від найменувань уже наявних [2, с. 44].

Аналіз складених ойконімів досліджуваного регіону здійснюємо у морфологічному та структурно-семантичному аспектах.

За морфологічною природою означальних членів ойконімні словосполучення поділяємо на 3 групи:

1. Атрибутивні словосполучення, в яких узгоджене означення виражене якісним або присвійно-відносним прикметником у формі однини (рідше множини) чи порядковим числівником: *Польова Гребля, Руська Гута, Перша Лінія*.

2. Атрибутивні словосполучення, в яких означення виражаються присвійними прикметниками з суфіксами **-ов (-ів)**. Ойконіми цієї, як і попередньої групи, не мають опозиційних пар: *Гуків Гай, Медведів Гай, Попова Гора, Романове Село*.

3. Атрибутивні словосполучення, в яких означення виражаються прикметником на **-ськ (-цьк)-ий** і має релятивне (рідше посесивне) значення: *Бережецький Міст < с. Бережці, Капустинський Ліс < с. Капустинці*. Ці ойконіми теж без пар, оскільки їх атрибути утворені від назв сусідніх поселень.

У структурно-семантичному плані атрибутивні компоненти в аналізованих ойконімах можна поділити на декілька підгруп:

1. Складені ойконіми, в яких атрибутивний компонент вказує на розмір поселення: *Велика Андруга – Мала Андруга, Велика Білка – Мала Білка, Великі Кусківці – Малі Кусківці*. Іноді такі ойконіми не мають опозиційних пар: *Думанинка – Мала Думанинка, Снігурівка – Мала Снігурівка*.

2. Складені ойконіми, в яких атрибутивний компонент вказує на вік: *Новий Кокорів – Старий Кокорів, Новий Олексинець – Старий Олексинець, Збараж – Старий Збараж, Почаїв – Старий Почаїв*.

3. Складені ойконіми, в яких атрибутивний компонент вказує на порядок розташування поселень: *Карначівка Перша – Карначівка Друга, Перша Лінія – Друга Лінія*.

4. Складені ойконіми, в яких атрибутивний компонент вказує на інші ознаки (колір, особливості місцевості, дотикові властивості). Такі ойконіми не мають опозиційних пар: *Зелена Криниця, Високий Горб, Гнилий Ліс, Суха Лоза*.

Щодо семантики головного слова (вираженого іменником, рідше субстантивованим прикметником) у складених ойконімах, то вона також доволі різноманітна:

1. Назви, пов'язані з рельєфом: *Білецька Долина, Високий Горб, Гори Стрийковецькі*.

2. Назви, що первісно були пов'язані з водними об'єктами, спорудами: *Велика Білка (Мала Білка), Велика Горянка (Мала Горянка), Великий Раковець (Малий Раковець), Бережецький Міст, Польова Гребля*.

3. Назви, пов'язані з рослинним покривом: *Гнилий Ліс, Гуків Гай, Чазарі Збаразькі*.

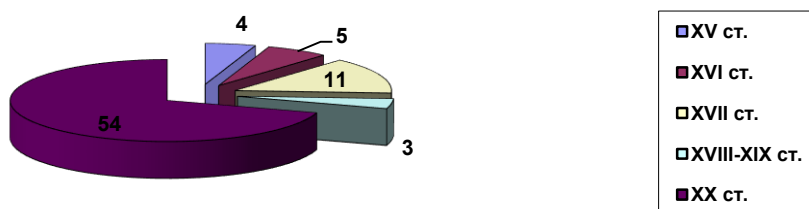
4. Назви населених пунктів, пов'язані з видом, способом поселення: *Великі Фільварки (Малі Фільварки), Колодно - Селище, Романове Село*.

5. Назви поселень, пов'язані з найменуваннями інших населених пунктів: *Старий Вишнівець, Старий Збараж, Чеснівський Раковець*.

6. Ойконіми, в основах яких засвідчені антропоніми: *Велика Андруга (Мала Андруга), Великі Дедеркали (Малі Дедеркали), Вищі Луб'янки (Нижчі Луб'янки)*.

Динаміку першофіксацій складених ойконімів ілюструє наведена діаграма.

Динаміка першофіксацій складених ойконімів

Діаграма є свідченням того, що складені ойконіми фіксуються у писемних пам'ятках усіх століть, починаючи з XV ст., але найбільше таких назв поселень на теренах Північної Тернопільщини виявлено у документах XX ст.

Список літератури

1. Бучко Д. Г. Українські топоніми на -івці, -инці: дис. ... канд. філол. наук: 11.10.1972. Львів, 1972. 333 с.

2. Габорак М. М. Семантико-словотвірні типи ойконімів Прикарпаття (XII-XX ст.): дис... канд. філол. наук: 28.05.1999. Івано-Франківськ, 1999. 290 с.

3. Ковалик І. І. Словотворча будова української топоніміки (Назви населених пунктів із суфіксом -иц-я (-ниці-я)) // *Питання українського мовознавства*. Львів: Вид-во Львівського унів-ту, 1960. Кн. 4. С. 137-143.

Olha Pezhynska,
PhD in Philology, associate professor
Department of Romance and Germanic Philology
Faculty of Foreign Languages
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
opezhynska@gmail.com

Svitlana Kulyk,
PhD in Social Communications, assistant
Department of Romance and Germanic Philology
Faculty of Foreign Languages
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
svitlana-cler@ukr.net

The Prospects of the development of regional onomastics

Посилення науково-теоретичного рівня досліджень з усіх основних розділів ономастики є основним завданням дослідників. Одним із найефективніших підходів до вивчення власних назв є етимологічний, який дає змогу дослідити всі рівні структури (фонетичної, морфологічної, словотвірної) оніма, а також відновити його базову (доонімну) семантику.

Таким чином, інтерпретація власної назви має ґрунтуватися передусім на традиції порівняльно-історичного мовознавства, а також враховувати й досягнення теорії мовних контактів. Етимолого-ономастичні дослідження повинні бути комплексними, тобто спиратися на мовні факти, дані матеріальної культури й історичних джерел; для дослідження топонімної лексики – на топографічну характеристику місцевості.

Ключові слова: *ономастика, власна назва, етимологічні дослідження, семантика.*

The current Ukrainian academic onomastics develops the scientific and theoretical foundation which was laid down in previous years, improving the method of description and research of onomastic material.

In fact, the department of onomastics of the Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine is the core of Ukrainian academic onomastics, where the main empirical and theoretical base of Ukrainian onomastics is concentrated. Such functioning cannot be complete without the regular activity of regional onomastic centres. Today, such onomastic centres as the Dnipro,

Donetsk, Ivano-Frankivsk, Kropyvnytskyj, Lutsk, Lviv, Odesa, Ternopil, Uzhgorod, Khmelnytsky and Chernivtsi are actively functioning. Each of them specializes in a certain onomastic problem. However, for the prospects of the development of Ukrainian onomastics in general, the so-called stock onomastics is of the greatest importance (includes those classes of proper names that are directly related to the historical (primarily) lexical heritage of the people). These are primarily hydronyms, oikonyms, anthroponyms, and ethnonyms. The first two classes are closely related to local features of the geographical landscape, speech, etc. It is possible to record their specifics only on the spot. In this regard, the unique role of regional onomastic centres is growing. And the main task of the academic department is to establish the necessary constructive cooperation with them, which will eventually result in the creation of the all-Ukrainian proper names fund – the main empirical base of national onomastics, unfortunately, such collaboration has not been fully established till today.

The role of the onomastic centre was quite successfully performed by the Ukrainian Onomastic Commission in the 1960s and 1980s, which in subsequent periods (for various reasons) gradually lost its position. Accordingly, the centre of gravity has shifted to the Department of Onomastics of the Institute of the Ukrainian Language, which cannot fully perform such a function, as it is primarily tasked with scientific research. Perhaps the situation will improve with the resumption of the activity of the Ukrainian onomastic commission, which will focus its work on coordinating of onomastic collaboration of the academic centre and onomastic centres.

In this context, the description and analysis of empirical facts and observational data at an appropriate scientific level is a very important problem today, since onomastics and other linguists have repeatedly called for the strengthening of the scientific and theoretical levels of research in all the main sections of onomastics in view of a certain decline specialization of onomastic researches.

In our opinion, special attention should be paid here to the diachronic aspect of onomastic studies. As you know, one of the most effective approaches to the study of proper names is the etymological one, which makes it possible to investigate all levels of the structure of the proper name (phonetic, morphological, word-forming), as well as to restore its basic semantics. Since this or that name is mostly formed on the basis of a certain general name, we find out its origin accordingly within the limits of general etymology.

The process of etymologicalization of proper names is based on the following basic principles: 1) determination of the word-forming model (type) of the name; 2) clarification of creative appeals; 3) identification of the semantic motivation of the name, in connection with which there is often a need to etymologize the appellation itself.

The interpretation of one's own name should be based primarily on the tradition of comparative-historical linguistics, taking into account the achievements of the theory of language contacts as well. It is the second factor that requires rather careful attention from researchers because it requires a detailed study of the linguistic history of the region in which such or another name was formed.

The proper name of a certain region is necessarily influenced not by linguistic factors only (caused by the very nature of the name and its creative basis), but also by non-linguistic factors (historical, social, natural, etc.). Insufficient attention to the historical and geographical conditions in which the formation of a certain name took place leads to unfounded or completely incorrect etymology. This means that the etymologist's onomastic research should be comprehensive, i.e. based on linguistic facts as well as data from material culture and historical sources, and on the topographical characteristics of the area where this or that name is localized in the case of the toponymic lexicon.

For the prospects of academic onomastics, it is important to: 1) stimulate the development of regional onomastic centres, which will provide assistance in replenishing the academic onomastic index by organizing expeditions to collect onomastic material, as well as advise local authorities on a wide variety of issues of

the functioning of the onomastic vocabulary; 2) popularize the results of their research on the pages of all-Ukrainian (central and local) and foreign publications more actively. This will make it possible to distinguish scientific proper names' etymologies from a number of pseudoscientific interpretations, which appear in the Ukrainian onomastic space recently.

References:

1. Вербич С. Українська ономастика: перспективи розвитку. Українська мова. 2010. №3. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/37731/07-Verbych.pdf?sequence=1> (дата звернення: 10.11.2022).
2. Карпенко Ю.О. Ономастика. Українська мова. Енциклопедія, вид. 3-є, зі змін. і доп. К., 2007. 457 с.
3. Скляренко.О., Скляренко О. Типологічна ономастика. У 5 кн. Книга перша: Лексико-семантичні особливості онімного простору. Одеса, 2012. 416 с.

УДК 811.161. 2'373.2821.161.2''18/19''-32.09

Олеся Сколоздра-Шенітко,
кандидат філологічних наук, доцент
Львівський національний університет
імені Івана Франка
skolozdraolesia@ukr.net

АНТРОПОНІМ ХОМА У ТВОРАХ ІВАНА ФРАНКА КРІЗЬ ПРИЗМУ СИНТАГМАТИКИ ТА ПАРАДИГМАТИКИ

Проаналізовано функціонування антропоніма Хома у прозі Івана Франка крізь призму синтагматики та парадигматики. З'ясовано, що письменник сам мотивує вживання цього оніма в тексті, відновлюючи його семантику, надаючи нових конотацій через залучення енциклопедичних даних.

Ключові слова: антропонім, синтагматика, парадигматика, конотації.

Функціонально-стилістичні можливості літературно-художніх онімів були об'єктом багатьох ономастичних студій Л. Белея, Е. Боевої, А. Вегеш, Ю. Карпенка, Н. Колесник, Г. Лукаш, М. Мельник, Т. Немировської, О. Петренко, Л. Шестопалової, Г. Шотової-Ніколенко та інших дослідників. Антропонімікон Франкових текстів крізь призму мовознавства та

літературознавства аналізували С. Бук, Г. Бучко, І. Денисюк, М. Легкий, Л. Полюга, О. Сколоздра-Шепітко, З. Франко та ін.

Іван Франко як неперевершений письменник та добрий знавець ономастики особливу увагу звертав на номінацію персонажів прозових текстів. Такі назви не були спонтанними, випадковими, непромовистими. Більшість Франкових номенів акумулюють різні характеристики персонажів: за соціальним станом, національністю, зовнішністю, світоглядом. Аналіз власних імен персонажів у прозі Каменяра засвідчив, що автор часто обігрував те саме ім'я як номінацію героїв у різних творах, щоразу відновлюючи доонімну семантику номена та нашаровуючи на неї яскраві конотації.

Щоб з'ясувати функціонування антропоніма в різних художніх текстах письменника, варто застосувати синтагматичний та парадигматичний аналіз. Парадигматичний підхід дозволяє показати, як той самий антропонім функціонує в різних текстах майстра слова, сприяє всебічному описові конкретного антропоніма у творчості автора. Синтагматичний аналіз важливий для того, щоб показати "поведінку" антропоніма в межах одного тексту, взаємозв'язок номена з іменованим персонажем.

У цьому ракурсі доречно проаналізувати антропонім *Хома*, який зафіксовано в таких прозових текстах Івана Франка: **"Сойчине крило"**, **"Два приятелі"**, **"Домашній промисл"** і **"Хома з серцем та Хома без серця"**. У нашій дисертаційній роботі та окремих статтях [4], [5] антропонім *Хома* був частково об'єктом дослідження, але сьогодні пропонуємо доповнити та розширити аналіз функціонально-стилістичних можливостей цього номена у Франкових текстах.

Як відомо, доонімна семантика імені *Хома* – 'близнюк' [6, с. 400]. В аналізованих творах письменник обігрує етимон імені 'близнюк', акцентуючи увагу насамперед на поведінці персонажів.

Наприклад, в оповіданні **"Два приятелі"** іменем *Хома* названо одного з двох героїв. У цій номінації на доантропонімне значення імені 'близнюк' нашаровується конотативне значення 'друг як брат-близнюк'. На початку твору, справді, бачимо реалізацію такої мотивації антропоніма. Побратим Хоми Семен так розповідає про їхню дружбу: *"Товаришували ми з Хомою, що аж любо було. Чи, бувало, в ліс по дрова, чи в очерети зо стрільбами на качки, чи до танцю, чи й до другого діла, оба та й оба"* [7, с. 265], *"Парубочили ми з Хомою, як рідні брати"* [7, с. 266]. Отже, бачимо, що два приятелі, мов близнюки, були завжди поряд. Про таку мотивацію літературного антропоніма свідчить також ситуація, коли обидва товариші, маскуючись від шандарів, перебралися на старців і так промовили до властей: *"Ми божі старці, браття-близці"* (тобто брати-близнюки – О.С.-Ш.) [7, с. 270].

Однак інші назви номінаційної лінії Хоми вносять іронічне забарвлення у створений на початку образ доброго друга: *"Ото, видите, **щирий приятель!** І спусти ж ся на такого чоловіка! Заждіть, яке він мені ще вистроїв!"* [7, с. 269], *"**Приятель, приятель!** Слухайте лишень, на яку хитрість узявся **мій приятель неприторонний**, щоби й мене погубити і видати в руки шандарям"*

[7, с. 273]. У кінці твору дізнаємося, що Хому шандарі таки зловили, тому він хитрістю видав і свого друга Семена. Отож обидва приятелі опинилися знову разом, але вже у війську.

Отже, номінація Хома в оповіданні “Два приятелі”, на перший погляд, виконує лише номінативну функцію. Проте глибший аналіз цього літературного антропоніма засвідчив, що і тут І. Франко розгорнув власну концепцію двійництва: на доантропонімне значення імені ’близнюк’ нашаровується конотативне значення ‘друг як брат-близнюк’, яке створює явище енантіосемії. Крім цього, одним із важливих Франкових прийомів у створенні двійництва є взаємопротилежність та взаємодоповнення. Це спостерігаємо і в оповіданні “Два приятелі”: *“Не раз і дивувалися люди. “Як вони, - кажуть, - погодяться? Та то немов огонь а вода!” Я, бачите, зроду повільний собі, а Хома – то прудке, як іскра”* [7, с. 266].

Подібну мотивацію вживання антропоніма Хома зафіксовано в оповіданні **“Хома з серцем та Хома без серця”**. Обоє головних персонажів названо у творі іменем Хома. Вибір такого номена для персонажів автор пояснює так: *“Раз якось у двох різних селах Східної Галичини, але одного і того самого року, одного і того самого дня, а власне в провідну, або так звану **Томину**, неділю вродилося два хлопчики. Отим-то обох їх охрещено іменем Хома”* [7, с. 7]. Справді, у реальній українській антропонімії є звичай іменувати новонароджену особу іменем святого, пам’ять якого вшановують цього дня. Проте в художньому творі майже всі антропоніми “починають говорити”. З величезного списку християнських імен І. Франко міг обрати будь-яке, але зупинився на імені Хома, оскільки планував навколо нього розвивати фабулу твору. Обидва Хоми, хоча й були цілком протилежними за характером та темпераментом особистостями, кровно чужими людьми, проте їх, як і близнюків, об’єднував духовний зв’язок, єдина мета – служити рідному народові (хоча і зреалізовували вони цю мету різними шляхами). Про протилежність їхніх характерів свідчать і їхні прізвища та прізвиська – *Галабурда* (бешкетник, хоча іменований персонаж таким не був), *Хома без серця* та *Бідолаха*, *Хома з серцем*.

Отже, на доантропонімне значення імені ’близнюк’ нашаровується конотативне значення ’близнюк у поглядах на життя’.

Використання власного імені як символу зафіксовано в оповіданні **“Домашній промисл”**, де іменем Хома наділено епізодичного персонажа. У цьому творі, зокрема, увагу зосереджено на тому, що в народі власне ім’я Хома часто вживається з означенням *невірний*. Узагалі номінація *невірний Хома* вперше була вжита для апостола Томи, який засумнівався в тому, що Ісус Христос воскрес. Сьогодні така назва є фразеологічною сполукою. І. Франко у “Галицько-руських народних приповідках” фіксує кілька приповідок із антропонімом Хома: “То невірний Хома”, “То ще невірний Хома” [3, с. 365]. Письменник спочатку вживає такий фразеологізм, яким згодом мотивує номінацію для персонажа: *“Один тільки невірний Хома знайшовся в селі – так навіть і звався Хома Губатий”* [7, с. 259]. Іменований персонаж отримав

таку номінацію через те, що єдиний не повірив у щирі наміри маршалка, який нібито робив добро для людей. Можемо припустити, що вибір номінації для цього епізодичного персонажа зумовлений і тим, що він ніби передбачив пастку для селян, які займалися домашнім промислом, тому застерігав головного героя Яця Яремишиного, щоб не вірив у добрі наміри пана маршалка. Як виявилось, Хома Губатий мав рацію. Відповідно до нового закону, не можна було займатися домашнім промислом без цехової карти. Тут убачаємо реалізацію ще однієї народної приповідки, яку І. Франко зафіксував у Заліссі: “Коли схоче Хома, буде робив дома” [3, с. 365].

Дещо складніший мотив номінації персонажа в оповіданні “**Сойчине крило**”, оскільки автор по-філософськи підійшов до актуалізації доантропонімної семантики оніма *Хома*. На перший погляд, це власне ім’я вжито у творі лише для ідентифікації персонажа. Проте, якщо уважно вчитатися в контекст твору, стає очевидним, що воно використано не даремно. Вибір саме цього антропоніма, на нашу думку, пов’язаний із соціально-світоглядною позицією персонажа. Будучи радником у бюро і відомим для всіх знайомих як сухий формаліст і реаліст, насправді Хома є людиною, яка має інше духовне життя. Тому, напевне, в оповіданні й актуалізовано доантропонімну семантику імені – ‘близнюк’, адже хоч це одна і та ж людина, проте її внутрішній світ цілком відрізняється від того створеного зовнішнього образу, так само як близнюки – вигляд один, а люди різні. “*І ніхто з тих, що кланяються мені на вулиці, стискають мою руку в каварні, радяться зі мною в бюро, ані не догадується, що у мене поза тим конвенціональним, шаблоновим життям є своє, інше, окреме. Ніхто не підозріває в тім сухім формалісті та реалісті духовного сибарита, артиста, що плекає одну штуку для штуки – вмілість жити*” [7, с. 55]. Зрештою, домінантним для персонажа є не антропонім *Хома* (до речі, вжитий лише раз у тексті), а його демінутивний варіант *Массіно*. “*Тямиш, як я з руського Хоми перехрестила тебе на італійського Томасо, а сього здрібнила на Томассіно, а сього вкоротила на Массіно?*” [7, с. 63].

Л. Боярська вважає, що заміна імені Хома на Массіно має два аспекти: “з одного боку, вказівка на те, що жінка є сильнішою (перейменовує вона, причому суголосно до свого імені Марія, Маня, Манюся, як називає її герой); з іншого – вказує на прагнення героя “облагородитися”, завуалювати первісну простоту, вивищитися” [2, с. 779]. Варто звернути увагу, що “Массіно” він був лише для коханої Мані, для всіх інших – Хома. Тому антропонімна опозиція *Хома – Массіно* зреалізовує в канві художнього тексту конотативне значення номена ‘*двоїстість світогляду, роздвоєння особистості*’.

А.-М. Баб’як пише про внутрішній конфлікт героя, який “під впливом листа з минулого розкриває приховані почуття, відкидає маску холодного скептика” [1, с. 791]. Той світ, який він собі створив, той образ відлюдька – утопічний. Тому Л. Боярська [2, с. 780] цілком слушно вибудовує паралель між утопічним життям Хоми-Томасо-Массіно та утопіями Томаса Мора і Томазо

Кампанелли. Можливо, це ще одна мотивація вибору імені *Хома* для персонажа.

Цікаво, що на всі ці конотації імені *Хома* нашаровується ще й фразеологічне значення “Хома невірний”. На це вперше звернула увагу Л. Боярська [2, с. 779]. Герой до кінця не вірив у щирість Мані, називаючи її то демоном, то комедіанткою. Крім цього, Хома-Массіно і сам вважав себе апостолом, про що говорить Маня-сойка: “Тямиш, яким пророком і апостолом я пізнала тебе? Як ти не говорив, а благовістив, не кланявся, а снисходив?” [7, с. 63].

Таким чином, бачимо надскладне функціонально-стилістичне навантаження імені Хома-Массіно в “Сойчиному крилі”: ‘близнюк’ → ‘двоїстість світогляду, роздвоєння особистості’ → алюзія до відомих утопістів → актуалізація фразеологізму “Хома невірний”.

Отже, літературний антропонім Хома в текстах Івана Франка є промовистим. На його доантропонімне значення ‘близнюк’ нашаровуються конотативні значення ‘двоїстість світогляду, роздвоєння особистості’ (“Сойчине крило”), ‘невірний’ (“Домашній промисл”), ‘близнюк у поглядах на життя’ (“Хома з серцем та Хома без серця”) та конотативно-іронічне значення ‘друг як брат-близнюк’ для створення енантіосемії (“Два приятелі”). У творах автора спостерігаємо такі способи обігрування цього імені: актуалізація доантропонімного значення номена із супровідними конотаціями та використання імені як відомого символу.

Список літератури

1. Баб’як А.-М. Форми оповіді та прийоми характеротворення (психологічної характеристики персонажів) у новелі “Сойчине крило” Івана Франка. *Іван Франко: дух, наука, думка, воля: Матеріали Міжнародного наукового конгресу, присвяченого 150-річчю від дня народження Івана Франка (Львів, 27 вересня – 1 жовтня 2006 р.)*. Львів. 2008. Т.1. С.786-792.

2. Боярська М. “Сойчине крило” Івана Франка: інтеграція новітніх європейських літературних пошуків. *Іван Франко: дух, наука, думка, воля: Матеріали Міжнародного наукового конгресу, присвяченого 150-річчю від дня народження Івана Франка (Львів, 27 вересня – 1 жовтня 2006 р.)*. Львів. 2008. Т.1. С.776-786.

3. Галицько-руські народні приповідки: У 3-х т. / зібрав, упорядкував і пояснив Др.Іван Франко: 2-е видання. Львів. 2006. Т.3. 699 с.

4. Сколоздра О.Р. Функціональне навантаження власних імен персонажів у малій прозі Івана Франка. *Мовознавчий вісник: зб, наук, праць*. Черкаси. 2008. Вип. 6. С. 316-322

5. Сколоздра-Шепітко О. Літературно-художня антропонімія Франкової прози як об’єкт ідіолектної лексикографії. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2019. Вип. 71. Ч.ІІ. Львів. С.280-291.

6. Трійняк І.І. Словник українських імен. Київ: Довіра. 2005. 509 с.

7. Франко І. Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка. 1976-1986. Т. 14-22.

УДК 81'373.21(234.372.3)

Наталія Сокіл-Клепар,
кандидат філологічних наук, доцент
Львівський національний університет
імені Івана Франка
nataliya.sokil-klepar@lnu.edu.ua

ОНІМИ В ДІАЛЕКТНИХ СЛОВНИКАХ БОЙКІВЩИНИ

Розглянуто онімну лексику в діалектних словниках. З'ясовано, що найчастіше вживаються антропоніми, зооніми, топоніми та геортоніми. Такі лексичні одиниці містять цінну інформацію про культуру та ментальність жителів Бойківщини.

Ключові слова: діалект, словник, онім.

У діалектному словниковому фонді зазвичай домінують апелятиви. Однак у локальному середовищі цікавими є також і пропріативи. Вони часто входять не тільки до лексики жителів населених пунктів, а почасти формують діалектні словники.

За основу дослідження взято «Словник бойківського говору» Ю. Кміта, двотомний «Словник бойківських говірок» М. Онишкевича та «Словник говірок центральної Бойківщини» М. Матієва. У вказаних працях виявлено антропоніми, катаяконіми, зооніми, топоніми (ойконіми, мікротопоніми, ороніми), геортоніми, теоніми.

Антропоніми у бойківському говорі представлені такими формами жіночих особових імен: *Анніня, Анніця, Аннуненька, А́нця, Анцуня, А́нцька* → Ганна / Анна, *Га́фа, Гафійка* → Агафія, *Євдо́ха* → Євдокія, *Зо́ня* → Софія, *Ирсти́на* → Христина, *Ка́ся* → Катерина, *Магдалі́на* → Магдалина, *Ма́ря, Марі́на, Марі́нка, Марису́ня, Марису́нька, Марі́ся, Марі́чка, Ма́рка, Мару́на, Марунджа́* → Марія, *Наста́ся* → Анастасія, *Пара́ня* → Параскевія, *Полáжка* → Пелагея, *Юрі́на, Юрі́нка* → Ярина, Оріся.

Арсенал чоловічих іменувань різноманітніший, ширший та містить у собі такі одиниці: *Васіл* → Василь, *Восафат* → Йосафат, *Данілик* → Данило, *Євістахій* → Євстахій (Остап), *Єлько*, *Єльо* → Ілій, *Єрема* → Ярема, *Зеньо* → Зеновій, *Илько* → Ілля, *Иван*, *Єванойко*, *Ивануньо*, *Иванятко*, *Ивась* → Іван, *Ірейко*, *Йирько* → Ірій, *Йирько* – Юрій, *Йонько*, *Юзьо*, *Юзюньо* → Йосип, *Ляцько* → Володимир, *Мітер*, *Митрусь* → Дмитро, *Миколай*, *Миколайцьо*, *Никола*, *Николятко* → Микола, *Михавцуньо*, *Михайлуньо*, *Михайлуцьо*, *Миханько*, *Міхайльо* → Михайло, *Онóфцьо*, *Оніфер* → Онуфрій, *Осифан*, *Осифат*, *Восифат* → Йосафат, *Самелько*, *Самуль* → Самійло, *Симньон* → Семен, *Цуприян* → Купріян, *Щифан* → Стефан, *Яндрій* → Андрій, *Янтази* → Афанасій, *Янтось* → Антін, *Ясьо*, *Ясько* → Іван, *Яцько* → Яків.

Можна підсумувати, що народнорозмовні варіанти імен корелюються з діалектними нормами. Доволі репрезентативними є ряди імен *Іван*, *Михайло* та *Марія*.

У словниках зафіксовано також **катайконіми**. Це назви, що вживають для називання сукупності жителів населених пунктів (*Бенівци* – ‘люди з Беньової’, *Вишняни* – ‘мешканці горішньої частини села’, *Нижняни* – ‘жителі нижньої частини села’, *Синівітци* – ‘жителі Синьовидного’). Цікаво, що у словниках переважають катайконіми за гендерною ознакою, адже збережено зазвичай назви жінок: *Бистра(я)ня* – ‘жінка з села Бистре’, *Грозівка* – ‘жінка з Грозьови’, *Львівча* – ‘жителька Львова’. І тільки поодинокі зафіксовані чоловічі назви: *Бориславець* – ‘житель Борислава’.

Топонімний фрагмент діалектних словників Бойківщини обширний і відображає насамперед назви локальних мікрооб’єктів різної генези та структури: *Беськід*, *Беськідець*, *Бучков’ять*, *Вельганово*, *Вижинів*, *Гудів*, *Вершок*, *Голованів*, *Гусаріська Полянка*, *Гумбівка*, *Вершок*, *Вівки*, *Глибóкий*, *Глубóкий*, *Пóтік*, *Гіртавка*, *Глиstack*, *Гніла*, *Гнільчак*, *Гóрбки*, *Горішний Кониць*, *Грядкі*, *Їсьова*, *Кісьвець*, *Кічерка*, *Кіньчик*, *Криві Зворі*,

Ма́гура, Ма́ківка, Поля́на, Сі́гла, Засі́гавка, Калі́нча-Сі́гла, Сі́гавка, Сі́гавкі, Сі́гли, Сі́гля́нський, Сі́говний По́тік.

Спорадично трапляються назви населених пунктів: *Бо́брька* (Боберка), *Борисла́в, Бусо́вище* (Бусовисько), *Го́шів, Гро́зьова, Ї́ник* (Ільник), *Йи́льві́в* (Львів), *Ка́вне* (Кальне), *Лі́вна* (Лімна), *Люто́вища* (Лютовиська), *Пи́шані́ць* (Мшанець), *Самбо́рик* (Самбір), *Смо́жа* (Сморжа), *Шко́ле* (Сколе), *Шумня́г* (Шум'яг); країн, регіонів: *Органті́на* (Аргентина), *Кавка́с* (Кавказ).

Такий розподіл онімів легко пояснити, адже для називання місцевого мікропростору люди обирають здебільшого говіркові лексеми. Через власну неофіційність мікротопоніми органічно влилися в діалектний фонд бойків.

Традиційний **зоонімікон** Бойківщини представлений кличками корів, биків, волів, коней, овець та собак. Мотиви номінації худоби на Бойківщині різноманітні. Назви творили переважно за ознакою масті. Наприклад, для світлих (білих) тварин використовували зооніми *Бі́леша, Бі́люшка, Бі́ля, Бі́лька, Бі́люша*, темних (чорних) – *Ба́гра, Жі́нька, Чорну́шка*, червоних – *Ба́гря*, жовтих – *Жовта́н, Жо́втя*, сивих – *Сиву́ля*. Так, білими латками на тілі худоби бойки тлумачать назви *Бокоши́й, Бо́ця, Бо́сько, Бо́ся, Зоря́на, Соко́ля*. Трапляються ще зооніми *Бі́ньо, Бинько, Бочарний, Бурко, Буя́н, Гавко́, Гомо́рка, Го́рдя, Гриве́ша, Ка́вка, Ласі́й, Ла́ся, Ласька, Лиса́ня, Маргудза, Рі́мар, Те(о)ркó, Ці́ган, Цьо́ньо, Ча́стий*, які мотивуються іншими характеристиками тварин. Велика кількість зоонімів у словниках свідчить про вагомість цих тварин у господарському житті.

Чисельними онімними одиницями у словниках є **геортоніми**. Основне завдання геортонімів – фіксувати події в часовому континуумі, відтак кожне свято містить у собі хронологічну семантику. Бойківські лексикони здебільшого зберігають номінації на позначення релігійних свят: *Васі́ля, Вели́гдень, Введе́ня, Водоро́щі, Громовине свята, Главосі́ки, Дани́ля, Дми́тря, Зде́йга, Знисі́ня, Ї́р'я, Йва́на (Іва́ня), Йи́ля, Коляда́ (Різдво), Макові́я, Ма́тка (Пе́рша Ма́тка, Дру́га Ма́тка), Миха́йля, Нико́ли, Пе́тра,*

Пола́зник, Рі́зтво́, Спа́са, Стефа́нє (Щифа́на). Варто зауважити, що бойки для окреслення приблизних часових меж іноді застосовували прийменники у(в), перед, по: *В Спа́сіх, В Здві́зях, Пє́ред Ї́рьом, по Вилі́цідни.*

З-поміж **теонімів** виявлено тільки лексеми *Бог, Богóйко, Бóжсейко, Бóжйика, Бóзя* → Бог.

Отож, представлений онімний фрагмент бойківських словників надзвичайно цікавий із лексичного та фонетичного погляду. Пропріальна лексика (поруч із апелятивною) допомагає якісно відтворити типові риси бойківських говірок. Наявність значної кількості антропонімів, топонімів, геортонімів та зоонімів тільки підкреслює їхню важливість у житті бойків.

Список літератури

1. Кміт Ю. Словник бойківського говору. Самбір, 1934. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kmit_Yurii/Slovnyk_boikivskoho_hovoru.pdf
2. Матіїв М. Словник говірок центральної Бойківщини. Київ – Сімферополь: Ната, 2013. 602 с.
4. Онишкевич М. Словник бойківських говірок: у 2 ч. Київ, 1984.

УДК 811.161.2'276.5:355.11 (477.62)

Шульська Наталія,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри соціальних комунікацій,
Волинський національний університет
імені Лесі Українки
nat_sh@ukr.net

ПОЗИВНІ ІМЕНА УКРАЇНСЬКИХ ВІЙСЬКОВИХ В АНТРОПОНІМНІЙ СИСТЕМІ МОВИ (НА ПРИКЛАДІ МАТЕРІАЛІВ ЗМІ)

У тезах виявлено й проаналізовано позивні імена в неофіційній комунікації військових, засвідчені в журналістських текстах від початку повномасштабного вторгнення Росії (на матеріалі таких медіа, як «Газета по-українськи», «Конкурент», «Суспільне Новини», «ВолиньPost», «Апостроф TV», «П'ятий.юа» та ін.). Досліджено функційну природу, бойову історію, мотиваційний статус, лексико-семантичну базу й особливості творення,

конотативне забарвлення «других» імен українських бійців. Спостережено, що військові псевдоніми активно функціують у журналістських матеріалах, про що свідчить їхня велика кількість у текстах на воєнну тематику, а також фігурування в заголовках і лідах.

Ключові слова: позивне ім'я, військовий, неофіційна антропонімія, засоби масової інформації.

Після повномасштабного вторгнення Росії 24 лютого 2022 року давні військові номінації постали в новому ракурсі, адже з'явилася велика кількість нових позивних, інших за національно-ментальним укладом, мотивологією, специфікою творення, номінативною базою, бойовою історією тощо. Мотиваційний характер іменувань такого типу інколи встановити надзвичайно важко, а то й практично неможливо. Адже лише учасники окремої військової структури, у межах якої функціює позивне ім'я, безпосередньо знають причину, час, місце, мотиваційну ознаку. Усім іншим людям, що не мають прямого стосунку до певного військового підрозділу, не є його учасником, мотивувальна природа цього імені практично невідома.

У сучасній лінгвоукраїністиці неофіційний антропонімікон неодноразово був предметом різноаспектного студіювання. У цьому контексті доречно згадати низку праць, присвячених комплексному опису вторинних власних найменувань членів Організації українських націоналістів та учасників Української повстанської армії. Зазначена проблематика потрапила в коло наукових зацікавлень В. В. Німчука [4], М. П. Лесюка [2; 3], Н. М. Павликівської [5; 6] та ін.

Наділення воїнів відповідними позивними іменами чи псевдо – давня українська військова традиція. Наприклад, воєводою Святого Володимира був боярин із прізвиськом *Вовчий Хвіст*; першого гетьмана України князя Дмитра Вишневецького називали *Байдою*, а головнокомандувач УПА Шухевич відомий як *Гур* і *Тарас Чупринка*. Несправжнє, друге ім'я – важлива регалія підпільної військової діяльності в будь-який час. Дослідження архівів псевдонімів діячів ОУН і УПА засвідчили, що одна особа могла використовувати кілька псевдо. Водночас декілька людей, які навіть не знали одне одного, мали одне і те ж неофіційне ім'я.

Військовими позивними можуть бути спеціальні слова, звукові чи цифрові поєднання. Ці імена зазвичай привласнюють посадовим особам, органам управління, вузлам, станціям зв'язку з метою швидкого пізнання в процесі переговорної комунікації. Друга мета послугування такими неофіційними назвами – збереження в таємниці дійсних імен та прізвищ військових із певною професійною ціллю та задля особистої безпеки. Зрозуміло, що під час воєнних операцій учасники повинні чітко координувати дії і тримати зв'язок між собою. Зазвичай для цього використовують радіозв'язок. Саме тому, аби залишатися анонімними, військові називають один одного бойовими позивними. Також неофіційні антропоніми дають для того, аби не витратити час при звертанні до людей з однаковим іменем чи прізвищем.

Із 2014 року, коли Росія вела неоголошену війну на Сході України, у добровольчих батальйонах відбулося схрещення двох антропонімних категорій – військових псевдонімів і позивних, тобто давньої традиції використовувати прізвисько на війні і тактичної необхідності маскуванню особи під час координації бойових дій під час радіокомунікації. Якраз відтоді термін *позивне ім'я* почали використовувати в значенні універсального військового псевдоніма. Термін *позивний* наявний і в нормативних документах Збройних сил України, де зазначено, що для управління підрозділами і вогнем старше командування призначає єдині орієнтири, сигнали, умовні позначення та позивні, які змінювати категорично заборонено.

Із початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації онімний корпус українських як електронних, так і друкованих ЗМІ активно поповнила така антропонімна категорія, як військові позивні імена. Якщо проаналізувати тег «позивний» через електронні пошукові системи, то натрапимо на велику кількість журналістських матеріалів, у яких є вказівка на позивне ім'я військового, про якого вони пишуть. Методом суцільного обстеження вітчизняних медіа вдалося вилучити понад 100 бойових позивних. Бачимо, що журналісти найчастіше послуговуються такими термінами, як *позивний*, *позивне ім'я*, *бойовий* чи *військовий псевдонім*, рідше використовують назви *псевдо* або *прізвисько*.

Ці антропонімні одиниці не лише трапляються в мові текстів журналістів, часто вони винесені у заголовковий комплекс. До прикладу, наведемо такі назви масмедійних публікацій: *«Тренер просив не розвивати “вбивчий” удар»: у волинській теробороні служить **Маленький Біллі*** («ВолиньPost», 21.08.2022); *Позивний «**Комарик**»: у волинській теробороні служить боєць з інвалідністю* («ВолиньPost», 27.07.2022); *«Або вбиваєш потвору і виживаєш, або помираєш. Війна, страх, лють і ерекція піхотинця на позивний «**Вікінг**»* («Українська правда», 22.07.2022); *«Це – війна на знищення», – молодший сержант десятки на позивний **Грифон** про боротьбу з російськими окупантами* («Суспільне. Новини», 20.07.2022); *Позивний **Кнопа**: «У мене в планах навіть після нашої перемоги залишитися в лавах ЗСУ. Я зрозуміла, що це моє. І як би дивно це не звучало, але війна затягує»* («Цензор.нет», 22.08.2022); *«Тричі ходив до військкомату проситися на війну», – боєць з позивним «**Батя**» боронить Донеччину* («Вчасно», 26.08.2022); *Позивний «**Баптист**»: десантник про війну та релігійні переконання* («НТА.юа», 08.08.2022); *Військовий з Вінниччини із позивним «**Поет**» до війни працював на тракторі, а зараз – водій гранатометного підрозділу* («Вінниця. Info», 25.08.2022).

Неодноразово журналісти самі досліджують позивні імена українських бійців, присвячуючи їм цілі матеріали, як-от: *«**Волонтер**», «**Грім**», «**Одуванчик**» та інші: історії позивних відомих українців-захисників* («П'ятий.юа», 11.07.2022); *Таємниця позивного: як українські військові обирають фронтове ім'я* («Апостроф.tv», 18.07.2022); *Про що говорять позивні* («Апостроф.tv», 03.08.2022) тощо. Як бачимо, медійники застосовують

різний спосіб подання позивних імен: одні їх беруть у лапки (найчастіше), інші – ні.

За даними анкетування, яке проводили серед військових, бійці зазвичай самі придумують собі позивні імена. Інколи на війні наділяють «другими» іменами за спеціальними таблицями позивних, які складає військове керівництво.

За мотивувальною природою це антропоніми переважно на честь відомих осіб, регіону чи місця походження, етнічної належності, прізвиська дитинства, відіменні утворення, іменування за родом заняття, професії чи хобі. Чуже авторство здебільшого пов'язують із позивними, які виникли на фоні найрізноманітніших бойових історій [1]. Аналізуючи корпус творення українських військових псевдонімів, спостерігаємо, що такі ознаки, як освіта, мова спілкування, походження не мають суттєвого впливу на формулювання позивних, хоча нерідко вони стають референсом для змістового наповнення неофіційного імені військового. Досліджуючи контент всеукраїнських і регіональних онлайн-ЗМІ, зауважуємо, що формально псевдоніми бійців із різних куточків України, неоднакових за освітнім рівнем чи мовною поведінкою, істотно не різняться, адже серед їхньої лексичної бази трапляються росіянізми, англіцизми, алюзії на американську та радянську попкультури, захоплення відомими людьми з інших країн: письменниками, акторами, спортсменами, політиками, режисерами, художниками тощо. Єдиний параметр, який частково можна виявити, – це гендерний аспект, адже жіночі військові позивні присутні у всіх моделях утворення, окрім бойової історії. Проте це не означає, що особи жіночої статі не беруть участь в активних воєнних діях, але таких позивних у десятки разів менше, ніж чоловічих.

Попри те, що процес творення неофіційного іменника зазвичай спонтанний, за вимогами воєнної традиції позивні повинні відповідати низці критеріїв. Насамперед, в одному колективі ніколи не буває двох однакових позивних, адже це ім'я маскує конкретну особу. Також слово, що лежить в основі позивного імені, повинно звучати чітко, бути коротким, оскільки двослівні найменування трапляються рідше. Щодо маскувальних властивостей, то бачимо, що не всім позивним вони притаманні, адже поодинокі виявляємо випадки, коли бойовим псевдонімом виступає просто прізвище військового чи його скорочений варіант; ім'я чи відіменне утворення, форма по батькові, назва справжньої професії особи. Однак більшість неофіційних іменувань бійців усе ж мають високий рівень маскування. Зафіксовані випадки, коли жінки, що беруть участь у воєнних діях, використовують навіть позивні чоловічого роду, аби збити з пантелику противника, як у цьому прикладі: *Навчилася керувати військовим транспортом за два тижні, хвалять посестру з позивним «Хвіст» чоловіки. Вправу повторюють кілька разів, пробуючи підійти до ворога з різних боків. Світлана з позивним «Хвіст» має сучорій погляд, але із задоволенням*

розповідає усім, як вчилася їздити на бронетранспортері («Газета по-українськи», 16.07.2022).

Загалом за функційною природою військовий псевдонімikon має чотири основні типи: *оперативні* (створені під конкретну операцію, яку потім змінюють); *посадові* (закріплені за окремими посадами; вони можуть переходити до інших людей, які цю посаду обіймають); *позиційні* (назви окремих позицій, спостережних пунктів тощо); *гетеронімні* (це імена, які вигадують спеціально для війни) [1]. Посадові, оперативні та позиційні позивні характеризують як ті, що мають статутне використання, адже їх зазвичай придумує вище командування. Гетеронімами ідентифікують себе як самі носії, так і їхні ополчани. Здебільшого цими назвами послуговуються не лише під час комунікації за допомогою радіозв'язку на війні, але їх використовують щоденно у військовому колективі.

Особливість позивних імен військовослужбовців в умовах війни та, що вони переважно засвідчують приховані на рівні масмедійної аудиторії мотиви номінації, які, очевидно, відомі лише у вузькому колі реципієнтів конкретного військового угруповання. Не можемо стверджувати про відсутність причин появи других імен бійців, адже кожне неофіційне найменування завжди має мотиваційну історію. Такі антропонімні одиниці не можуть бути асемантичними, тому, якщо військове прізвисько зберігається, то збережена й тенденція до його семантичного наповнення, бодай приблизного чи узагальненого характеру. Зважаючи на це, установлюємо, що кожне позивне ім'я українського солдата чоловічої чи жіночої статі безперечно має мотиваційну ознаку, яка часто з метою безпеки в сучасних воєнних реаліях невідома віддаленим реципієнтам. Не завжди її відкривають і в журналістських матеріалах, лише в окремих випадках можемо дізнатися не тільки про причину номінації позивним іменем, а також з'ясувати докладну бойову історію його походження. Особливої уваги потребує питання вивчення мотивів номінації позивних іменувань, адже це дозволяє не лише пояснити механізм продукування нових антропонімів у медійному просторі під час війни, що надзвичайно важливо, але й з'ясувати, які мотивувальні особливості відображають самовираження та ідентифікацію бійців, які сьогодні захищають Україну. Адже після завершення війни неофіційні антропоніми можуть утратитися або взагалі вийти з ужитку, хоча військова практика показує, що позивні «живуть» із тими, хто їх отримує, довго, навіть у цивільному житті.

Список літератури

1. Белей Л. Українські позивні – від Байди до Баті. *Uchoose.info*: сайт., 2020. URL: <https://uchoose.info/ukrayinski-pozyvni-vid-bajdy-do-bati/>
2. Лесюк М. П. Псевда вояків Української Повстанської Армії. *Nazewnictwo na pograniczach etniczno-językowych / pod red. Zofii Abramowicz, Leonardy Dacewicz : materiały z Międzynarodowej konferencji onomastycznej, (Białystok–Supraśl, 26–27 X 1998 r.)*. Białystok, 1999. С. 177–184.

5. Лесюк М. П. Неофіційний антропонімікон УПА. *Галичина. Науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис*. 2002. № 8. С. 126–139.

6. Німчук В. В. Про українську псевдонімію та криптонімію. *Українська мова*. 2002. 2. С. 30–58.

7. Павликівська Н. М. Псевдоніми учасників національно-визвольних змагань 1929–1950 років ХХ століття: ОУН та УПА. *Лінгвістичні дослідження*. 2012. 33, С. 14–18.

8. Павликівська Н. М. Неофіційний антропонімікон роману Юрія Горліс-Горського «Холодний Яр». *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2016. № 10(2). С. 251–255.

УДК: 811'255.4'373.2 : 821] (0.072)

Вітяк Юрій,
аспірант, асистент кафедри
української мови та методики її навчання
Тернопільський національний
педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
vitiakyurii@tnpu.edu.ua

ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ КОМЕНТАР ЯК ПРИЙОМ ВІДТВОРЕННЯ ОНІМІВ У ХУДОЖНІХ ТВОРАХ

У тезах розглянуто специфіку відтворення онімів на прикладі детективної містерії «Нехай усі уб'ють Констанс» Рея Бредбері, зокрема фіксації власних назв у межах перекладацького коментаря, що сприяє декодуванню авторського посилу. У дослідницькому фокусі перебуває класифікування метатекстуальних жанрів та видів онімів.

Ключові слова: *оніми, перекладацький коментар, фонові знання, метатекстуальність, жанр, реципієнт, часова дистанція, просторова дистанція, екзистенційна дистанція, адаптація тексту, авторський посил.*

Постановка проблеми та актуальність дослідження

Простір омастикону художніх текстів постійно перебуває в оптиці лінгвістичних студій. Зважаючи на неперервний процес створення

літературних опусів, в осерді яких, як знаємо, насамперед перебувають номінації різноманітних об'єктів, що стосуються широкого спектра галузей, зазначена площина досліджень, як видається, має безкінечний потенціал. Таким чином аналіз онімів задля осмислення природи зазначеного мовного явища посідає чільне місце в лексичній системі мови.

Дослідження власних назв має тяглу традицію, первні якої сягають античного часу, утім, лише у 30-х рр. ХХ століття ономастика набуває наукового статусу.

Власне ім'я, або пропріатив, як вказує «Словник української ономастичної термінології» (укладачі Д. Г. Бучко, Н. В.Ткачова) – це «ім'я, яке дають конкретному об'єктові, людині для виділення його (її) з ряду однакових або подібних» [3, 62–63].

Вивчення перекладацьких коментарів, що стосуються експлікації пропріативів, належить до актуальних питань вітчизняних перекладознавчих студій, оскільки заявлене явище належить до малодосліджених.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

До особливостей відтворення англійського ономастикону лінгвістичними засобами української мови вдавалися М. Бережна, А. Гонтар, С. Зінчук, Н. Карпенко, О. Мазур, С. Діброва, Є. Стасенко, О. Фадєєва.

Виклад основного матеріалу

Матеріальним базисом для пропонованого дослідження послужив переклад детективної містерії «Нехай усі уб'ють Констанс» Рея Бредбері. Уже в самій назві твору, вираженій в закличній формі, задекларовано антропонім, що має екзотичний характер для вітчизняного читача. З огляду на те, що нарація роману головню стосується персоналій, які позначені в системі координат так званого «класичного голлівудського кінематографа» (10-ті – 60-ті роки ХХ століття), виняткової уваги заслуговує прийом передачі низки власних назв засобами цільової мови. Можна припустити, що зазначені в романі антропоніми лише почасти знайомі сучасному реципієнту, який водночас переживає часову, просторову та екзистенційну дистанції. Таким

чином, наявність в українській версії твору перекладацького коментаря виконує насамперед інформаційну функцію та сприяє зближенню компонентів тріади «автор-персонаж-читач».

На думку А. Честермена, дослідження перекладу складно уявити без аналізу таких складових: 1) текстового; 2) когнітивного; 3) соціологічного; 4) культурного [7, 24]. Кожен із перелічених аспектів постійно перебуває у полі зору перекладача. Спорадичне нехтування одним із компонентів неодмінно вплине на загальне сприйняття тексту оригіналу. Необхідно наголосити, що розуміння перелічених чинників залежать від так званих «фонових знань», якими володіє і перекладач. Фонові знання, попросту кажучи, – загальні знання про світ, є багаторівневою системою, що безпосередньо впливає на забезпечення адекватного перекладу. Саме тому, на погляд П. Ньюмарка, перекладач постійно докладає зусиль, аби поглибити наявні знання та оптимізувати засоби експресії, а також перебуває у гонитві за фактами та словами [8, 6].

Сприяння покращенню адаптації тексту та розшифрування авторського послуху уможлиблюється завдяки наявності в перекладі коментарів, які заповнюють прогалину у фонових знаннях читача. Дослідники Буднік А. та Босак Н., зосереджуючись на лінгвістичних та екстралінгвістичних чинниках, що зумовлюють зчитування сенсів тексту оригіналу, виокремлюють такі типи коментарів:

- реальний коментар (маркує реалії матеріальної та духовної культур, соціальне життя, зафіксоване у площині художнього твору, що охоплює фактажну базу, історичні імена, події тощо);

- історико-літературний коментар (пояснює специфіку твору, його місце в ранжирі авторських напрацювань та значення в межах історико-літературного процесу);

- словниковий коментар (інтерпретує семи та мовленнєві звороти);

- текстологічний коментар (засвідчує відомості текстологічного спектра);

- історико-текстологічний коментар (розкриває передумови появи художнього твору та історію його дослідження);

- біографічний коментар (стосується аналізу відомостей із життєпису автора, що співвідносяться з твором);

- мовний та стилістичний [2, 51].

Зауважимо, що створення метатекстових елементів у ході здійснення перекладацького акту має цілком суб'єктивний характер. Так само, як при адаптації онімів загалом чи конкретного підвиду (антропонімів, зокрема імен та прізвищ іншомовного походження) перекладач постає перед вибором передавати власні назви, опираючись на фонетичні та орфографічні правила мови-джерела чи вихідної мови, а чи взагалі мови походження онімів, скажімо, якщо в англomовному тексті є французькі імена, які варто передати українською.

У розділі «Примітки», що міститься навіпісля тексту роману, налічується 169 позицій. Зазначені метатекстуальні компоненти розташовані не в алфавітному порядку, а в тій послідовності, у якій подані у творі. В оптиці нашого дослідження перебувають реальні коментарі, що належать до площини онімів. Серед них виділяємо такі групи:

антропоніми: Клара Боу, Лорел і Харді, Девід Ворк Гріффіт, Мері Пікфорд, Дуг Фербенкс, Рудольф Валентино, Глорія Свенсон, Лоувелл Шерман, Томас Едвін Мікс. Хут Гібсон, Кен Мейнрад, Боб Стіл, Гелен Твелтріз, Вільма Банкі та ін.;

мітоніми: Калліопа (муза), Валгалла (рай для звитяжних воїнів);

ергоніми: «РКО» (Радіо Кейз-Орфеум (акціонерне товариство)), «УФА» (медіакомпанія), «Белл» (повна назва «Белл Гелікоптер» – компанія, що виробляє літаки та гвинтокрили), Граб-стріт (вулиця у Лондоні), Херст (видавничий трест), «Коричневий казанок» (мережа ресторанів), «Метро-Голдвін-Майер» (медіакомпанія);

хрематоніми: ролодекс, піанола, «Старий броненосець», «Баунті», рубінові туфельки;

топоніми: Читальня християнської науки (громадська читальня), Еніветок (атол), Хіросіма (місто), Бронкс (боро), Єрихон (місто), Омаха-Біч (плацдарм), Куернавака (місто), «Голлівуд і Вайн» (перетин бульвару і вулиці), розлом у Сан-Андреас (назва розлому), «Ла Скала» (оперний театр), Глендейл (місто), Сан-Фернандо (місто);

культуроніми: «Чай для двох» (номінація пісні), «Чикаго» (п'еса), «Чикаго Триб'юн» (щоденна газета), «Госка» (назва опери), «Кіт і канарка» (фільм), «Вбивство у “Східному експресі”» (назва літературного твору).

зооніми: Рін-Тін-Тін (собака).

У книжці містяться відносно розлогі коментарі щодо кожного з наведених онімів, завдяки чому реципієнт може збагнути, про що мовиться у тому чи іншому фрагменті тексту. Так, скажімо, Рін-Тін-Тін, на перший погляд, може видатися лише набором заримованих складів, але після прочитання коментаря декодування авторського послуху уможлиблюється: «Рін-Тін-Тін – німецька вівчарка, яка зажила міжнародної популярності, прославившись зйомками у кіно. Собаку порятував з поля бою під час Першої світової війни американський солдат Лі Дункан. Рін-Тін-Тін, або ж Рінті, знятий у двадцяти семи стрічках».

Висновки

Роман «Нехай усі уб'ють Констанс» Рея Бредбері містить велику кількість насамперед американських реалій минулого століття, які є складними для розуміння сучасного читача. Омастикон твору доволі широкий і вимагає від реципієнта ґрунтовних знань не лише пов'язаних із історією кінематографа, а й географічними поняттями, мітологією, літературою тощо. Саме тому відтворення онімів у художніх творах завдяки перекладацькому коментарю сприяє оптимізації декодування авторських інтенцій.

Список літератури

1. Бредбері Р. Нехай усі уб'ють Констанс : роман; пер. з англ. Ю. Вітяка. Тернопіль : Навчальна книга Богдан, 2018. 208 с.

2. Буднік А. О., Босак Н. Ф. Використання різних типів коментарів у процесі вивчення «Лінгвістичного аналізу художнього тексту» інокомунікантами. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. 2021. Вип. 1 (134). С. 48-54.

3. Бучко Д. Г., Ткачова Н. П. Словник української ономастичної термінології. Харків : Ранок-НТ, 2012. 256 с.

4. Карпенко Ю. О. Власні назви : веб-сайт. URL: litopys.org.ua (дата звернення: 15.11.2022).

5. Кияк Т. Р., Науменко А. М., Огуй О. Д. Перекладознавство (німецько-український напрям) : підручник, Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 543 с.

6. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) : підручник. Вінниця : Нова Книга, 2003. 448 с.

7. Chesterman A. Towards consilience? *New Tendencies in Translation Studies* : Göteborg: Göteborg University, 2005. P. 19–28.

8. Newmark P.. *A Textbook in Translation*. London : Prentice Hall, 1988. P. 311.

NEOLOGIZATION AS A MEANS OF REFLECTING LINGUISTIC AND CULTURAL CHANGES IN MODERN ENGLISH

*Olga Kosovych,
Doctor of Philology, Professor
Head of the Department
of Romance and Germanic Philology
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University*

The development of the language is largely due to the development of its word-formation system, the formation of new word-formation models, changes in existing ones, increase or decrease in their productivity and many other factors of the word-formation process.

The creation of new words is carried out, first of all, as a reflection in the language of the needs of society in expressing new concepts that constantly arise as a result of the development of science, technology, culture, social relations. Establishing trends in the development of word-formation processes in the language, improving the theory and practice of lexicography have always been the most important problems of lexicology. A huge influx of new words and the need to describe them led to the creation of a special branch of lexicology – neology – the science of neologisms.

Neologism is a word that has ancient Greek roots. It is formed from two words: “neos” – new and “logos” – word. Neologisms are new words or phrases that have recently appeared in the language. They are clearly visible in the language, standing

out against the background of ordinary words and expressions with freshness and novelty. Neologisms can be divided into author's, individual-stylistic and common language.

Developed languages, which are constantly used in various spheres of life, constantly form new words. Some of them are successful and embedded in the structure of the language, gradually becoming its integral part. But a much larger number of neologisms remains unclaimed and soon goes out of use.

The creation of neologisms is much more active in periods of instability of society, changes in its structure, as well as in connection with the emergence of technical innovations in the everyday life of ordinary people. The last century is characterized by the rapid development of technology, simultaneously with which there are radical changes in the structure of society and human relations. New professions are constantly emerging, new objects and concepts need new names. Today, the process of “implanting” a word into the “fabric” of the language is much faster than even half a century ago, thanks to the Internet and the high degree of communication in society associated with it. Neologisms become common words after they start to be widely used.

At the moment, English, like many other languages, is experiencing a “neologism boom”.

Great contribution to the practice of neology is made by English and American linguists who develop lexicographic aspects of neologisms.

For example, two valuable dictionaries by Barnhart were published (Barnhart, 1973, 1980). They record about 10000 new words and meanings. A significant achievement of English lexicography is the release of a four-volume supplement to the Great Oxford Dictionary edited by R. Burchfield, containing more than 60,000 dictionary entries and more than half a million illustrative examples. However, the theory of neology in English has not yet formed as an independent branch of lexicology. Meanwhile, in English, according to R. Birchfield, on average 800 new words appear per year – more than in any other language in the world. This puts before the Englishmen the task not only of fixing new words, but also of their research. The main problems of neology in the activity aspect based on the research of scientists are as follows: identification of ways to learn new words and meanings; analysis of the factors of their emergence in correlation with the pragmatic needs of society; study of models of their creation and restrictions on their use; development of principles of attitude to them (their acceptance or not) in different socio-professional, age and other groups; lexicographic processing with an indication of pragmatic restrictions on use in different situations of communication, taking into account the social differentiation of the language.

It should be noted that neologisms, as a rule, arise on the basis of the existing linguistic tradition, using the word-forming means already available in the language. Modern English has many ways of forming new words, including word formation, word compounding, conversion, contraction, objectification, substantiation, reverse word formation, lexico-semantic method, alternation of sounds and stress transfer in

the word (phonological method), etc. However, the share of each of them in the word-formation process is not the same.

The ever-growing interest of modern linguistics in various aspects of word formation is explained by the fact that the word is the central unit of language. Thus, modern neologisms repeat some models that have long been productive in English. However, there is an accumulation of new formations based on newer models. Linguists are trying to answer the question of what pragmatic needs a new word is created from, what fragments of experience and why they require lexical fixation, what in the human experience should change in order to create a new word, who creates a new word, how and in what conditions it is created, what are the linguistic mechanisms of creating a new word, what is the initial morphemic, model, lexical fund, how the nominative activity of individual mechanisms changes, how the word is included in the lexical system, what is the mechanism of adaptation of a new word. All these questions require special consideration.

УДК 811.161.2'373.232

Оксана Нестерчук,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри історії
та культури української мови
Волинський національний
університет імені Лесі Українки
nester-oks@ukr.net

«МОЯ ЛЮБОВ В ІМЕНІ ТВОЇМ» (ЗМЕНШЕНО-ПЕСТЛИВІ ВАРІАНТИ ОСОБОВИХ ІМЕН ГЕРОЇВ В. ЛИСА «СТАРА ХОЛЄРА»

У тезах здійснено спробу розкрити специфіку вживання особових імен та їхніх варіантів персонажів роману В. Лиса «Стара холєра». Виявлено, що найменування набули функційного переосмислення, допомагали у творенні художнього простору, розвитку сюжетної лінії. Чітко простежуємо етимологічний зв'язок імен Єва і Адам із характерами героїв, загалом із художнім образом.

Ключові слова: *власні імена, варіанти особових імен, мовний стиль, художній образ.*

Письменники, надаючи своїм персонажам імена, уживаючи їх у різних варіантах, уже відтворюють дійсність, створюють їх портрет, що невід'ємно пов'язаний з його подальшою долею у творі. Таким чином у текстах відображено замисел автора, сформовано спершу ставлення письменника до своїх героїв, а вже після цього і ставлення читача. На думку В. Калінкіна, «поетонім – це ім'я в літературному творі (у художньому мовленні, а не в мові), що виконує, крім номінативної, характеризуючу, ідеологічну і стилістичну функції, вторинне щодо реальної онімії, яке володіє динамічною семантикою» [1, с. 1].

Антропоніми не тільки сприяють уявленню читача про дійову особу, відображенню замислу автора, його ставлення до носіїв наймень, а й допомагають сформувати сприйняття образу, мотивувати ставлення до нього. В. Михайлов підкреслює, що «входячи в той чи той структурно змістовний, мовленнєво-композиційний, тематичний контекст, власні імена різнобічно сприяють формуванню образної структури твору, реалізації конкретного художнього завдання: характеристиці персонажів, створенню образу автора, вираженню ідейної позиції письменника» [3, с. 82].

Цікавим твором з погляду функціонування ономастичної лексики, семантично багатой та емоційно забарвленої, є роман В. Лиса «Стара холера» [2], який ще не був об'єктом окремого лінгвістичного дослідження.

Мета розвідки – розкриття специфіки вживання особових імен та їхніх варіантів, словотвірний аналіз антропонімів.

У зв'язку з визначеною метою, поставлено завдання: простежити, як змінюється ставлення автора до героїв протягом подій, що описані у творі, охарактеризувати семантично наповнені імена.

Вдало дібрані В. Лисом імена героїв, відзначаються різною структурою, емоційною насиченістю. Такі антропоніми розкривають ставлення автора та дійових осіб до персонажа, його родову належність, зовнішню та внутрішню характеристику. Змінюючи семантику варіанта імені, його словотвірну модель, ми простежуємо, як змінюються оцінна характеристика осіб.

Яскравими образами роману є персонажі - представники різних поколінь. Імена особам автор надав, враховуючи традиції того часу. Для забарвлення тексту, його увиразнення, митець вводить пестливі чи згрубілі варіанти, які повторюються у творі залежно від обставин. Тут переплетені дві долі людей старшого віку (Адам і Єва) та молодого покоління (Степан і Ліза). Так, наприклад, письменник недаремно головному герою надає ім'я Адам, якого друзі сватають до односельчанки Єви – «Красної Ружи».

Любов, взаємна повага Адама до обраниці передано через побутові словотвірні форми.

Усі цитати з роману подаємо за виданням В. Лиса «Стара холера» [7], указуючи в круглих дужках лише сторінку.

Доброго здоров'я, Євцю, – сказав Адам. (с. 102);

Євка... Ото так гостя... Доброго дня... Що ти тут робиш... (с. 63);

Ото як ти, Євко, – який з нього вояка... (с. 267).

Пестливі форми вживають і друзі Адама у звертанні до Єви, у цих варіантах відчутно нотку гумору:

Од тебе, Євочко, ще б і такого шкарбуна, як я, щось би заворушилось. (с. 26);

І ти звиняй, Євцю. (с. 28).

Письменник вживає зменшено-пестливі варіанти у звертаннях родичів до сестри Павлини. Ще з дитинства вона називала її *Євочкою*, ставлення сестри не змінилося і після підступних дій Єви: *Наша Євочка. (с. 37);*

Євочко, мені хочеться пісню співати, денно і нічно співати, і Богові дякувати за те, що Лізочка моя виросла... (с. 127).

Емоційно насичені варіанти чоловічого імені Адам. Залежно від дій персонажа, ситуацій, що описані в романі, спостерігаємо, як змінюється ставлення Єви до нього, у якій формі вона звертається до нього:

Адам, Адамисько насміявся з неї (с. 76); *З тебе, Адаську, такий брехун, як з мене попадає;* (с. 117). *Ну ти ж не зараза ж, не стара холера, Адаську чортів?* (с. 117). Автор вносить у вуста героїні іронічні конструкції: дивуючись його дитячій видумці, Євка називає його «*Чудисько Тихінське*» (с. 180); – *Оно місяця підсадив вище на небо. Тепер дивлюся, щоб не впає випадком...* – *Сміхолодник, – сказала Єва.* (с. 181); *Ой, чудисько ти моє...* (с. 182); *А знаєш, Адамцю, – озвалася вона ще через десяток-другий тяжких-повільних кроків. – Тато мої покійні казали, що стара холера – то любов, яка ніяк померти не здатна. Того й ходить по світу, людей зораблює. До кого у вічі заглядає, той довго жити буде, бо його душу насінням особінним засіває.* (с. 267).

З дитинства за головним персонажем закріпився варіант *Адась, Адамчик* і супроводжує його протягом усього життя: *...та тітка прийняла Адася у свою сім'ю, не дала загинути малому.* (с. 21).

З повагою, іронічною пестливістю звертаються до нього друзі з молодості: *Жарти жартами, а хто Адаська останній раз коли бачив?* (с. 17); *Щось ти довго не заходив, Адамчику* (с. 113);

– *Адамчику, Дамчику ... – промовила жалібно.*

– *Я не Дамчик, я Адам.* (С. 115).

Надавши біблійні імена своїм героям, автор використовує їх переважно у пестливій формі. Біблійність підкреслена також тим, що улюбленою книгою Адама була Біблія, яку він декілька раз перечитував та дотримувався Божих заповідей: *Адам узяв до рук Святе Письмо, так дорого колись куплене, і став читати уголос. Про жінок юдейських, їхні гріхи і спори ...* (с. 178).

Отже, заявлені у романі імена, їхні побутові форми несуть стилістичне навантаження. У тексті найменування набули функційного переосмислення, допомагають виконувати функцію творення художнього простору, розвитку сюжетної лінії. Чітко простежуємо етимологічний зв'язок імен Єва і Адам із характерами персонажів, загалом із художнім образом.

Пестливі, емоційно насичені форми звертань, репрезентовані у лагідній формі, надають виразну емоційну оцінку образам персонажів.

Список літератури

1. Калінкін В. О. Карпенко як джерело слов'янської поетонімології. *Чорноморські новини*. 2010. №005 (21046), четвер 14 січня. С. 1.
2. Лис В. *Стара холера: роман*. Х.: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018. 272 с.

3. Шестипалова Л. Д. Специфіка антропонімів у химерній прозі (на матеріалі творчості В. Г. Дрозда) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Одеса, 2006. 22 с.

УДК 81'373.7

Галина Бачинська,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри загального мовознавства і слов'янських мов,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка;
Ірина Бабій,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри загального мовознавства і слов'янських мов,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
iryna.babiy@ukr.net;
Ніна Свистун,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри загального мовознавства і слов'янських мов,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
nina-s77@ukr.net

БАГАТОКОМПОНЕНТНІ СКЛАДНОПІДРЯДНІ РЕЧЕННЯ В СИНТАКСИЧНІЙ НАУЦІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ МАКСА КІДРУКА «НЕ ОЗИРАЙСЯ І МОВЧИ»)

Розглянуто багатокомпонентні складнопідрядні речення в сучасній синтаксичній науці, подано їх класифікацію; простежено, як ці речення функціонують у романі Максима Кідрюка «Не озирайся і мовчи» і яку роль відіграють у мові творів автора.

Ключові слова: *багатокомпонентні складнопідрядні речення, однорідна супідрядність, неоднорідна супідрядність, послідовна підрядність, мішана підрядність.*

У граматичній системі мови центральне місце належить синтаксису, оскільки в його сфері функціонують мовні одиниці, які забезпечують спілкування людей, безпосередньо співвідносячи повідомлюване з реальною дійсністю. Сучасні дослідження зосереджуються на системі синтаксичних одиниць, їх структурі й семантичному навантаженні, синтаксичних зв'язках і семантико-синтаксичних відношеннях між предикативними частинами. Цікавим є дослідження реченневих конструкцій у мові творів сучасних авторів.

У мовознавстві зріс інтерес до синтаксису індивідуального мовного стилю, оскільки самотність творчої манери письма яскраво виявляється

саме в синтаксисі. Специфіка мови художніх творів потребує використання різного типу речень, зокрема багатокomпонентних, адже завдяки цьому типу складних речень авторам вдається краще та більш послідовно відобразити емоції, почуття персонажів тощо.

Предметом наших наукових зацікавлень стали багатокomпонентні складнопідрядні речення.

Мовознавець К. Шульжук трактує ці речення так: «Складнопідрядні багатокomпонентні речення – речення, що складаються з одного головного і не менше двох підрядних речень» [4, с. 304].

У сучасній лінгвістичній науці багатокomпонентні складнопідрядні речення поділяють на такі види:

- 1) складнопідрядні з однорідною супідрядністю;
- 2) складнопідрядні з неоднорідною супідрядністю;
- 3) складнопідрядні з послідовною підрядністю;
- 4) складнопідрядні мішаного типу.

Супідрядність – безпосереднє підпорядкування.

Синтаксист І. Вихованець наголошує, що «речення із супідрядністю – це такі неелементарні складнопідрядні конструкції, у яких підрядні частини можуть залежати або від опорного слова, або від усієї головної частини» [1, с. 341].

М. Доленко до складнопідрядних речень з однорідною супідрядністю відносить такі речення, у яких є предикативні частини одного виду, і які однаково пояснюють або опорне слово, або всю головну частину – залежно від того, чи структура речень є розчленованою, чи нерозчленованою [2, с. 329].

Складнопідрядні речення з неоднорідною супідрядністю – це такі «складнопідрядні речення з кількома підрядними, у яких підрядні речення по-різному пояснюють головне речення. Цього досягають різними способами:

а) одне підрядне речення відноситься до змісту головного речення, а інше підрядне – до конкретного слова в головному;

б) підрядні речення одного виду відносяться до різних слів або компонентів у головній частині;

в) підрядні речення різних видів відносяться до різних слів у головному реченні;

г) підрядні речення різних видів по-різному пояснюють головне речення загалом» [2, с. 330].

Особливість речень із послідовною підрядністю полягає в тому, що кожна наступна підрядна частина залежить від попередньої, тобто друга пояснює першу, третя – другу, і так далі послідовно «лацюжком».

До багатокomпонентних складнопідрядних речень з мішаною підрядністю зараховуємо такі, що поєднують у собі як різні види супідрядності, так і послідовну підрядність. Іншими словами, можуть поєднуватися різні види супідрядностей та підрядності.

Простежимо функціонування багатокomпонентних складнопідрядних речень в аналізованому романі.

Багатокомпонентні складнопідрядні речення з неоднорідною супідрядністю. Це такі конструкції, у яких підрядні частини речення по-різному пояснюють або опорне слово головного (у реченнях нерозчленованої структури), або всю частину загалом (у реченнях розчленованої структури).

У таких реченнях неоднорідна супідрядність буває:

- 1) одночленною;
- 2) різночленною.

При одночленній неоднорідній супідрядності предикативні підрядні частини пояснюють тільки одне й те ж опорне слово, або головну частину загалом: *Якби проектувальники термоядерної бомби мислили критично, бомбу не створювали б, оскільки це єдиний можливий наслідок її застосування* [3, с. 65]; *Оскільки ліфт у багатопверхівці на Квітки-Основ'яненка був відносно новим, кабіна, коли до неї заходили, не клацала* [3, с. 133].

У випадку різночленної неоднорідної супідрядності підрядні частини пояснюють різні компоненти в головній частині: *Якби повірив, ти б запитав, як звідти повернутися* [3, с. 94]; *Оскільки пологових будинків у Рівному було лише два, Ірма логічно припустила, що Ярмуш народжувала у пологовому № 2* [3, с. 398]. Цей вид речень у романі становить 13 % від загальної кількості усіх конструкцій.

Багатокомпонентні складнопідрядні речення з послідовною підрядністю. Це такі речення, у яких перша предикативна частина не залежить від інших компонентів, а кожна наступна залежить від попередньої.

У романі вони представлені так: *Я кажу не втручатися, бо сподіваюся, що через цю пасивність він не матиме вас за найлютіших ворогів* [3, с. 27]; *Говорити, що Сонце розташоване в центрі Сонячної системи, неправильно, бо Сонце не стоїть в одній точці* [3, с. 53]; *Хлопець намагався критично оцінювати почуте, бо очевидно, що Марта не була періоджерелом* [3, с. 75]; *Чоловікові знадобилося зовсім мало часу, щоби пройти в думках той самий логічний ланцюжок, який так спантеличив Марка* [3, с. 397]; *Тоді я пояснила, що вийшла на коридор, бо почула, як їздить ліфт* [3, с. 197]; *Розверещався, що тонни порошку не вистачить, щоб усе випрати* [3, с. 266]; *Гірше буде, якщо тварина причаїлася та піджидає, коли хтось поткнеться назовні* [3, с. 368].

Конструкції з послідовною підрядністю найчастіше вживаються в романі. Цей різновид становить 78 % від загальної кількості багатокомпонентних речень.

Багатокомпонентні складнопідрядні речення з мішаною підрядністю. Це такі конструкції, які можуть поєднувати у собі і види супідрядності, і послідовну підрядність.

У творі знаходимо такі приклади: *Треба, щоб ти загалом уявляв, хто такий Яків Соль, бо з ним багато пов'язано в цій історії* [3, с. 463]; *Соломія запевняла, начебто знає, як перешкодити мертвякам, що на місці переходу можна влаштувати лабіринт, щоб ускладнити перехід і в один, і в інший бік* [3, с. 471].

Конструкції з мішаною підрядністю становлять 9 % від загальної кількості багатокомпонентних речень.

Багатокомпонентні складнопідрядні речення з однорідною супідрядністю – це такі конструкції, у яких однакові підрядні частини пояснюють одну й ту ж головну частину загалом (у реченнях розчленованої структури) чи опорне слово (у реченнях нерозчленованої структури).

Підрядні частини в реченнях з однорідною супідрядністю приєднуються до головної за допомогою однакових засобів зв'язку.

Цей вид речень не був зафіксований у досліджуваному тексті. Можливо, це спричинено тим фактом, що подібні конструкції у мові творів, маючи одні й ті ж засоби зв'язку і однакове пояснення предикативними частинами опорного слова чи головної частини загалом, належно не відтворюють емоції, почуття, внутрішній стан дійових осіб тощо.

Загалом Макс Кідрук у своєму творі використав багатокомпонентні складнопідрядні речення в достатній кількості. Основна функція такого типу речень у романі – змалювати та краще представити події, а також детальніше описати дії головних персонажів у різних життєвих ситуаціях.

Серед багатокомпонентних складнопідрядних речень у романі переважають речення з послідовною підрядністю (78%), значно менше речень зафіксовано з неоднорідною супідрядністю (13%); найменше багатокомпонентних речень виявлено з мішаною підрядністю (9%).

Список літератури

1. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис. Київ : Либідь, 1993. 365 с.
2. Доленко М. Т., Дацюк І. І., Кващук А. Г. Сучасна українська мова. Київ : Вища шк., 1987. 352 с.
3. Кідрук М. Не озирайся і мовчи: роман. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. 512 с.
4. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови. 2-ге вид., доп. Київ: ВЦ «Академія», 2010. 408 с.

УДК 811.161.2'373.7:821.161.2-3'06

Олена Штонь,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови
та методики її навчання,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
shtonolena@gmail.com

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ЯК ЗАСІБ СТИЛІЗАЦІЇ РОЗМОВНОСТІ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПРОЗІ

У науковій розвідці висвітлено зміст поняття «стилізація розмовності» у сучасній лінгвостилістиці, окреслено основні засоби стилізації розмовності й схарактеризовано розмовні фразеологізми. Описано стилістичні особливості двох груп фразеологічних одиниць, що активно функціонують у сучасній українській прозі.

Ключові слова: стилізація розмовності, сучасна проза, фразеологізм, позитивна оцінка, негативна оцінка.

Проза є показником сформованості мови певного періоду. Такі її особливості, як масштабність, розлогість, розкутість фрази є відображенням суті суспільного буття конкретного часового вияву та ментальності народу.

Мова сучасної української художньої прози, як зазначають дослідники, різновимірна: патетична, висока, поетизована і в той же час низька, позначена протистоянням цензурі, свідомим уведенням у художній текст жаргонізмів, суржику, навіть вульгаризмів. Для досягнення стилістичного ефекту письменники вдаються до свідомого насичення тексту ознаками розмовного стилю, тобто до стилізації розмовності.

Стилізацію розмовності у своєму дисертаційному дослідженні «Засоби стилізації розмовності в прозі Михайла Стельмаха» Т. Ткаченко визначає як свідоме переймання митцем характерних ознак розмовного стилю, яке полягає в увиразненні різнорівневих засобів живої народної мови та їх естетичній модифікації з метою досягнення в художній мові необхідних авторові стилістичних ефектів. Метою такого стилістичного прийому є відтворення в художньому тексті часового й локального колоритів, соціального типу зображуваного середовища, характерних особливостей мовлення персонажів. До основних засобів стилізації розмовності Т. Ткаченко відносить: 1) розмовно марковані слова (нейтральні і стилістично знижені), емоційно-експресивні, оцінні; 2) розмовні значення полісемічних слів; 3) діалектизми; 4) просторічні слова (деформовані, позанормативні; вульгаризми; елементи

суржикового мовлення; інвективи); 5) фразеологізми розмовного походження [6, с. 7].

Експресивізація художньої оповіді у сучасній українській прозі досягається завдяки вживанню як у мові персонажів, так і в мові автора розмовних фразеологізмів. Звичайно, найбільш активно стійкі сполучення слів функціонують у мові персонажів для відтворення колориту живого усного спілкування. За своїм стилістичним потенціалом вони репрезентують такі дві групи: а) фразеологізми, які у своєму лексичному значенні мають позитивне чи негативне емоційне забарвлення; б) фразеологізми, що виражають емоції жарту, пестливості, зневаги, презирства, іронії, вульгарності, лайливості.

Фразеологічні одиниці другої групи трапляються у сучасній прозі частіше. Використання стилістично знижених фразем відтворює невимушене, природне зображення об'єктивної, хоч і не завжди привабливої реальності, як-от: «– У твого Луня **дві ліві руки**, – погодилась Цицалюк» [5, с. 32]; «Першим його власником був Дмитро Орлов – дуже **слизький тип**» [4, с. 174]; «...я таких, как ты, кормлю, а ты тут мне **мозги пудриш**» [5, с. 115]. Розмовні фразеологізми цієї групи відрізняються багатством емоційно-експресивних барв. Залежно від мети та контексту автор їх використовує для передачі емоції легкого жарту («Маленький, **сухенький, як хруц**, а коли бере диригентську паличку, стає демоном» [4, с. 114]; «– Мабуть, ви якесь дуже **велике цабе**, якщо з вами говорять у таку штучку, в яку говорять по телевізору? – запитав він, і в його очах загорілася цікавість... [3, с. 219]; «Був командир відділення, із найяскравіших спогадів – те, як донських козачків **ганяв** своїм АГСом, **як зайців**» [2, с.17]) або ж для створення іронічного забарвлення, передачі зневаги, презирства («– Гнида, – **цвиркає крізь зуби** Володька. – Давай йому солому спалимо!» [2, с.133]; «Га, то ти мені будеш вказувати, що розповідати?! – **обурено вигукнув старий. – Щоб у тебе язик відсох!**» [4, с. 144]).

Фраземи із позитивним забарвленням письменники вводять у художню оповідь із метою розкриття внутрішнього світу героїв, відтворюючи

особливості їх вдачі, мовлення, надаючи їм схвальної оцінки, як наприклад: «... ходив згорблений від радикуліту, але **мав ясну голову і завжди посміхався**» [3, с. 326]; «**Сподіваюсь, у мене легка рука, – схилив голову Кондратюк**» [4, с. 208]; «**Весела, мрійлива, романтична натура і водночас дуже бойова, яка по гостре слово до батька не бігає**» [2, с.12].

Отже, у сучасній українській прозі яскравим засобом стилізації розмовності є фразеологізми, за допомогою яких письменники відтворюють усномовну стихію повсякденного спілкування, передаючи особливості мовлення, характер персонажа, зображуючи його зовнішній вигляд, внутрішній стан, що завжди супроводжується позитивною чи негативною оцінкою.

Список літератури

1. Вільчинський О. К. Криївка. Харків: Фоліо, 2011. 219 с.
2. Вільчинський О. К. У степу під Авдіївкою. Харків: Фоліо, 2018. 187 с.
3. Даниленко В. Грози над Туровцем: родинні хроніки. Львів: Піраміда, 2014. 370 с.
4. Даниленко В. Кохання в стилі бароко. Львів: Піраміда, 2011. 254 с.
5. Даниленко В. Тіні в маєтку Тарновських: повісті. Львів: Піраміда, 2012. 180 с.
6. Ткаченко Т. В. Засоби стилізації розмовності в прозі Михайла Стельмаха: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01 Київ, 2006. 20 с.

УДК 811.111:811.161.2-115]:355.4(470:477)''2022/

Ірина Шуляк,
кандидат філологічних новин,
викладач кафедри англійської філології
та методики навчання англійської мови
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
i.m.shuliak@gmail.com

**АНГЛІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІ МОВНІ КОНТАКТИ У СУЧАСНІЙ
НАУКОВІЙ ПАРАДИГМІ ПІД ЧАС ВІЙНИ**

Зміни в українському суспільстві як результат нових історичних та геополітичних умов існування суверенної держави у справедливій оборонній війні України проти агресії російської федерації вносять суттєві корективи в комунікативну стратегію мовців. Такі незворотні зміни провакують появу інноваційних слів і значень, запозичення та асиміляцію іношомовних лексичних одиниць, що відображають нові потреби українського суспільства в спілкуванні. Результати дослідження показують, що велика кількість поповнення українського словника (хоча й неформального на цей момент) пов'язана з англійсько-українськими мовними контактами.

Ключові слова: мовні контакти, запозичення, словотворення, неологізми.

Неспровокований (широкомасштабний) напад російської федерації на український народ і державу Україна провакує незворотні зміни в усіх сферах життя українського суспільства. Комунікативний вектор не є винятком, адже щоденно зазнає опосередкованого втручання. Основний засіб комунікації – мова, яка є напрочуд чутливою до суспільних змін, тим більше, якщо ці зміни спричинені несправедливою загарбницькою війною російської федерації проти України. Відповідно до цього, наукова реакція на процеси творення нових слів, що забезпечують і вимоги суспільства, і вимоги мови, має бути швидка та комплексна.

Однією з наймогутніших стимулів мовних змін є контактування мов. Під час війни різні верстви населення вступають у політичні, економічні, культурні, дипломатичні, військові стосунки з населенням іншої країни. Відповідно до цього, контактування мов може зумовити такі процеси, як: 1) запозичення лексики і фразеології; 2) зміни в словотворі. Так, тільки за останні місяці війни у результаті таких процесів українська мова запозичила численну кількість іношомовних слів, переважно з англійської мови. Справедлива оборонна війна України проти агресії російської федерації не лише змусила багатьох співвітчизників перейти на українську мову як основну мову спілкування у побуті чи робочих відносинах, а й спровокувала справжню хвилю словотворення.

Українці реагують на жорстоку дійсність неологізмами, вчать нові поняття й надають звичним словам нового значення. Яскравим прикладом мовних змін слугує напрацювання міні словничка, поки що, неформального. Академічна норма просто не встигає за над швидким плином часу, і тому велика кількість слів, яка використовується сьогодні українцями, досі залишаються «неформальними». Проте, вони не є менш функціональними чи менш зрозумілими у слововжитку, адже виникли й набули актуального змісту в останні місяці, і без яких вже важко уявити нашу з вами щоденну комунікацію. Наприклад, у загальному слововжитку проскакують нові глузливі прізвиська для окупантів чи повітряних тривоги, українці дібрали слова на позначення героїзму ЗСУ.

Останніми місяцями істотно збагатилась передусім воєнна лексика, яка стосується війни, й військова, безпосередньо пов'язана з військом. Мовці, а з ними й мова, швидко адаптувалися до появи нових слів. Слід виокремити лексико-семантичну групу, до якої відноситься слова на позначення зброї.

Тобто наші улюблені байрактари, джавеліни, хаймарси, назви військової амуніції, вироблені в Сполучених Штатах Америки у взаємодії з іншими країнами тощо, що ми запозичили з англійської мови та асимілювали у нашій вербальній взаємодії, є відмінним результатом англійсько-українських мовних контактів. Новоутворені дієслова, наприклад, байрактарити і джавелінити (з англ. Javelin – дротик) сприймається українцями як варіант позначення знищення ворога у правильному контексті та правильній «гостинності». Принагідно варті уваги слова «заенлоїти», «застінгерити», котрі, аналогічно відповідаючи наслідкам знищення окупантів з відомих керованих ракет, зенітно-ракетних комплексів чи протитанкових ракетних комплексів, могли би бути використаними також [3].

Іншомовні слова англійського походження, які стали рідними для України, набувають додаткових конотативних та прагматичних значень, наприклад «Гарпун», яке є зряддям у вигляді списа на довгому тросі, що використовується для полювання на великих морських тварин та риб, вживається також для позначення ракет морського призначення і стали ключовим фактором у захисті узбережжя Чорного моря у війні. Старлінк (англ. Star – зірка, link – зв'язок) – це платформа супутникового інтернету компанії SpaceX, яка належить американському бізнесмену Ілону Маску, а тепер використовується українцями як звичне слово на позначення інтернет зв'язку. Звичайно, не можливо оминати лексему лендліз (англ. lend-lease, від lend – давати в борг і lease – здавати в оренду) – загальна назва системи надання одними країнами-союзницями по антигітлерівській коаліції іншим країнам-союзницям військової техніки, зброї, боєприпасів, спорядження, сировини, продовольства та послуг. Походить від назви закону США від 11 березня 1941, згідно з яким уряд мав право на умовах позики-аренди поставляти зброю, боєприпаси, спорядження тощо державам, чия оборона у роки війни визнана життєво важливою для безпеки США [2]. Проте, це ще одне слово, яке додатково відображає сто днів боротьби, дипломатії й підтримки, адже було ухвалене на сотий день війни.

Незворотні зміни англійсько-українських мовних контактів відображені й в англійській мові. В онлайн-словнику англійського сленгу Urban Dictionary з'явилося дієслово *Ukrained* – «зукраїнити». Автори такої лексичної одиниці описують значення нового слова як таке, що коли ти окупант – і вторгаєшся в країну, а у відповідь отримуєш приниження на глобальному рівні, наприклад: «Росія була зукраїнена». Ще одне значення, яке отримало це дієслово – це отримати поразку, недооцінивши суперника.

Загалом, лексичні одиниці на позначення загарбницької війни російської федерації проти України акумулювали в собі весь спектр емоцій українців до агресора. Основним результатом англійсько-українських мовних контактів є творення та запозичення нових слів в українській мові, і навпаки. Запозичені лексичні одиниці вживаються у прямому значення, однак набувають додаткового прагматичного значення у комунікації, а творення нових

лексичних одиниць відбувається переважно у військовій термінології, все частіше проникаючи у слововжиток пересічного українця.

Список літератури

1. Гриценко С. Мовні інновації російсько-української війни 2022 року. Вісник київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. № 2(32), 2022. С. 9 – 13. file:///C:/Users/klient/Downloads/103-Article%20Text-161-1-10-20220909.pda
2. Енциклопедія сучасної української мови: веб-сайт. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=54236 (дата звернення 01.11.2022).
3. Кремінь Т. Новітні сленгізми – неологізми – мовне віддзеркалення війни: веб-сайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3490258-povitni-slengizmineologizmi-movne-viddzerkalenna-vijni.html> (дата звернення 01.11.2022).
4. Морі Є. Як війна породжує нові слова: веб-сайт. URL: <https://suspilne.media/266840-bajraktariti-j-cornobaiti-ak-vijna-porodzue-novi-slova/> (дата звернення 01.11.2022).

УДК 811.161.3'373:821.161.3.09 - 1

Шандригось Анастасія
магістрант
Тернопільський національний
педагогічний університет ім. В. Гнатюка
anastasiashandrigos@gmail.com

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОДНОЯДЕРНИХ РЕЧЕНЬ У РОМАНІ «ДВАНАДЦЯТЬ, АБО ВИХОВАННЯ ЖІНКИ В УМОВАХ, НЕПРИДАТНИХ ДО ЖИТТЯ» ІРЕН РОЗДОБУДЬКО

У дослідженні виявлено та описано одноядерні речення, взяті у романі «Дванадцять, або Виховання жінки в умовах, непридатних до життя» Ірен Роздобудько. З'ясовано структурні та семантичні особливості одноядерних синтаксичних конструкцій. Визначено їх роль у репрезентації індивідуально-авторської мовної картини світу письменниці.

Ключові слова: *одноядерне речення, означено-особове речення, неозначено-особове речення, номінативне речення, безособове речення.*

В останні десятиліття особливої актуальності набули питання синтаксису. В українській граматиці поряд із терміном «односкладні» функціонує термін «одноядерні» речення, який увели в обіг мовознавці І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк та М. Ф. Кобилянська [4].

Одноядерні речення – своєрідні за змістом та будовою синтаксичні одиниці. Вони цілком самостійні, мають широкі виражальні можливості, специфіка їх вираження простежуються в усіх стилях мовлення.

Зауважимо, що у визначеннях та класифікації одноядерних синтаксичних одиниць є багато суперечностей, тому що вони є не до кінця дослідженими.

Постать української письменниці Ірен Роздобудько постає перед нами фахівцем сучасної фемінної прози, тому що вона вміє тонко розкрити душевні переживання жінок, показати їх власні думки та місце у світі. Літературна спадщина авторки вражає стилістичною та жанровою різноманітністю.

Як пише Г. Гайдученко, «творчість Ірен Роздобудько наскрізь пройнята жагою новизни, постійним пошуком словесної палітри, яка б найяскравіше передала красу створених нею образів» [1, с. 2].

Літературознавці зазначають: «Її твори – це своєрідний синтез гендерної, морально-етичної, соціально-психологічної, побутової, екзистенційно-філософської проблематик; різних жанрово-стильових характеристик, символічних образів та глибоких підтекстів» [3, с. 56].

Роман-алюзія «Дванадцять, або Виховання жінки в умовах, непридатних до життя» тримає у напрузі, у центрі твору важкі життєві історії людей із психічними розладами. Ірен Роздобудько подає читачеві світ головної героїні, котра займає роль «провідника» у закритий світ пацієнтів психдиспансеру, завдання якої полягає в тому, щоб вислухати «маячню» своїх відвідувачів. Оскільки ми досліджуємо мову твору Ірен Роздобудько із позиції синтаксису, то насамперед зважимо на його мовне багатство. Зауважимо, що художня мова письменниці неординарна та багата. У коло нашої дослідницької уваги увійшли різновиди одноядерних речень, ужитих І. Роздобудько у романі

«Дванадцять, або Виховання жінки в умовах, непридатних до життя».

Усе вищезазначене свідчить про **актуальність** обраної нами теми статті, присвяченої розгляду функціонуванню одноядерних речень у романі «Дванадцять, або Виховання жінки в умовах, непридатних до життя» Ірен Роздобудько. У сучасному мовознавстві творчість письменниці поки що є маловивченою, тому наше дослідження вважаємо **актуальним**.

У нашій праці ми послуговуємось класифікацією українського вченого К. Ф. Шульжука, який з урахуванням формально-граматичних і семантичних ознак виділив такі типи одноядерних речень: означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові, інфінітивні, номінативні [5].

Мета роботи полягає в тому, щоб виявити різні типи односкладних речень у романі «Дванадцять, або Виховання жінки в умовах, непридатних до життя» Ірен Роздобудько, проаналізувати структурно-семантичні та функціонально-стилістичні особливості цих речень, що дасть змогу усвідомити специфіку кожного типу речень, їх роль у створенні індивідуального стилю письменниці.

Означено-особові речення – це речення, головний член яких особовим закінченням вказує на означену особу, виражений дієсловом дійсного способу першої або другої особи однини чи множини теперішнього або майбутнього часу, а також наказового способу. У творі Ірен Роздобудько ці конструкції представлено: головним членом речення, який виражений дієсловом у формі 2-ої особи однини: «Уявляєш?» [2, с. 47], «Піди в галерею» [2, с. 53]; дієсловом у формі 2-ої особи множини: «Розташовуйтеся» [2, с. 14], «Якщо розкажете щось цікавеньке» [2, с. 77].

У романі «Дванадцять, або Виховання жінки в умовах, непридатних до життя» головна героїня постійно перебуває у спілкуванні з пацієнтами психдиспансеру, які розповідають про своє життя у різний період. Тому авторка демонструє ці часові лінії. І. Роздобудько наділяє твір означено-особовими конструкціями із головним членом дієсловом у 2-ій особі однини наказового способу та майбутнього часу. Зазначимо, що такі речення наділені

експресивністю та емоційністю, яка може бути висловлена як з добрих намірів, так і з погляду прихованої іронії, сарказму, чи глузуванням над людиною, які слугують прихованим підтекстом для читача з метою розкриття реалістичного діалогу. Зазначимо також, що одноядерні означено-особові речення – невід’ємна частинка відображення психологічного образу працівниці психдиспансеру, яка додає динамічності її буденного життя.

Неозначено-особові речення – це речення, в яких дійова особа мислиться неозначено, вся увага зосереджується саме на дії чи результаті, а співвідносний із присудком головний член виражається дієсловом у формі третьої особи множини теперішнього чи майбутнього часу. Нами досліджено такі зразки неозначено-особових речень: *«Улюблена дитина, яку оберігали від усіляких згубних впливів, а найперше – від роботи»* [2, с. 37], *«І не любили»* [2, с. 102]. Нагадаємо, що неозначено-особові одноядерні синтаксичні конструкції функціонують у романі-алюзії Ірен Роздобудько для підкреслення процесів, подій та фактів. Переважно такі речення авторка вміщує у часових рамках минулого, теперішнього та майбутнього часів з метою осмислити дійових осіб неозначено, без чітких окреслень, проте співвіднести із присудком форми 3-ої особи множини. У поданих нами одноядерних конструкціях Ірен Роздобудько надає акценту діям, які відбулись у дитинстві героїні та позначились на встановленні особистості у зрілому віці та перешкоджали у стосунках із коханим чоловіком. Припускаємо, що завдяки використанню цього часу письменниця прагне продемонструвати читачеві минулі події для спостереження за градацією героїв.

Узагальнено-особові речення – це речення, в яких позначувана дія головного члена стосується будь-якої особи і мислиться узагальнено. Речення даного типу не притаманні авторській манері Ірен Роздобудько.

Безособові речення – це речення, в яких дія мислиться як незалежна від діяча чи носія стану, тому часто у них виражається настрій чи відчуття. Речення цього типу широко використовуються авторкою, наприклад: *«Мені не холодно»* [2, с. 48], *«Мені весело»* [2, с. 48], *«Було темно й вогко»* [2, с. 54].

Наведені конструкції демонструють стан довкілля, фізичний чи психічний стан героя. Зафіксуємо, що Ірен Роздобудько використовує безособові синтаксичні конструкції дуже часто, оскільки її роману притаманно показувати стани душевнохворих героїв, що з ними відбувається, в яких станах вони перебувають у ті чи інші веселі або сумні моменти життя. Завдяки використанню таких речень читач зуміє проїнятися образом героя та осмислити його.

Інфінітивні речення – це речення, головний член яких виражений синтаксично незалежним інфінітивом. Інфінітивні речення у дослідженому нами романі вживаються рідко, оскільки вони часто насичені різкістю та категоричністю, що не притаманно творчості письменниці. Продемонструємо виявлені синтаксичні одиниці: «Збожеволіти?» [2, с. 55], «Мені ж працювати на людях!» [2, с. 95], «Куди їхати?» [2, с. 114]. Додамо, що у досліджених синтаксичних конструкціях цього типу відсутні частки би (б), що властиво головному члену інфінітивного речення. Одноядерні інфінітивні синтаксичні одиниці у романі «Дванадцять, або Виховання жінки, в умовах, непридатних до життя» виражають невідворотність дії, необхідність стану чи мають значення волевиявлення. Серед досліджених нами речень переважають інфінітивні речення із семантикою вагання, сумніву, нерішучості у формі запитання. Ірен Роздобудько за допомогою таких синтаксичних конструкцій підсилює образ самотньої героїні, яка через відсутність друзів та сім'ї постійно сама вирішує свої життєві проблеми.

Номінативні речення – це речення, головний член яких виражений іменником у формі називного відмінка. Одноядерні конструкції цього типу широко функціонують у романі «Дванадцять, або Виховання жінки в умовах, непридатних до життя» Ірен Роздобудько. Номінативні речення слугують увиразнити прагнення автора передати екзистенцію людського буття, переліку предметів чи героїв та їх описів чи характерних особливостей, фактів, явищ природи і довкілля. Наведемо виявлені нами конструкції цього типу: «Ось його картка» [2, с. 15], «Звичайна історія!» [2, с. 25], «Стара корова!» [2, с. 49],

«*Туве Янсон*» [2, с. 96]. У романі номінативні речення вживаються з метою назвати предмет чи особу, вказати на нього (неї), надати оцінку або характеристику, передати динаміку думок чи вражень. Ірен Роздобудько вживає синтаксичні конструкції, які фіксують не лише наявність предмета чи героя, але й предмет думки.

Узагальнимо, що найбільш поширеними у романі Ірен Роздобудько є номінативні речення, які висловлюють буттєвість та номінацію. У таких конструкціях із природним забарвленням розповідності відтворюється широка картина життя, перелічено ті чи інші предмети, явища, герої. Проте авторка полюбляє надати їм позитивної чи негативної оцінки, характеристики, що відображено в реченнях оцінної семантики. Цікаво, що навіть лаконічні одноядерні номінативні речення дають змогу створити наочні образи, які кожен читач уявляє неначе бачить їх у реальному житті. У синтаксичних конструкціях цього типу інтонація грає велику роль. Під час дослідження ми виявили низку номінативних речень зі знаком оклику. Авторка за допомогою окличних одноядерних номінативних конструкцій надає емоційності образам, передає настрій мовця.

Таким чином, у сучасному дискурсі Ірен Роздобудько широко функціонують одноядерні синтаксичні конструкції, представлені у дієслівному та іменному типах. У контексті психологізму сучасного роману простежуємо семантичне навантаження проаналізованих речень. Те, що Ірен Роздобудько у романі «*Дванадцять, або Виховання жінки в умовах, непридатних до життя*» вживає різні види одноядерних речень, дає змогу виразити різноманітні експресивні та значеннєві відтінки. Такі синтаксичні конструкції увиразнюють та урізноманітнюють індивідуальний стиль автора. І. Роздобудько влучно використовує одноядерні речення, як форму, якій властива авторська стилістична своєрідність. Тому продемонстровані моделі розкривають індивідуальність героїв, їх думки та емоції, динамізують та надають експресивності мовленню, забезпечують економію виражальних засобів.

Список літератури

1. Гайдученко Г. Порівняння як мовно-образний засіб творів Ірен Роздобудько. *Науковий вісник ХДУ. Серія «Лінгвістика»: Збірник наукових праць*. Випуск 17. Херсон: Вид-во ХДУ. 2013. С. 118-120.
2. Роздобудько І. Дванадцять, або Виховання жінки в умовах, не придатних до життя. Роман. Київ: Нора-Друк, 2012. 272 с.
3. Садовнікова О. Асоціативно-семантичне поле концепта «любов» у новелістиці Ірен Роздобудько. *Журналістська освіта на Сумщині: набутки й проблеми: матеріали Десятої міжнар. наук.-практ. конф.* Суми: Сумський державний університет. 2014. С. 56-60.
4. Слинько І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання. Київ: Вища школа, 1994. 670 с.
5. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: Підручник для студ. вищих навч. закл. Київ: Академія, 2004. 408 с.

УДК 008:001.8.

Марія Герасимчук,
асистент кафедри
романо-германської філології.
Тернопільський національний
педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
mariagerasymchuk@gmail.com

ІНТЕГРАЦІЯ ФРАНЦУЗІВ АРАБСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ В КУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР ФРАНЦІЇ

У поданому матеріалі описується вплив французів арабського походження на культуру своєї нової батьківщини.

Ключові слова: культура, синкретизм, Франція.

Сьогодні на Заході формується мультикультурне суспільство. В одній країні проживають люди різних культур, національностей, релігій, рас. Кожна з груп приносить щось своє. Спостерігається таке явище, як синкретизм (поєднання) культур. В історії вже були такі процеси. Так, у IV ст. до н. е. після

походів Александра Македонського на Близькому Сході почала формуватися елліністична цивілізація – поєднання давньогрецької і давньосхідної культур. Щось подібне відбувається зараз.

Важливим фактором розвитку сучасної французької нації є вплив на неї культури країн Близького Сходу. Арабські країни, що раніше були в колоніальній залежності від Франції, подарували своїй колишній метрополії чимало культурних діячів. Це – письменник туніського походження Амін Маалуф (роман «Скеля Таніуса»), кіноактори алжирського походження Тахар Рахім (роль у фільмі «Пророк») і Кад Мерад (роль у комедії «Лашкаво прошимо»), кінопродюсер Рашид Бушаріб, кіноакторка і режисерка туніського походження Афсія Ерзі (роль у фільмі «Будинок терпимості»), кіноакторка і телеведуча алжирського походження Лейла Бехті (роль у фільмі «Пророк»), французько-алжирська співачка Амель Бент.

У Франції вирости цілі покоління культурних діячів арабського походження. Показною у цьому плані є історія родини Шедід. Родоначальницею цієї творчої династії стала Андре Шедід, видатна французька поетеса і письменниця ліванського походження. Цікаво, що її батько Габріель Сааб був знаменитим єгипетським композитором, який навчався у Паризькій консерваторії.

Експрезидент Франції Ніколя Саркозі назвав Андре Шедід частиною «покоління космополітичних інтелектуалів, які вибрали Францію в якості свого нового дому після війни, допомогли країні в літературному відродженні». У 2012 році її іменем була названа громадська бібліотека Парижа. Її сини не пішли літературною стежкою матері. Донька Мішель Шедід-Кольц пов'язала своє життя із живописом. До речі, її донька Елізабет Кольц теж художниця.

Син Андре Шедід Луї присвятив себе музиці і став співаком та композитором. Він почав свою кар'єру з хлопчачого католицького хору «Manécanterie des Petits Chanteurs à la Croix de Bois», а став відомим завдяки своєму синглу «La belle» (1977).

Всі його діти пішли шляхом батька. Матьє Шедід – відомий французький співак і рок-музикант під псевдонімом «М». Жозеф Шедід – співак, композитор, грає на багатьох музичних інструментах (відомий під псевдонімом «Селім»). Анна Шедід – співачка і композиторка під псевдонімом «Nach». У 2015 році всі вони разом з батьком організували 5-місячне турне по Франції і записали за його підсумками спільний альбом.

Отже, представники арабського за походженням населення глибоко й успішно інтегруються у французьке суспільство і мають величезний вплив на культурний розвиток сучасної Франції.

Список літератури

1. Élisabeth Koltz: веб-сайт. URL: <https://paperjam.lu/article/news-elisabeth-koltz> (дата звернення: 13.11.2017)
2. La famille Chedid : веб-сайт. URL: <https://lascelebrite.com/la-famille-chedid/> (дата звернення: 13.11.2017)
3. Louis, Matthieu, Joseph et Anna Chedid : веб-сайт. URL : https://fr.wikipedia.org/wiki/Louis,_Matthieu,_Joseph_et_Anna_Chedid (дата звернення: 13.11.2017)
4. Michèle Chedid-Koltz : веб-сайт. URL: https://wikimonde.com/article/Mich%C3%A8le_Chedid-Koltz (дата звернення: 13.11.2017)

УДК 811.161.2'373.45

Новосад Лідія,
викладач філологічних дисциплін
ВСП “Мелітопольський фаховий коледж Таврійського державного
агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного”
lidia_druzhynovych@ukr.net

РОЛЬ І ФУНКЦІОНУВАННЯ АНГЛІЦИЗМІВ У СУЧАСНІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ КОМП'ЮТЕРНОЇ СФЕРИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті здійснено дослідження запозичень з англійської мови в сучасній терміносистемі комп'ютерної сфери української лексики. Зауважено, що такі англіцизми є лаконічними, виразними, відповідають стислості терміна та забезпечують його однозначність. Зазначено, що сучасне мовлення фахівців комп'ютерної галузі тяжіє до нестандартної лексики. Установлено, що комп'ютерні терміни переважно належать до неологізмів, тому серед них і найбільше запозичень з англійської мови.

Ключові слова: англіцизм, термін, комп'ютерна сфера, українська мова, запозичення.

Сучасне суспільне життя в останні десятиріччя настільки стрімко розвивається, що це зумовлює динамічні зміни в мовній системі. Найчутливішими до таких змін є термінологічні системи, адже виникає потреба в точному найменуванні певних явищ і процесів. Те, що сучасне термінотворення запозичує значну кількість спеціальних слів, визначає його специфіку, а також зв'язок із науково-технічним розвитком та співпрацею дослідників різних країн. Процес термінотворення певної галузі науки – цілеспрямований, тож взаємодія внутрішніх та зовнішніх чинників виправдана. Найпоширенішими у сфері комп'ютерної науки є запозичення з англійської мови. Такі найменування нових понять відповідають вимогам лаконічності, виразності, стислості терміна та забезпечують його однозначність.

Метою дослідження є визначення ролі та функціонування запозичень з англійської мови в сучасній терміносистемі комп'ютерної сфери української лексики.

До проблеми функціонування англіцизмів в українській мові зверталися такі дослідники: П. Селігей, Л. Чернікова, Т. Смілик, Н. Клименко, Є. Карпіловська, Л. Кислюк, О. Кордюк, О. Лисенко та ін.

Ми розуміємо англіцизм як різновид запозичення; слово, його окреме значення, вислів тощо, які запозичені з англійської мови або перекладені з неї чи утворені за її зразком. Варто зауважити, що серед комп'ютерної лексики не надто багато таких слів, які утворені за зразком англійської мови, усе ж основну кількість проаналізованої бази становлять слова та вислови, запозичені з англійської мови.

Нами було проведено опитування серед студентів 3 курсу ВСП “Мелітопольський фаховий коледж ТДАУ імені Дмитра Моторного” спеціальності “Комп'ютерні науки” щодо найпоширеніших термінів та професіоналізмів, якими вони послуговуються у комп'ютерній сфері.

Процес запозичення англіцизмів надзвичайно стрімкий, що, власне, і спричиняє до суперечок між мовознавцями щодо доцільності вживання того чи того терміна. “Мовне запозичення є природним процесом, який пов'язаний із міжкультурними взаємодіями різних народів і зумовлений характером цих взаємодій” [2]. Запозиченими стають не тільки лексичні одиниці (наприклад,

сервер 'serwer', *інтерфейс* 'interface', *оверлей* 'overlay', *браузер* 'browser', *домен* 'domain', *фріланс* 'freelance'), а й цілі словотвірні моделі, граматичні структури, орфографічні традиції; англіцизми проникають практично в усі сфери життєдіяльності сучасного українського суспільства. Зміни, що відбуваються, свідчать також про англізацію української мови, чому сприяють сучасні засоби масової інформації.

Енциклопедія «Українська мова» пропонує таке визначення англіцизму: англіцизм – різновид запозичення; слово, його окреме значення, вислів тощо, які запозичені з англійської мови або перекладені з неї чи утворені за її зразком. Англіцизми переважно усвідомлюються мовцями як чужорідний елемент і зберігають ознаки свого походження: фонетичні (джем, імідж), словотвірні (смокінг, маркетинг), семантичні (яструби – політики, прихильники жорсткого агресивного курсу). Низка англіцизмів позначає національні (англійські, американські) реалії: *Скотланд-Ярд* (англійська реалія), *Діснейленд* (американська реалія). Здебільшого це слова, що стосуються техніки, мореплавства, військової справи, політики, економіки, торгівлі, спорту, одягу, тканин, їжі, напоїв, культури [4, с. 26].

На сучасному етапі розвитку української мови вживання англійських за походженням слів поряд з українськими стало звичним явищем. Це веде до закріплення дедалі нових англіцизмів у мовленні.

У ході дослідження ми спостерегли, що чимало респондентів використовують саме первісну лексему, тобто у записі латиницею, не адаптовуючи її до норм українського правопису: *HTML*, *front-end*, *JavaScript*, *CSS (Cascading Style Sheets)*, *Web*, *CMS (Content Management System)*, *Python* та ін.

Щодо використання професіоналізмів, на відміну від термінів, то фахівці комп'ютерної галузі застосовують не лише науково-технічні (*магнітна пам'ять*, *модульний принцип*, *IBM*, *RAM*, *інтерфейс*, *оверлей*, *стандартне програмне забезпечення*, *волоконно-оптичний кабель*, *автоклавіша*), професійно-виробничі (*оновити*, *(пере)завантажити*; *зовнішній пристрій*; *буферний пул*; *бекфайл*), а й просторічно-жаргонні лексеми (*кракозябли/кракозяблики* – неправильно відображені шрифти кирилиці, *аутглюк* – програма Outlook Express, *фотопон* Adobe Photoshop, *пожмакер* Page Maker, *Король Дров* Corel Draw). Значна частина професіоналізмів – це неофіційні розмовні заміники термінів (*баг*, *глюк*). Оскільки терміносистема комп'ютерної сфери занадто складна та перебуває на етапі активного оновлення, то заміниками виступають професіоналізми-слова загальнонародної мови. Наприклад: *вікно* – прямокутна частина екрана дисплея, що використовується для відображення стану активної програми; *кишеня* – кеш-буфер (cash buffer); *мило* – електронна пошта, e-mail; *вірус* – деструктивна програма, що проникає у систему без відома користувача; *висіти [зависнути]* – бездіяльний стан програми або комп'ютера в результаті збою у виконанні програмного коду.

Бачимо, що сучасне мовлення фахівців комп'ютерної галузі тяжіє до

нестандартної лексики. Це зумовлено потребою в найменуванні нової речі, нового явища, у необхідності спеціалізувати поняття в комп'ютерній сфері, а також з метою сприйняття мовцем запозиченого слова як більш “модного” та комунікативно актуального. Лексика комп'ютерної сфери належить до новітнього пласту лексики української мови, тож зрозуміло, що саме серед цієї групи слів можемо визначити найбільше запозичень, а саме англіцизмів.

Список літератури

1. Кияк Т. Р. До питання про своє” та чуже” в українській термінології. *Мовознавство*. 1994. № 1. С. 22–25.

2. Мороз Ю. Р. Особливості функціонування запозичень з англійської мови в публіцистиці (на прикладі щотижневиків «Український тиждень» і «Країна»). URL: http://www.scientific-notes.com/wp-content/uploads/2019/08/74_12.pdf

3. Олійник А. Д. Роль запозичень англіцизмів у розвитку сучасної української мікроекономічної термінології: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2002. 20 с.

4. Українська мова: Енциклопедія / редкол. Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.

УДК 81:316.77:004.77

Петришина Ольга Ігорівна,
кандидат філологічних наук, доцент
завідувач кафедри української мови
та методики її навчання
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
petryshyna@tnpu.edu.ua

Лотоцька Христина Володимирівна,
здобувач 3 року навчання першого (бакалаврського) рівня
спеціальності 014.01 Середня освіта
(Українська мова і література, англійська мова)
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
khsrystynalototska123@gmail.com

**ШАБЛОННІСТЬ У КОМУНІКАЦІЇ КОРИСТУВАЧІВ
СОЦІАЛЬНОЇ МЕРЕЖІ «ІНСТАГРАМ»**

У роботі розкрито проблему стандартизації спілкування в соціальній мережі «Інстаграм», зокрема змістової й структурної шаблонності віртуальної комунікації. Проаналізовано особливості різножанрових усних та писемних текстів. Окреслено усталені моделі комунікативної поведінки в соціальних мережах та особливості текстотворення, в якому за певними шаблонами одночасно поєднуються вербальні і невербальні компоненти.

Ключові слова: комунікація, соціальна мережа, шаблонність, мовний засіб.

XXI століття – це епоха диджиталізації, стрімкого розвитку цифрових технологій. За останні десятиліття спостерігається революційне зростання популярності соціальних мереж. В умовах пандемії їх щоразу активніше використовують для рекламних, комерційних цілей, міжособистісної комунікації, дозвілля.

Соціальні мережі стали невід’ємною частиною життя людини передусім через зручність і доступність. Це віртуальний простір для розвитку бізнесу, самоствердження, підвищення фахових і загальнолюдських компетентностей, дозвілля тощо. Універсальність соціальних мереж полягає в тому, що вони нейтралізують психологічні та часопросторові бар’єри комунікації, дозволяючи незнайомим людям знайти спільне завдяки обміну інформацією, емоціями. Наміри комунікантів достеменно не відомі. Можна лише здогадуватися на основі текстової інформації в профілі користувача або ж публічного оприлюднення, які комунікативні цілі той переслідує, чого прагне. Відповідно, не завжди мовна особистість користувача, представлена у віртуальній реальності, відображає сутність реальної особистості.

Упродовж останніх років здійснено дослідження, присвячені актуальності соціальних мереж, їхній взаємодії із засобами масової інформації, типології, жанрової специфіки тощо (З. Андрушкевич, В. Бебик, С. Горова, Р. Гуревич, Ю. Данько, С. Івашньова, В. Коляденко, О. Коневщинська, О. Пінчук, В. Посохова, Т. Фісенко, О. Яцунська).

Універсальність соціальних мереж полягає не тільки в їхній доступності. Варто враховувати й систему вироблення дієвих, апробованих стратегій і тактик мовленнєвої поведінки в соціальних мережах, етикету як своєрідного кодексу комунікативних правил. Тож наш науковий інтерес прикуто до запити

на шаблонність комунікативної поведінки користувачів соціальних мереж (на прикладі мережі «Інстаграм»).

У житті сучасної людини дедалі більшу роль відіграють спільноти, в яких ми освоюємо нові практики спілкування. Особливо актуальними є інтернет-комунікації в електронних соціальних мережах, що вибудовуються на основі дискурсу нових медіа. Традиційно під комунікацією розуміють процес обміну інформацією між двома чи більше особами, характеризуючи комунікацію як засіб передачі інформації, ідей та емоцій.

Мережеві спільноти вважаємо особливим соціальним об'єднанням користувачів, взаємодія яких будується на основі встановленого дискурсу у віртуальному просторі, а також інтересу і тривалій емоційній залученості до процесу віртуальної комунікації. Досвід роботи і спостереження засвідчує, що сьогодні актуальними є такі види соціальних мереж: комерційні, орієнтовані на монетизацію праці у віртуальній площині; професійні, зокрема навчальні; комунікативно-розважальні.

Соціальні мережі, безумовно, є універсальним, доступним засобом комунікації. Водночас вони становлять новий простір соціальної взаємодії, що зумовлює зміни в реальних сферах життя сучасної людини, зокрема її культурних уподобань, ціннісних пріоритетів. Користувачі соціальних мереж прагнуть психологічного комфорту, досягнення високого рівня поінформованості щодо спеціальних тем, самореалізації, економічного успіху, популярності, визнання тощо. Дослідники Н. Кочкіна, Д. Коваленко вважають, що соцмережі виконують три основні функції: 1) виступають джерелом новин у світі; 2) сприяють поширенню знань, роздумів та прогнозів лідерів думок; 3) є платформою для об'єднання людей, координації дій громадського руху [1, с. 125].

У сучасних дослідженнях із соціолінгвістики, публічної комунікації, медіа лінгвістики та інших суміжних галузей зріс інтерес саме до вивчення стереотипності мовлення з огляду на соціальний характер комунікативної діяльності (повторюваність мовленнєвих ситуацій), вплив традиції (стійких

фраз задля зручності), прискорення комунікативного процесу (ніколи думати), а також розвиток цифрових технологій, що спричинив появу негативних тенденцій у використанні мови. Врешті ми спостерігаємо спрощення мови, збільшення кількості штампів, заміну вербальних знаків графічними, вживання скорочень, аббревіації тощо. Системний відбір типових або оптимальних мовних засобів, формування нових комбінацій, смислових єдностей, призначених для вираження когнітивних семантик, призводить до того, що стереотипність пронизує мовну систему на всіх її рівнях.

Шаблон – це готовий зразок, приклад, який наслідують інші. Шаплони розрізняються на основі тих процесів, які покладено в основу продукування чи організації результату, відповідно, розрізняють шаплони мислення, сприймання, спілкування, поведінки тощо. Якщо йдеться про віртуальну площину спілкування, то в сучасному мережевому світі користувачі прагнуть повторити стиль, звички, поведінку популярних блогерів.

Комунікативні шаплони трапляються в нашому житті часто. Під комунікативною шаблонністю ми розуміємо не лише стандарти мовлення, але й наслідування інших складників комунікативної поведінки – рухів, поз, виразів обличчя на світлинах, міміки, жестів відомих користувачів соціальної мережі (блогерів), які є еталоном для читачів (підписників). Проте в нашому дослідженні зосереджуємо свою увагу саме на мовленнєвій, текстовій шаблонності.

Наслідування комунікативної поведінки блогерів (цілком справедливо буде назвати його в багатьох випадках «сліпим»), на наш погляд, приглушує особистісні наміри шанувальників, гальмує їхні індивідуальні мисленнево-мовленнєві процеси. Людина, яка стежить за інста-кумирами, часто змінює свою думку, наче підлаштовує її під візію блогера, водночас переконує себе, що вона її особиста. Безумовна візуалізація успіху популярного користувача інстаграму часто викликає заздрощі підписників, стресові, депресивні стани, адже перегляд розкішного життя таких самих, на перший погляд людей, провокує незадоволення собою, зниження самооцінки. Це вербалізується в

коментарях або переповненнях певної інформації з власним словесним супроводом, який може містити осуд, критику, цькування (часто таку словесну поведінку називають «хейтерство» від англ. hate – ненавидіти). Соціальні мережі великою мірою спотворюють дійсність, створюючи водночас нову, альтернативну, віртуальну. Важко пересічній людині, яка повністю занурюється у світ інстаграму, диференціювати бажане і дійсне, можливе й очікуване, врешті пошук індивідуальної траєкторії розвитку, передусім комунікативної, стає складнішим шляхом, аніж прийняття шаблонних моделей комунікації в соціальній мережі.

«Інстаграм» – одна із найпопулярніших соціальних мереж, яка за період свого існування сформувала низку стереотипів, представлених у конкретних жанрових формах, репліках, формулах, кліше тощо. Науковці вважають, що система стереотипів не є нейтральною, вона наповнена почуттями й емоціями, з якими індивіди асоціюють світ. Зокрема, дослідник В. Ліпмен описав такі властивості стереотипів, які, на наш погляд, доречні під час аналізу мережевої комунікації: схематичність – часткове відображення реальності; хибність – стереотипи завжди спотворюють представлений об'єкт або суб'єкт дійсності; стійкість – для руйнування, як і для формування стереотипу потрібен час; масовість – стереотипи відтворюються не однією людиною, а групами, колективами [3, с. 253].

Отже, стереотипи відображають не стільки реальність, скільки спосіб фільтрації, розчленовування, структуризації та інтерпретації суб'єктів та об'єктів комунікації [2, с. 167]. Здебільшого стереотипи стосуються речей або людей, найчастіше вони поширені в дописах та історіях рекламного характеру.

Спілкування в соціальних мережах відіграє важливу роль у світосприйманні людини, пізнанні законів сучасного суспільства, соціальній самореалізації. Мова і в мережевому спілкуванні залишається головним засобом комунікації та оформлення когнітивних процесів. Врешті сформовані концепти, використовувані категорії та їхні інтерпретації в мережевому дискурсі формують відповідні стереотипи. Мережевий дискурс – це своєрідна

мозаїка отриманих і продукованих людиною повідомлень, яка поєднує різноманітні тексти, переважно стереотипні.

Список літератури

1. Кочкіна Н. Ю., Коваленко Д. П. Особливості комунікаційних стратегій у соціальних мережах. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. С. 125–129. URL: <http://www.vestnik-ekonom.mgu.od.ua/journal/2017/25-1-2017/28.pdf>

2. Лавлінський Р. Механізми формування соціальних стереотипів у суспільстві засобами мас-медіа. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Філософія. 2010. Вип. 7. С. 164–176. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoafs_2010_7_18.

3. LippmannWalter. Publicopinion. NewYork: MacMillanCo, 1921. p. 26.

Інеса Коцяба,
аспірантка,
Тернопільський національний
педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

ОСОБЛИВОСТІ ЛІНГВАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ «ГРІХ» У ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ Б. ЛЕПКОГО

Дослідження присвячене аналізу особливостей лінгвалізації концепту «гріх», реалізованому в поетичному дискурсі Богдана Лепкого. Розглянуто його семантику, окреслено парадигматичні відношення лексеми-вербалізатора «гріх», та її словотвірний потенціал. Проаналізовано окремі тропейчні одиниці, насамперед епітети. З'ясовано конотативне забарвлення, що суттєво доповнює уявлення про мовно-ментальну одиницю. Проведені спостереження засвідчили, що концепт «гріх» є когнітивно багатоплановим і полісемантичним та займає вагоме місце в індивідуально-авторській картині світу митця. З одного боку, автор втілює етнокультурні уявлення про відповідне поняття, а з іншого – передає власне розуміння сакральної категорії гріха.

Ключові слова: *концепт, гріх, картина світу, сакральне, вербалізація, концептуальний смисл, Б. Лепкий.*

Концепт «гріх» є одним із ключових у сфері сакрального. Привнесений релігійною традицією, він осмислюється в національній площині, зокрема у творчості митців слова, які демонструють індивідуальну інтерпретацію цієї категорії. Осягнення гріха когнітивними можливостями письменника й оточення його оцінним ореолом в сукупності з емоційним переосмисленням структурується в концепті, який, будучи елементом свідомості, має мовну прив'язку. Вказана ментальна одиниця вербалізується сакральними лексемами, які у своїй сукупності формують номінативне поле і здатні утворювати багатокомпонентну структуру. Зазвичай поняття гріха розуміють як порушення людиною Божих приписів. У райському житті гріха ще не було, тому розглядають його частіше в земній проєкції. Аналізу сакрального

присвячені праці таких науковців, як: Т. Вільчинська [1], М. Еліаде [2], Р. Каюа [3], М. Скаб [7] та ін.

Актуальність пропонованої теми полягає в когнітивному дослідженні одного із сакральних сегментів, а саме концепту «гріх», в індивідуально-авторській картині світу відомого українського письменника Богдана Лепкого.

Мета наукової розвідки – з'ясувати особливості мовної об'єктивзації вказаного концепту в поетичній спадщині митця.

Основним вербалізатором досліджуваної концептуальної одиниці є однойменна лексема *гріх*. Автор подає настанови щодо поводження з гріхами: «Тож, замість долю проклинать, / Пізнай **гріхи** і бийся в груди!» [4, с. 192], реалізуючи в такий спосіб концептуальний смисл «той, якого можна пізнати і розкаятися». Простежимо в іншому контексті: «Був би я на сумління / Не брав **гріха**» [6, с. 96], що є своєрідною інтерпретацією українського фразеологізму *брати гріх на душу*.

Загалом концепт «гріх» у поетиці Б. Лепкого є когнітивно багатоплановим і полісемантичним. До найчастотніших у його семантичній структурі належить компонент «той, за який карає Бог», напр.: *Прости, о Господи, прости / І не карай жорстоко! / На непростимії **гріхи** / Примкни ласкаве око!*» [6, с. 168] або «*Великий **гріх**, велике зло, / Гряде велика кара!*» [6, с. 170], що доводить кореляцію концептів «гріх» і «Бог», їхні тісні взаємозв'язки.

Водночас автор зауважує, що не лише Господь може карати за гріхи, нерідко це право брали на себе конкретні люди, як-от під час розправи за перелюб: «*Великий **гріх**, велика кара / Буде. Від мої честі вара! / Попам'ятає всяк... / На гак! На гак! / Вельможна пані і співак*» [6, с. 240], або ж суспільство: «*Коли се **гріх** – судить мене!*» [6, с. 266] (у наведених контекстах об'єктивується концептуальний фрагмент «той, що викликає осуд з боку людей, суспільства, за який карають»). Визначальними для формування такого компонента стали історичний та психоетнічний механізми осмислення значення відповідної лексеми «той, що суперечить суспільній свідомості»: «*Ти*

*постривай годину, може дві, / Най я припрячу в хаті і в хліві, / Наїдуть люди, підіймуть на сміх, / Як же так можна? Не годиться, **гріх!***» [6, с. 200].

Індивідуально-авторське розуміння гріха виявляється у тлумаченні його через асоціативні зв'язки з правдою, щастям, які за певних умов можуть стати гріхом: «*Тепер чуття – це глум і сміх, / Любов – недуга, правда – **гріх***» [6, с. 186] чи «*Щастя – **гріх***» [6, с. 198].

На рівні парадигматичних відношень спостерігаємо особливості лінгвалізації досліджуваного концепту через синоніми, антоніми. Так, серед його вербалізаторів привертає увагу синонімічний іменник *пороки*: «*І цілять в нім **гріхи** й **пороки**, / А цілять їх добром і красою*» [5, с. 248]. В іншому контексті семантику концепту помітно увиразнює антонім *благодать*: «*І крізь **благодать** і **гріх** / Я ступаю за тобою*» [6, с. 336].

Виявлено також контексти, де уявлення про гріх імплікуються, зокрема через асоціації з одним із його маркерів (*Содома*): «*Зближається, мабуть, кінець **Содоми**, / Йде хвиля суду...*» [4, с. 88].

Загалом, як і в українській етнолінгвотрадиції, концепт «гріх» характеризується зниженими конотаціями: «*Бо побачиш, ніби квітку засушену, / Чиюсь думку, **гріхом** твоїм засмучену*» [6, с. 335].

У досліджуваних текстах аналізована ментальна одиниця реалізується також за допомогою прикметника *грішний* і дієслова *грішити*, що на синтагматичному рівні виражають семантичний фрагмент «той, що властивий людині»: «*Усі ми **грішні**, всі ми люди...*» [4, с. 192]; «*А то **грішать** на суші / **грішні** тіла, душі / Аж тут несуть...*» [6, с. 127]; «*То знала би, що **земленці** своїй / Віддала **грішне** тіло на погній*» [6, с. 291].

Словотвірний потенціал демонструють й інші похідні від основного вербалізатора лексеми *гріх*, наприклад, прикметник *безгрішний*: «*З піднебесних **безгрішних** вершин*» [4, с. 128] (семантичний компонент «той, що не властивий Богу») та іменник *прогріхи*: «*Терпінням тим він щедро заплатив / За **прогріхи** батьків і за провини; / Тим пеклом, що його отут прожив, / **Синам** своїм **опрощення** купив*» [6, с. 320] (семантичні компоненти «той, що

заслуговує на прощення за певних умов» і «той, що передається наступним поколінням»).

До мовних засобів вираження концепту «гріх» у сакральній картині світу Б. Лепкого належать епітети, як-от *великий*: «*Тьфу! Встидайся! Гріх великий!*» [6, с. 52], що супроводжується негативними конотаціями осуду і підтверджує існування певної оцінної шкали, яка фіксує гріхи від найменших до найбільших із відповідними наслідками. За великі гріхи, до яких, наприклад, належав *перелюб*, передбачена і велика кара: «*Великий гріх, велика кара / Буде...*» [6, с. 240]. Негативними конотаціями супроводжується й поетичне означення *найгірший*: «*Свій біль найтяжчий і найгірший гріх*» [6, с. 112], що займає, очевидно, вершину оцінної шкали. Відтак, гріхи можуть бути занадто тяжкими, що передає епітет *непростимий*: «*На непростимій гріхи / Примкни ласкаве око!*» [6, с. 168]. Вербалізовано також окремі види гріхів, зокрема *содомські*, які, за Біблією, були одними з найтяжчих і викликали виключно осуд, напр.: «*Літа минуть. Грізні пожежі / Обернуть в попіл горді вежі, / А вітер попіл раз на все / В широкім полі рознесе, / Як слід содомського гріха*» [6, с. 161]. Алюзія в поетичному тексті розгортає події, які мали місце в місті Содомі, де люди забули Бога, зокрема розплату за життя не за Божими приписами.

Отже, особливості вербалізації концепту «гріх» у поетичних текстах Б. Лепкого засвідчують, що автор, з одного боку, послідовно втілює етнокультурні уявлення про це поняття, а з іншого – передає власне розуміння сакральної категорії гріха. Експлікацію і декодування смислового наповнення забезпечують сакральні лексеми (експліцитно та імпліцитно виражені), синоніми, антоніми, трансформовані фразеологізми, епітети тощо.

Список літератури

1. Вільчинська Т. П. Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові XVII-XIII ст. : монографія. Тернопіль : Джура, 2008. 424 с.

2. Еліаде М. Священне і мирське... / пер. з нім., фр., англ. Р. Кьорен, В. Сахно. Київ: Основи, 2001. 59 с.
3. Каюа Р. Людина та сакральне / пер. з фр.; відп. ред. С. Л. Удовик. Київ: Ваклер, 2003. 256 с.
4. Лепкий Б. Вибрані твори : у 2 т. / упоряд., авт. передм. Н. І. Білик, Н. І. Гавдида. Київ : Смолоскип, 2011. Т. 1. 606 с.
5. Лепкий Б. С. Поезії / редкол. : В. В. Біленко та ін. ; упоряд. вступ. ст. та прим. М. М. Ільницький. Київ : Рад. письменник, 1990. 383 с.
6. Лепкий Б. Твори : в 2 т. / упоряд., авт. вступ. ст. та прим. Ф. П. Погребенник. Київ : Наукова думка, 1997. Т. 1 : Поетичні твори. Прозові твори. Мемуари. 845 с.
7. Скаб М. В. Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери : монографія. Чернівці : Рута, 2008. 560 с.

УДК: 811.161.2'42:821.161.2'06-3.09

Юліана Нестерович,
аспірант,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
yuliana.nesterovych@gmail.com

У статті досліджено номінативне поле концепту «зрадник» у повісті Р. Іваничука «Євангеліє від Томи». Визначено його структуру, особливості її реалізації.

***Ключові слова:** концепт, номінативне поле, структура концепту, вербалізатор, зрадник.*

НОМІНАТИВНЕ ПОЛЕ КОНЦЕПТУ «ЗРАДНИК» У ПОВІСТІ Р. ІВАНИЧУКА «ЄВАНГЕЛІЄ ВІД ТОМИ»

У сучасній лінгвоконцептології значна кількість досліджень присвячена соціооцінним концептам, серед яких «совість», «зздрість», «гріх» та багато інших. Л. Ясногурська відносить до цієї групи і концепт «зрада», який, на думку мовознавиці, «можна вважати одночасно і соціооцінним, і ціннісним поняттям, з яким пов'язані норми морально-етичної і соціальної поведінки людини» [7, с. 30]. Із цього випливає, що такі концепти, як «зрада», «зрадник»

мають складну структуру і дають широке поле для аналізу та інтерпретації, насамперед у художніх текстах.

В українському мовознавстві концепт «зрадник» залишається малодослідженим. Його студіювали О. Дуденко [3], Н. Панфілова [5], Л. Ясногурська [7]. Особливості номінації концептів у художніх творах досліджували Т. Вільчинська [6], Т. Врублевська [1], Ю. Дріч [2]. Водночас у творчості Р. Іваничука концепт «зрадник» у когнітивному аспекті не розглядався, що й зумовлює актуальність запропонованої теми.

Мета дослідження – окреслити номінативне поле концепту «зрадник» та проаналізувати його структуру на матеріалі повісті Р. Іваничука «Євангеліє від Томи».

В аналізованому творі концепт «зрадник» репрезентований численними вербалізаторами, серед яких переважають однокомпонентні одиниці, виражені здебільшого іменниками й дієсловами, та словосполучення, у тому числі й сталі. Під час моделювання польової структури концепту встановлено, що його ядро представлене, як і в загальномовній традиції, понятійним компонентом та об'єктивує такі смисли:

‘зрадник Бога, духовного наставника’: *«Де ж ви були, апостоли, коли мені стинали голову, де ж ви були, коли римські легіонери виводили Ісуса з Гетсиманського саду? Чому ви так легко позбулися небесного й земного поводитирів своїх?...»* [4, с. 68];

‘рenegат’ (рenegатом у повісті названо людину, яка пішла на свідому зраду свого народу й віри заради вигоди): *«...хай рenegат Йосиф Флавій викупляє провину перед своїм народом грубим сувоєм історії юдейської війни, – може, йому простять нащадки ганебне відступництво і зраду, прочитавши правдивий документ боротьби й загибелі Ізраїлю...»* [4, с. 103];

‘зрадник всього народу’ (гірший, ніж Юда): *«Я ще для Юди мав би виправдання – зрадив він одного лиш Ісуса, а Флавій – весь народ!»* [4, с. 38];

‘людина, яка стала зрадником неусвідомлено, ненавмисне, із благородних, на її думку, мотивів’: *«Ти назвав мене Юдою, Томо, щоб зневажити, а сам ніколи не задумувався над тим, що Юда Іш Каріот зовсім не мав наміру зраджувати Ісуса, навпаки, хотів урятувати його»* [4, с. 116];

‘удаваний зрадник’: *«Я одягнув лише маску зрадника... я прикинувся відступником... Зате я своєю облудністю здобув виняткову можливість врятувати історичну пам'ять для юдейського народу»* [4, с. 119];

‘людина, яка зрадила себе сама’ (через наївність люди нерідко можуть скоювати вчинки, не задумуючись про наслідки): *«Та найбільше лихо настигне твоїх нащадків, Ладо, коли вони приймуть у свої жили отруйну ворожу кров і за миску сочевиці віддадуть ворогові своє первородство»* [4, с. 128].

Приядерну зону концепту формує значно більша кількість концептуальних смислів, вербалізаторами яких є лексеми (іменники, прикметники) та словосполучення. До близької периферії належать синоніми, а також асоціативно-образні репрезентанти концепту «зрадник», через які об'єктивуються такі смисли:

‘зрадник, який розкається і став мучеником’: *«Всі апостоли загинули за віру Христову – з боягузів мучениками стали, немає ж бо нічого дужчого за пробуджений дух»* [4, с. 80];

‘відступник, боягуз’: *«...Звик би Тома до його єлею, якби Ісус, який ніяк не повинен був ловитися на підхлібні слова, не винагородив боягуза і трикратного відступника званням ключара Церкви Христової»* [4, с. 27];

‘запроданець’ (людина, яка усвідомлено обрала шлях зради заради власної вигоди): *«– Хто ти? – запитав із стіни Тома, вкладаючи в голос усю свою силу, щоб почув посланець Тита: он стоїть він, звівши вгору руки, – моложавий, русоволосий, на гебрея не схожий, проте говорить добірною арамейською мовою – це ж із своїх! – Хто ти, запроданцю?»* [4, с. 112];

‘бунтар’ (однією з форм зради в тексті постає бунт): *«– Юда протестував проти Ісуса, але ж хіба не бунт робить людину повноцінною, здатною до захисту своєї особистості? – Тобі вигідно ідеалізувати бунт, якщо він навіть виявляється у формі зради»* [4, с. 117];

‘братовбивця, міжусобник’ (братовбивство є не лише аморальним, але й деструктивним, адже, борючись між собою, люди не здатні об’єднатися, щоб протистояти ворогу): *«Страшне це горе і сором: ще ж ніколи не вбивав гебрей гебрея, а тепер самі себе переб’ють, і не буде вже кому повставати проти римлян. Прийде кара Божя за смерть Месії й за братовбивство...»* [4, с. 80];

‘невірний’: *«Може, колись шукачі істини... прочитають свідчення дванадцятого апостола, на якого не зійшов Святий Дух десятого дня після Христового вознесіння з причин Томиного невір’я»* [4, с. 6]. Із досліджуваними назвами певною мірою корелює і фразеологізм Тома *невірний*, який, проте, не несе негативного смислового навантаження, на відміну від значення фразеологізму в мові. Образ апостола репрезентує людину з критичним мисленням, яка не вміє приймати сліпо на віру будь-чії слова, навіть Ісусові, яка постійно сумнівається, але не зраджує, хоча в очах багатьох людей є зрадником;

‘обманутий’ (зрадниками нерідко стають люди, які, опинившись у складній життєвій ситуації, потрапляють під згубний вплив лиходіїв): *«– Не чіпайте Симона, він обманутий! Всі тут обмануті, крім цього, – показав на Варавву»* [4, с. 96];

‘Юда’ (здавна символом зрадництва є Юда, тому його іменем у творі часто називають тих, хто зраджує Бога чи власний народ): *«– Юда! – потряс кулаками Тома, та посланець Тита, незважаючи на тяжку образу, підступив до стіни на віддаль польоту стріли...»* [4, с. 112];

‘корисливий’ (той, хто дбає тільки про власну вигоду, може через це стати зрадником): *«Флавій віддав себе на поталу власній вигоді, – відказав Тома... Чи окупить його праця зраду, яку вчинив?»* [4, с. 113];

‘коханець (коханка)’ (ганьбить і зраджує власний народ людина, яка добровільно вступає в інтимні стосунки з ворогом заради отримання особистих благ): *«...Їхав у позолоченій колісниці відпоручник самого римського імператора Тит, син Веспасіяна, а біля нього сиділа розкішна Вероніка, котра*

добровільно стала наложницею у завойовника, зганьбивши гебрейський жіночий рід, який у колишні часи прославив Ізраїль іменами Юдифі й Марії» [4, с. 107].

Концептуальні смисли, які формують далеку периферію, експлікують інформацію, яка зазвичай не асоціюється зі зрадою, а з тим, як через неправильні погляди, необдумані вчинки, помилкові рішення людина може спричинити зло іншим, а тому сприймається як зрадник, наприклад:

‘змовник’ (йдеться про людей, які повстали проти несправедливої влади, тому нею сприймаються як зрадники, хоча об’єктивно такими можуть і не бути): *«Вирізано членів старого синедріону, нишпорки снують по Єрусалиму, виказуючи римським лікторам зрадників, у підвалах Антонії ночами страчують людей, запідозрених у змові проти Ірода»* [4, с. 53];

‘зневірений’ (саме зневіра спричинила в апостолів небажання продовжувати свій шлях з Ісусом і породила спокусу відмовитися від Нього): *«Наші зчеплені погляди помітили й інші апостоли, і я побачив у них той самий страх, зневіру й бажання мерщій розійтися по домах»* [4, с. 58];

‘раб’ (часто раби стають зрадниками ідеалів, які сповідують вільні люди): *«І що це за народ такий – юдеї, – думав Тома, – що так ревно вміє молитися за волю, вимагає її, кричить, галасує, навіть набирається відваги стати на дорозі самого прокуратора, та коли приходить справжній провісник свободи, вмить хоче його спекатися, затуживши за принадами тихого рабства»* [4, с. 69];

‘заздрісник’ (у досліджуваному тексті заздрісні люди стають зрадниками власного народу, адже через гординю не можуть визнати достоїнств своїх земляків, натомість ідеалізують ворогів): *«...що ж ми за народ такий, що ту голову, яка виростає з-посеред нас на вершок вище, в заздрості й злобі стинаємо, а коли над нами зводиться чужинець – так легко миримося з долею і намагаємося відшукати в чужакові коли не достоїнства, то хоч милосердя»* [4, с. 69];

‘бездуховний, нищий’ (зрадниками часто стають бездуховні люди, які не терплять кращих за себе): *«А юрба не хоче мати у своєму стані Бога – хай він витає десь далеко в небі, й вона готова ревно молитися на нього... І тому плебеї хочуть вивільнитися від неї, щоб не мати між собою кращого, бо з кращим тяжко жити поруч – за ним треба йти вчитися, удосконалюватись, повертати собі людське обличчя ціною праці і пожертв... І ось кричить юрба: випусти Варавву, звільни покидька, ми в порівнянні з ним виглядатимемо кращими і вищими!..»* [4, с. 69-70];

‘полонений’ (полоненого вважають зрадником, бо, на думку народу, він своєю поведінкою демотивує інших, зокрема тих людей, яких сам підняв на боротьбу): *«Невже ти волієш жити рабом? Тяжко заговорять проти тебе закони батьківщини: адже через твої заклики до боротьби за свободу скільки полягло народу, і слова твої олжкою стануть. Візьми меч і умри, як вождь юдеїв, а не як зрадник!»* [4, с. 116];

‘лжепатріот’ (людина, яка безпосередньо може й не вчиняти зради, але підштовхувати до неї своїми словами та вчинками інших): «Якби подібним чином людство могло звільнитися від особин, вражених злочинним лжепатріотизмом, щоб не затуманювали вони й не засліплювали колишніх борців за правду й не перетворювали їх на шкідників!» [4, с. 90].

Дослідження показало, що номінативне поле концепту «зрадник» у повісті Р. Іваничука «Євангеліє від Томи» досить широке. Основними вербалізаторами найчастіше виступають іменники (*зрадник, відступник, ренегат, Юда* та ін.), за допомогою яких автор моделює переконливий образ зрадника. У тексті досліджений образ тлумачили як когнітивно багатоплановий полісемантичний концепт із польовою структурою, в якій розмежовували ядерні і периферійні концептуальні смисли.

Список літератури

8. Врублевська Т. Номінативне поле концепту «Поділля» в художніх творах Михайла Стельмаха: цілісна номінація. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. Випуск 50. Острог, 2014. С. 49-51.

9. Дріч Ю. С. Номінативне поле концепту «радість» / «печаль» в українській мові: етимолого-культурологічний аспект. URL : <http://www.enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/22437/Drich.pdf;jsessionid=5429D60A23CF9FC707644B7AECF8F809?sequence=1> .

10. Дуденко О. Вербалізація концепту «зрада» в однойменному романі Євгенії Кононенко («Зрада» (Zrada, made in Ukraine)). URL : <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/14196/1/APFP-2021-N21-P1-40-47.pdf> .

11. Іваничук Р. Євангеліє від Томи : триптих повістей. Харків : Фоліо, 2011. 318 с.

12. Панфілова Н. Зіставний аналіз внутрішньої організації української лексеми *зрада* та її лексичних відповідників в англійській мові. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2006. Випуск 67. С. 244-249.

13. Слухай Н., Снитко Н., Вільчинська Т. Когнітологія та концептологія в лінгвістичному висвітленні : навч. посіб. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. 367 с.

14. Ясногурська Л. Концепт ЗРАДА: лінгвокультурний та корпуснобазований підходи (на матеріалі української та англійської мов) : дис ... канд. філол. наук : 10.02.15. Рівне, 2018. 246 с.

Наталія Поплавська,
доктор філологічних наук,
професор, Тернопільський національний
педагогічний університет імені Володимира
Гнатюка
poplav@tnpu.edu.ua

КОМУНІКАТИВНІ НАМІРИ УКРАЇНСЬКИХ ПАМФЛЕТІВ ПОЧ. ХУІІ СТ.

У дослідженні виокремлено передумови появи памфлетів в українському письменстві, до чого спричинилися Реформація і Контрреформація. Наголошено, що кожен твір піднімав ідеї, пов'язані із авторським розумінням і вирішенням міжконфесійних проблем, а їх жанрова природа дозволяє поставити проблему їх комунікативної специфіки. Особливу увагу звернено на художні елементи тогочасних памфлетів, що було зумовлено розкріпаченням авторського Я та виробленням індивідуального стилю. Виявлено, що, усвідомлюючи свої твори успішним засобом формування громадської думки, автори вносили в них багато інформації з суспільного та політичного життя, що увиразнює нові грані жанру, діалогову їх природу та дозволяє вийти за межі літературознавчого аналізу, спроектувавши його у контекст проблем соціокультурного спілкування.

Ключові слова: памфлет, публіцистика, полеміка, комунікація, стиль, читач.

Публіцистику як форму комунікації людство використовувало з найдавніших часів. В українській традиції це найвідчутніше проявилось у кінці ХУІ – поч.ХУІІ ст., до чого спричинилися історичні реалії тодішньої дійсності – Реформація, Контрреформація, суттєві перетворення, що позначилися кризою старого життя та актуалізацією нових культурно-суспільних тенденцій, прагненням європейських країн до культурного, політичного та етнічного самовизначення. Такі трансформації були наслідком загострення протягом ХУІ ст. в Західній Європі міжконфесійних конфліктів, які сягнули і українських земель.

Тогочасна українська публіцистика долучилася до полеміки щодо церковної догматики. Автори таким чином виконували ролі своєрідних

генераторів суспільної думки, оскільки їх твори поєднували інформативну, директивну, комунікативну, експресивну та естетичну функції. Директивна функція пов'язувалася з тематикою тексту, яка моделювалася як безпосередня реакція на амплітуду піднесення та затухання гостроти проблем, формувала суспільну опінію. А з інформативною асоціювалася здатність публіцистики привертати увагу спільноти до актуальних проблем, визначати критерії їх поцінування. У кожному публіцистичному тексті можна відчитувати комплекс ідей, у горизонті яких автор інтерпретував своє розуміння й вирішення міжконфесійних проблем і водночас задавав риторичні засоби, що дозволяли б, на його погляд, їх вирішувати. Тому при дослідженні таких текстів постає проблема їх комунікативної специфіки як однієї з граней його існування. Вона полягає в такому розгортанні основної думки, яка не лише може якнайкраще розкрити зміст, а й вплинути на вирішення певної ситуації. З цим пов'язані вибір композиційної структури, прийомів подачі фактів та їх інтерпретації, стильової тональності викладу. Така специфіка тексту виробляється невіддільно від загальної адресації, орієнтації на певні аудиторії. Тобто вимальовується специфічна комунікативна система, яка, за твердженням Анастасії Мамалиги, є базовою для мовної сутності тексту, інші типи системності мають підлеглий щодо комунікативної системи характер (семантична, стилістична, синтаксична, інформативна і т. п. системи). Вона виконує функцію об'єднання можливостей усіх цих систем для організації, втілення та збереження дієвості спілкування [1].

Для виділення у своєрідну форму комунікації та визнання у текстах публіцистичності було декілька чинників. Для оволодіння таким статусом необхідне було, безперечно, масове тиражування. Така можливість з'являлася з появою книгодрукування. Всі публіцистичні твори були опубліковані українською чи польською мовами у кінці XVI – на поч. XVII ст. в друкарнях Острога, Львова, Вільно, Києва. Дієвим чинником було насичення текстів політично актуальними проблемами та орієнтація на масове сприйняття із урахуванням історичного контексту.

Відомо, що автор своє ставлення до дійсності моделює жанром твору, тому орієнтація на певний жанр зобов'язує до творення відповідної манери ведення оповіді, групування матеріалу та ін. Основу української публіцистики початку ХУІІ ст. склали полемічні трактати, епістолярій та памфлети, які дещо важко вкладаються у звичну схему аналізу художнього твору, оскільки за своєю природою є суто риторичними (публіцистичними). Особливе місце займали памфлети.

Хоч термін «памфлет» породжений новим часом, подібні твори, що містили викривальні сатиричні елементи окремих подій, суспільно-політичних ситуацій відомі ще з античності. У Римі їх називали інвективами, що означало «нападати», у Греції – діатрибами, які базувалися на зневажливій викривальній риторичі. За формальними ознаками – це промова чи проповідь, з якою автор звертається до аудиторії, або монолог, у якому ведеться внутрішня дискусія з уявним співрозмовником. Звідси впливає бінарна їх структура, яка базується на парадоксі, що полягає у зміні значення звичних слів, коли те, що традиційно сприймалося як зло, трактувалося добром, розум – дурістю, влада – покірністю, добродійність – гріхом, друзі – ворогами. До того ж, у таких творах для аргументації використовувалися не лише реальні, а й міфологічні образи, предмети, персоніфіковані абстракції, іронія. Вони переважно концентрували увагу на окремих важливих для тодішнього життя подіях, і тому в подальшому лягли в основу художніх форм публіцистики. Правда, в античному памфлеті спостерігалася жанрова розмитість, нечіткість. Активно почали культивуватися памфлети в епоху Відродження та Реформації. В Україні зародження цього жанру, як і сатири загалом, також пов'язують із поживленням міжконфесійних протистоянь у кінці ХУІ – поч. ХУІІІ ст. Памфлет у цю пору не утримується в рамках лише літератури, а невимушено переміщається у сферу цих суперечок, стає звичною формою з'ясування взаємин між опонентами.

Яскравої публіцистичної форми памфлет набув особливо в післяберестейський період. До нього відносять «Апокрисис» Христофора

Філарета, «Антиризис» Іпатія Потія, «Пересторогу» невідомого автора, деякі твори Івана Вишенського та ін. При збереженні домінування ще релігійної проблематики, вони наскрізь пронизані новим публіцистичним спрямуванням, бо звертаються до чи не найважливіших подій тодішнього політичного життя України: Брестська церковна унія 1596 р., прийнятність/неприйнятність нового церковного календаря, нової церкви та ін.

Варто зауважити, що кристалізацію художніх елементів тогочасних памфлетів зумовили розкріпачення авторського Я, його занурення в актуальні проблем. Тому можна говорити і про їх поетику, а також підійти до їх жанрової природи з погляду чинників та потреб, що зумовили самовизначення їх літературного статусу. Щоб зацікавити адресата, публіцисти дуже часто вдавалися до маніпуляцій: інтерпретували й коментували один факт, а інший залишали поза увагою. Відбір й опрацювання інтерпретаційного матеріалу, зазвичай, визначався злободенністю для тодішнього суспільства, диктувався зацікавленнями читачів, які очікували у творі відповідної проблематики, що стимулювала б до діяльності. Усвідомлюючи свої твори успішним засобом формування громадської думки, автори вносили в них багато інформації з суспільного, політичного життя, що спонукало до увиразнення конфесійних акцентів.

Така ситуація вимагала пошуків оновлених форм впливу які могли б сформувати образ гіпотетичного читача, озброєного чітким комплексом сподіваних переконань, який мав стати учасником діалогу. Тому майже кожен твір позиціонувався на це. Таким чином посилювалася пропагандистська роль творів, у яких все частіше відчувається індивідуальна авторська манера, змога вправно маніпулювати догматичним матеріалом, цитатою, уявлювався аналітичний підхід до документального матеріалу, при потребі він фальшувався. Це визначало тенденційність матеріалу, оскільки для підтвердження своєї позиції автор дбав про різні форми презентації, які вирізнялися постійними апелюваннями до позиції опонента, що водночас звучали як їх заперечення: все це вимагало від автора переконливих

аргументів. Бо, як відомо, аргументація – це така система доказів (аргументів), що використовуються з метою розхитування і зміни позиції чи переконання читачів. Обов'язковою структурною складовою її є теза та доказ.

Прикладом такого твору може слугувати «Пересторога», появу якого відносять до 1606 р. Він є унікальним за своєю жанровою моделлю. У ньому поєднано дещо міфологізовану історичну оповідь із полемічним памфлетом. Написаний без будь-якого дотримання традиційної композиції, без поділу на розділи, є своєрідною установкою на звинувачення опонентів. Автор майстерно імітує покvapливiсть розповіді, чим і пояснюється відсутність чіткого поділу на частини, одночасно демонструє вміння подати фрагментарно, з належною послідовністю, легко, не повторюючи нічого зайвого, розповідь, яка не передбачає безпосередньої критики опонентів через об'єктивізацію адресата («кожний православний християнин»). Також досить тенденційно проводилася думка про історичну тяглість проблеми унії, дошукування історичної справедливості щодо поширення християнства в Україні, закидалися справедливі звинувачення на адресу давньоруських князів, що своїми чварами спричинили ослаблення Київської Русі. Логічно автор підводив читачів до того, що роздроблена Русь стала об'єктом для завойовників. Таким чином створювалася ілюзія приналежності описаних подій до міфологічного часу, які, однак, зберігали актуальність, бо проектувалися на час, в якому перебував автор, що вправною рукою літописця вводив усе нові історичні розповіді, перекази, джерелом яких були літописи, фольклор. Авторська позиція неупередженого спостерігача у деяких висловлюваннях змінюється на обурення, коли він підходив до розповіді про перехід шляхетних родин до іншої конфесії. На противагу їм, він дещо тенденційно ідеалізував князя Острозького як патрона українського православ'я.

Вважаємо, що саме такий погляд на памфлети початку XVII ст, дозволить увиразнити нові грані жанру, описати експліцитно подану засадничо діалогову їх природу та водночас вийти поза межі замкнутого

літературознавчого розгляду, спроектувавши його у контекст проблем соціокультурного спілкування.

Список літератури

1. Мамалига А. Лінгвокомунікативна проблематика тексту і розвиток сучасної журналістики // Режим доступу: <http://juoumlibuniv.ua/index.php?act=article@article+1045>

УДК 82.0"19"

Людмила Рева-Левшакова,
доктор філологічних наук, професор
професор кафедри української мови
та мовної підготовки іноземців
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
revalv2017@gmail.com

КОНЦЕПЦІЇ НЕОРЕАЛІЗМУ В УКРАЇНСЬКОМУ Й ЄВРОПЕЙСЬКОМУ НАУКОВОМУ ПРОСТОРИ

У праці приділяється увага різноманітним неореалістичним концепціям, які формувались у період першої третини ХХ століття в англо-американському науковому просторі завдяки представникам Гарвардської школи та відомих англійців (Дж. Е. Мур, Б. Рассел, А. Н. Уайтхед). Звернуто увагу на науковий реалізм І. Франка й новоромантизм Лесі Українки. Проведено паралелі з неореалістичною творчістю українських митців: В. Винниченка, В. Підмогильного.

Ключові слова: *неореалізм, науковий реалізм, новоромантизм.*

Українська література першої третини ХХ століття розвивалася за власними національними канонами, що цілком суголосні з європейськими. В окреслену добу в літературі на передній план виходять проблеми людського існування, осмислення сутності буття людини. Реалізм нового часу створив абсолютно іншу парадигму, яка відбивала нові погляди на світ і людину. Мотивація перетворення реалізму в українській і світовій літературах на початку ХХ століття пов'язана із загальноісторичними (необхідність осмислити принципово новий стан світу) та внутрішньолітературними причинами (гостре відчуття вичерпаності колишніх художніх форм і пошуки нової образної мови). В українському літературознавстві взаємопроекції нового реалізму й реалізму надають можливість по-новому прочитати національний культурний спадок, здійснити новітню інтерпретацію,

позбавлену ідеологічних нашарувань минулих десятиліть, і водночас розширити коло наукових досліджень. Митці першої третини ХХ століття відштовхувалися від попередньої традиції реалістів, шукаючи для себе нових взірців. Відбиття цих пошуків у творчості створювало серйозну проблему наукових поглядів на співвідношення реалізму ХІХ століття з новим реалізмом у ХХ столітті.

На домінанті психологічного компонента в новому реалізмі наголошував ще наприкінці ХІХ століття І. Франко. Акценти на психологічних рисах позначилися на тлумаченнях того нового, що помічали сучасники. Тому явище реалістичного мистецтва першої третини ХХ століття в різні часи мало назви психологічного реалізму або соціально-психологічного реалізму, а також філософсько-психологічного чи лірично-психологічного реалізму. Ці назви з'являлися в різні часи впродовж ХХ століття у зв'язку з відповідними вподобаннями літературознавчих досліджень. У різних варіантах визначень зумовлена своєрідність конкретизації, а саме: соціальний тип пов'язаний з тематикою, філософський – характеризує аналітичне підґрунтя мислення, ліричний – стильове порубіжжя з романтизмом. Але першозначуща особливість залишається за акцентуванням уваги на психологізмі художньої естетики. В його основі теоретична думка різних часів убачала своєрідність письменницької філософсько-світоглядної концепції. Своєю чергою, психологізм створює предметний світ через духовне сприйняття, відбите в новому реалізмі. Тому спектральний аналіз історії й теорії неореалізму є серйозною проблемою не тільки у вирішенні побудов літературно-мистецької доби першої третини ХХ століття, а й у виявленні духовних засад, закладених у стильових ознаках певного періоду нової щодо попередніх часів реалістичної доби.

Є певна різниця між українським новореалізмом (термін, уперше подано Лесею Українкою) і європейським неореалізмом. Щодо наукового реалізму І. Франка, то його ідеї співзвучні з ідеями наукового реалізму, розробленими англійським й американськими неореалістами, зокрема Дж. Е. Мура, Б. Рассела, А. Н. Уайтхеда, У. Джеймса та неореалістами Гарвардського товариства. Саме з цими іменами пов'язані цікаві концепції світоглядних теорій першої третини ХХ ст. Саме вони приділили увагу позитивній цінності наукового знання у пізнанні світу, що стало свіжим подувом світоглядних позицій першої третини ХХ століття. Концепції неореалістів розширили межі різноманітних учень і вплинули на розвиток оригінальних гіпотез. Завдяки неореалістам виникли нові світоглядні теорії еволюції, пов'язані з біологічними знаннями, здійснювалися спроби поєднання лінгвістики, фізики й фізіології, в одному колі досліджень розглядалися питання розуму і мови, особлива увага приділялася лінгвістичним аспектам у зв'язку з чуттєвими та інтелектуальними можливостями, розширювалась увага до ментальної характеристики, створювався особливий світ досліджень людини (як суб'єкта) та мікро- і макросвітів навколо неї (як об'єктів). Вважається, що ідеї Б. Рассела були сприйняті Київською школою логічного аналізу.

Спираючись на пізнавальну традицію попереднього часу, неореалісти приділяли значну увагу новоствореним ідеям атомізму, інстинктивності, раціональної чуттєвості, науковим знанням, соціальним та ментальним основам у їхньому органічному взаємозв'язку для розуміння реальності буття.

Гносеологічні інтенції в гуманітарних науках у першій третині ХХ століття позначилася з усією відчутністю на філології (літературознавстві, мовознавстві), психології, філософії. Літературознавство та філософія взаємопов'язані спільною проблематикою, яка сформувалася на основі «філософії життя» й теорії пізнання. Це поєднання знайшло відображення у різноманітних неореалістичних теоріях, основні засади яких тяжіли до синтезу наукової, духовної, психологічної, емоційно-художньої інтерпретації людини і життя. В основі неореалізму закладено різноманітні теорії визначення людського сприйняття світу.

Неореалістичні концепції досить впливово позначилась у різноманітних теоріях послідовників. Так, Г. Френкел вважав, що неореалізм дав можливість розвитку недіалектичної логіки та ідей про складники «подій» у всесвіті, які знайшли продовження в працях неореалістів другого покоління (Д. К. Вільяма, Ч. Бейліса) та британського філософа С. Александера, який намагався використати загальну теорію відносності та ідею «злиття» простору і часу.

Своїми працями мислителі змінили спрямованість філософських інтересів своїх сучасників і послідовників на відкриття нового поля обсервації, адже їх цікавили не ідеалістичний абсолют і не лише матеріалізм, а вміст людських сприйнять, логічний зв'язок між теоретичними посиленнями, імперативами та пізнавальними можливостями. Тому неореалісти запропонували новий погляд на світ і розширили обрії світоглядних концепцій. Щодо митців, то своїми творами митці письменники-неореалісти, зокрема В. Винниченко, В. Підмогильний та інші, змінили спрямованість художніх шукань своїх сучасників і послідовників на відкриття нового поля обсервації, адже їх цікавив не тільки сенс людського сприйняття світу та його складників, алогізм вчинків, а й відображення світорозуміння через мовний, ментальний, суб'єктивний компоненти та фактор впливу інших суб'єктів і об'єктів на особистість.

Список літератури

1. Рева-Лєвшакова Л.В. Неореалізм: дискурс теорій та художніх ідей (на матеріалі української та російської літератури і критики) : монографія. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. 344 с.
2. Рева-Лєвшакова Л.В. Контекст неореалізму у літературознавстві і філософії. Філологічні семінари [редкол: М.К. Наєнко (голова) та ін.], 2013. Вип. 16. С. 60–72.
3. Фащенко В. В. Історія української літератури ХХ віку : програма. Одеса :1998. 29 с.

Світлана Бородіца,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української та зарубіжної літератур
і методик їх навчання,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
boroditsa_s@ukr.net

«КОРОНА НА ОДНУ НІЧ» НАДІЇ ГУМЕНЮК ЯК РЕТРОДЕТЕКТИВ

У дослідженні узагальнено типологічні особливості ретродетективу як жанрового різновиду детективної прози; окреслено ознаки українського ретродетективу у романі «Корона на одну ніч» Н. Гуменюк.

Ключові слова: класичний детектив, ретродетектив, кримінальний роман, жанровий різновид, масова література

Сьогодні в українській літературі простежуємо значний інтерес до детективної прози. «Чоловік з моїм іменем» І. Байдака, «Вілла Деккера» Ю. Винничука, «Неврахована жертва», «Суто літературне вбивство» О. Вільчинського, «Пастка для різника» Ю. Даценка, «Побачити Алькор» В. Єшкілева, «Аномальна зона», «Чужі скелети», «Осінній сезон смертей», «Темні таємниці» А. Кокотюхи, «Жертва забутого майстра» Є. Кононенко, «Місяцівна» Дари Корній, «Пікнік на льоду», «Приятель небіжчика» А. Куркова, «Жінка для стіни» В. Лиса, «Пастка для жар-птиці», «Ескорт у смерть», «Останній діамант міледі» І. Роздобудько, «Перше слідство імператриці» Н. Сняданко, «Арахнофобія», «Крос у небуття» Ю. Сороки, «Ключ», «Елементал» В. Шкляра та ін. Автори демонструють новаторський характер сучасного детективу, зокрема, вмілий синтез жанрових ознак класичного детективу, авантюрного чи шпигунського романів, трилера, бойовика, соціальної драми, репортажу та ін.; домінування багатозначної художньої деталі, що рухає гострий сюжет; кримінальна напружена ситуація, що сконденсовує інтелектуальні імпульси, психологічні реакції, емоційні стани. Ці тексти є окремим явищем української масової літератури, що потребує детальнішого розгляду (попри літературознавчі розвідки Олени

Барабан і Марії Новікової, Ірини Бойцун, Тетяни Гуляк, Гліба Ключка, Ганни Крапівник, Юрія Кузнецова, Олени Романенко, Ганни Улюри, Софії Філоненко, Ольги Харлан, Кіри Шахової та ін.). За Ю. Ковалівим, детектив – «різновид пригодницької літератури, що належить до паралітератури. Це передусім прозові твори, зовнішній сюжет яких послідовно розкриває певну заплутану таємницю, пов'язану зі злочином та його розслідуванням, а внутрішній є когнітивною історією розв'язання логічної задачі» [3, с. 271].

Серед його жанрових різновидів найбільшими відкриттями останнього часу стали українські ретродетективи «Небо над Віднем», «Візит доктора Фрейда», «Готель “Велика Пруссія”», «Експрес до Галіції» Б. Коломійчука, «Подвійна гра в чотири руки» І. Роздобудько, особливо детективні проекти А. Кокотюхи у видавництвах «Фоліо» («Ретророман»: «Адвокат із Личаківської», «Привид з Валової», «Автомобіль з Пекарської», «Різник із Городоцької», «Коханка з площі Ринок», «Втікач із Бригідок», «Офіцер із Стрийського парку», «Київські бомби») та «Vivat» («Цикл “Вигнанець”»: «Вигнанець і чорна вдова», «Вигнанець і навчена відьма», «Вигнанець і перевертень», «Вигнанець і грішниця», «Вигнанець і шляхетна полонянка»), а також серія детективів про приватного розшукувача Івана Карповича Підпригору В. Івченка («Стовп самодержавства, або 12 справ Івана Карповича Підпригори», «Найкращий сищик імперії на службі приватного капіталу»). Поділяємо думку Ярослави Бригадир, що український ретродетектив – «внутрішньожанровий інваріант детективу, якому притаманні характерні для класичного детективу фабула та сюжетний розвиток (скоєння злочину та його розкриття), а певна історично віддалена епоха змальовується як цілісний часопростір, у якому поєднуються історична конкретика та художній домисел автора» [1, с. 14].

У ХХІ столітті ретродетективний жанр в українському письменстві зазнає певних трансформацій: мультижанровий мікс, стилістична вправність, майстерно закручений сюжет, карколомні кульбіти, стихія історії у пригодах та авантюрах, виразні історичні декорації, локаційний колорит, першокласна

стилізація, персонажна модель супергероя, часто ексцентричність та дотепний гумор та ін. Наголосимо, що сучасний український ретродетектив «ставить у центр оповіді не важливу історичну подію, а мікросередовище маленької людини, що живе, однак, у часи кардинальних історичних змін та трансформацій» [1, с. 16].

У цьому контексті «Корона на одну ніч» Надії Гуменюк – насамперед роман про любов як складне почуття, що охоплює кохання, взаєморозуміння, підтримку, внутрішній спокій. Кожен із персонажів твору плекає надію на краще та віру в добро: капітан субмарини «Барс», бувалий офіцер Данило Неродов – у щасливе повернення додому, його дружина Лінда – про спокійне подружнє життя, донька Софія Неродова – про корону найкрасивішої дівчини Польщі, шляхтич Роман Савицький – про кохання примхливої красуні Зосі. Карколомні, часто драматичні зміни в їхньому житті доповнюють та увиразнюють фабулу злочину і фабулу розслідування.

Безперечно, роман «Корона на одну ніч» має низку жанрових ознак ретродетективу: 1) «детективний сюжет скоєння та розслідування злочину» (у готелі «Континенталь» знайшли мертвою королеву краси Зосю Неродову, короновану титулом «Сарматська княжна» напередодні на заміській віллі «Ванесса» біля Варшави); 2) мелодраматична сюжетна лінія незвичайного кохання старшого за віком Романа Савицького до молоді красуні Софії Неродової; 3) західноукраїнський (волинський) хронотоп вписується авторкою у простір передвоєнної Польщі, Першої світової війни, більшовицької росії – досить складні часи, де панує хаос, страх, невпевненість, неспокій; 4) колишній поліцейський Ян Ковальський, якого Роман Савицький наймає для приватного розслідування смерті коханої, про що не написала жодна газета і замовчує поліція: «Це все, що залишилося Романові Савицькому зробити в житті» [2, с. 35]; 5) романтичний дискурс, пов'язаний із подружнім життям Неродових, зокрема любовними інтригами дружини Данила Неродова – Лінди Неродової; 6) розважальну функцію масового письма тут обмежують гостра проблематика, антигуманна сутність війни,

потворні маркери доби; 7) ускладнена наративна структура, коли горизонт очікування читача постійно відсувається, бо детективна інтрига триває до фіналу роману, а прийом замовчування забезпечує тривання таємниці; 8) майстерний синтез кількох сюжетних ліній, а отже, минулого й майбутнього в національному контексті.

Таким чином, ретродетектив «Корона на одну ніч» Надії Гуменюк, презентуючи типовий тематичний модус «авантюрно-пригодницької історії, часто романтизованої, з виразно акцентованою любовною лінією» [1, с. 15], демонструє специфіку жіночого письма в сучасній українській детективній прозі. Письменниця пропонує свою успішну формулу ретродетективного бестселера: вправна (штудерна) книжка – автор-інтелектуал – задоволений читач.

Список літератури

1. Бригадир Я. Український ретродетектив початку XXI століття: генеза і жанрові особливості: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01; Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2017. 20 с.
2. Гуменюк Н. Корона на одну ніч: роман. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2019. 320 с.
3. Літературознавча енциклопедія: у 2-х томах. Т. 1 / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 608 с.

УДК

Леся Вашиків,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української та зарубіжної
літератур і методик їх навчання
Тернопільський національний
педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
filolog027@elr.tnpu.edu.ua

**ВАСИЛЬ СІМОВИЧ – АВТОР ПЕРЕДМОВ
ДО ВИДАНЬ УКРАЇНСЬКОЇ КЛАСИКИ**

Тези присвячені характеристиці літературознавчої діяльності В. Сімовича, зокрема, аналізові його передмов до видань української класики (переважно у видавництві Якова Оренштайна «Українська Накладня» у Ляйпцігу).

Ключові слова: українське письменство, літературознавство, критика, передмова, видання.

Великий український учений, визначний культурний діяч В. Сімович належить до числа тих творчих постатей, чий внесок у духовну скарбівню України переоцінити неможливо. Наше завдання – з'ясувати роль ученого в розвитку української науки про літературу. Відомо, що студії літературознавчі були для В. Сімовича заняттям переважно принагідним, однак від того не стали менш важливими чи менш цінними. Ба більше: з висоти часу маємо усі підстави твердити, що його продуктивна участь у видавничій сфері сприяла духовно-інтелектуальному зростанню читацької аудиторії як в Україні, так і поза її межами.

У період Першої світової війни і згодом В. Сімович інтенсивно співпрацює спершу з «Союзом Визволення України» (Відень), а упродовж 1920-1923 рр. з видавництвом Якова Оренштайна «Українська Накладня» у Ляйпцігу, в якому був редактором. І там, і там яскраво виявився літературознавчий хист ученого, зокрема як автора численних передмов до видань української класики. Погоджуємося із думкою Ф. Погребенника, що «В. Сімович у цей складний для України час був одним із найактивніших працівників на ниві українського культурного життя в еміграції» [3, с. 13]. Варто зауважити, що в зазначену добу був учений і критиком літературним і, водночас, істориком рідного письменства, адже писав численні праці (причому у різних жанрах) «як про явища літературного процесу минулого, так і про біжучі події» [3, с. 14]. Його діяльність збагачувала українське книгознавство, українську бібліографію, українське перекладознавство, словом – сприяла розвитку української науки про літературу, про стан і особливості розвитку українського художнього слова. Це тим більше важливо, коли мати на оці час творення В. Сімовичем його літературознавчих праць: наперекір абсолютно несприятливій ситуації В. Сімович разом з Б. Лепким, А.

Крушельницьким та іншими подвижниками, утверджував здобутки української культури в Австрії та Німеччині.

Позиціонуючи В. Сімовича як автора передмов до видань української класики, беремо до уваги його праці про таких письменників, як Т. Шевченко, І. Франко, І. Нечуй-Левицький, П. Мирний, М. Кропивницький, І. Тобілевич (Карпенко-Карий). Поза увагою залишаємо його внесок у репрезентацію творчих постатей Лесі Українки, В. Стефаника, Б. Лепкого, О. Маковея та інших визначних сучасників ученого.

Літературознавчий спадок дає підстави говорити про Шевченкіану В. Сімовича: він – автор передмов до народного видання «Кобзаря» (Катеринослав; Кам'янець; Ляйпціг, 1921); до повісті «Артист» (Київ; Ляйпціг, 1921); до повісті «Музика» (Київ; Ляйпціг, 1921); до поеми «Гайдамаки» (Київ; Ляйпціг, 1923); до поеми «Великий льох» (Відень, 1915). Наукову Франкіану В. Сімовича складає низка праць, з-поміж яких виокремлюємо передмови: до повісті І. Франка «Перехресні стежки» (Київ; Ляйпціг; «Українська Накладня», 1920); до повісті «Захар Беркут» (Київ; Ляйпціг; «Українська Накладня», 1920); до повісті «Основи суспільності» (Київ; Ляйпціг; «Українська Накладня», 1922). Усі франкознавчі статті і більшість шевченкознавчих В. Сімович підписав псевдонімом Василь Верниволя.

Окремої уваги вартує характеристика змісту і форм праці В. Сімовича в «Українській Накладні». Її власником і засновником був Яків Оренштайн. Саме «Українська Накладня» видавала універсальну бібліотеку під назвою «Загальна Бібліотека» – з 1903 р. в Коломиї, а з 1919 – у Берліні. Відомо, що до 1932 р. вийшло 230 томів. Більшість праць В. Сімовича, написаних для згаданого видавництва, була підписана іменем Василь Верниволя / В. Верниволя.

1920 року в «Українській Накладні» вийшли «Хмари» І. Нечуя-Левицького, а 1922 року – «Кайдашева сім'я». Прикметно, що кожна зі згаданих передмов має епіграфом слова твору, причому такі, що визначають його ідейну сутність. Цікавим, на нашу думку, є покликання на працю М.

Костомарова «Дві руські народності» в аналізі «Хмар»: В. Сімович трактує образи Дашковича і Воздвиженського як «щось на зразок живої ілюстрації» до згаданої праці [див.: 4, с. 344]. У характеристиці «Кайдашевої сім'ї» (вона прикметна широким літературознавчим контекстом – покликання на П. Житецького, І. Франка, О. Огоновського та ін.) вражає формулювання головної ідеї. «Той авторський протест кривдженої одиниці, він лежить в основі «Кайдашевої сім'ї» [4, с. 347], – вважає В. Сімович, називаючи повість найкращою в спадщині І. Нечуя-Левицького, а разом «одною з перл українського письменства» [4, с. 347]. Прикметна й заувага вченого про мову твору – «багата, цвітуха, поетична, з безліччю народних образів, повна, де треба, неколючого гумору, а де – чутливості, повна народних приказок, порівнянь, слів із народних пісень, та зразкова українська мова...» [4, с. 349].

Передмова до видання «Лихих людей» Панаса Мирного прикметна мінімалізмом уваг літературознавчих. Представляючи українському читачеві «видання з ряду третє» (перше – Женева, 1877; друге – Львів, 1900), автор праці акцентує увагу на мові твору: він пише про форми, «водностайнені» у пропонованому виданні; фонетичні явища і «всі явно московські слова», що були замінені відповідними українськими. Слушною вважаємо і згадку про відсутність видання повісті Панаса Мирного «на самій Україні», де твору «звичайно, ніколи не була б пропустила московська царська цензура» [4, с. 359]. З приводу сказаного цікава новітня праця сучасної вченої [1].

Написав В. Сімович передмови і до видань творів драматургійних. Серед них: «М. Кропивницький. По ревізії» (Київ; Ляйпціг, 1921); «Тобілевич І. Бурлака (Чабан)» (Київ; Ляйпціг, 1922); «Тобілевич І. (Карпенко-Карий). Житейське море» (Київ; Ляйпціг, 1923). Знання канонів літературних жанрів дозволило В. Сімовичеві, поряд із визнанням заслуг, висловлювати й критичні міркування на зразок: «Драми Кропивницького являються рядом поодиноких чудових картин, списаних такою чудовою народньою мовою, з такою силою жартів та приказок, із таким свіжим гумором, розмови пливають так невимушено гладко, що на тому ніхто з українських драматургів з

Кропивницьким не може зрівнятися. У тому діялозі, у цих поодиноких картинках ціла сила Кропивницького. Зате ж не все ці картини зі собою як слід пов'язувані, щоби творити одну одноцільну драму, не все події, як треба, умотивовані, психологія дійових осіб не глибока – і тим відрізняється він від свого молодшого товариша, великого драматурга Івана Тобілевича, кожна драма якого заокруглена, душевні переживання дійових осіб грають найважливішу роль» [4, с. 351].

У передмові до публікації водевіля М. Кропивницького зауважуємо дві речі: 1) біографія завершує передмову – і це сприймається несподівано добре; 2) жанрово «По ревізії» трактується автором передмови як «етюд ув одній дії» [4, с. 351]. У тому «одноцільному малюнку», поза горілкою, поза легкістю і поверховістю, якою, на перший погляд, «продиханий етюд», – «людина мусить ізжахнутися від тої голої правди-кривди, в якій потопає під таким начальством бідне безпомічне українське село!» [4, с. 351]. Вочевидь саме таке прозирання у глибину конфлікту, художньо вивершеного у «По ревізії», не дало ученому підстав жанрово означити твір як водевіль.

Аналізуючи один із найбільш ранніх творів І. Тобілевича (Карпенка-Карого) «Бурлака» (1883), В. Сімович зауважує його характеристичність – «виявляє громадський і політичний світогляд» драматурга. Цікавим є й спостереження того, що московська цензура краще розуміла, що несе з собою «Бурлака», «ніж, може, українське громадянство» [4, с. 354]. В. Сімович-лінгвіст стверджує, що своєю мовою у «Бурлаці» І. Тобілевич відрізнявся від усіх драматургів-корифеїв: «Вона скрізь сильна, відповідно поважна, але й природна, без патетичних вигуків й непотрібних відскоків у бік сантименталізму чи комізму – при тому досить чиста народня мова Херсонщини» [4, с. 357]. І якщо «Бурлака» трактується ученим як заповідь великого таланту, то «Житейське море» (в його характеристиці виразно акцентується справедливий зв'язок із «Суєтою») – ця остання річ драматурга – «є твір, як картина, закінчений, думка автора переведена, сам він своєю лебединою піснею... співає пеан природі, селу та сільському життю» [4, с.

359], співає не як романтик, співає як чоловік, котрим «хвилі бурхливого житейського моря не раз били немилосердно о скелисті береги та часто викидали його розбитого, на піскові лави...» [4, с. 359]. Отже, це твір-доказ, доказ як драматург І. Тобілевич (Карпенко-Карий) «справжнив» заповіді – зробив це із мистецьким хистом, запевнивши сценічний успіх своїм творам на довгі часи.

Таким чином, більшість передмов, написаних В. Сімовичем до видань творів українських класиків (переважно письменників другої половини ХІХ ст.), мали цілковито конкретну причину для появи друком – дати українському читачеві (зазвичай західноукраїнському) уявлення про автора і його твір, про умови життя і основні етапи творчого шляху письменника. Переконана, нема підстав всеохопно зараховувати проаналізовані тут праці (передні слова) до зразків науково-популярного стилю. Більшість із цих статей, попри орієнтацію на широкий читацький загал, відзначаються ґрунтовністю і глибиною, «інкрустовані» спостереженнями фахового лінгвіста над мовною палітрою видаваних творів, оперті на блискуче володіння предметом аналізу, насажені любов'ю до рідного письменства в особах усіх авторів, передмови до видань яких випало писати В. Сімовичу поза межами України, однак завжди з Україною в серці.

Список літератури

1. Агеєва В. За лаштунками імперії. Есеї про українсько-російські культурні відносини. Київ : Віхола, 2022. 356 с.
2. Вашків Л. Жанр передмови у літературознавчій практиці Богдана Лепкого. *Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Літературознавство: матеріали міжнародної наук. конф. «Богдан Лепкий у полікультурному дискурсі Європи та Америки»* за ред. д.ф.н., проф. М.П. Ткачука. Тернопіль : ТНПУ, 2017. Вип. 47. С. 217-229.
3. Погребенник Ф. Василь Сімович – український вчений і громадсько-культурний діяч. *Сімович В. Праці : у 2 т. Т. 2: Літературознавство. Культура. Чернівці : Книги – ХХІ, 2005. С. 11-22.*
4. Сімович В. *Праці : у 2 т. Т. 2: Літературознавство. Культура. Чернівці : Книги – ХХІ, 2005. 904 с.*

Галина Синоруб
кандидат наук із соціальних комунікацій,
доцент кафедри журналістики
Тернопільський національний педагогічний університет імені
Володимира Гнатюка
[*sunoryb@ukr.net*](mailto:sunoryb@ukr.net)

ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОПЕРАЦІЇ В СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА: МЕТОДИ ВПРОВАДЖЕННЯ

Проаналізовано стратегії інформаційно-психологічних операцій, що полягають у деморалізації населення, послабленні підтримки армії та поділу українців. Зосереджено увагу на торгівлі страхом як одній із ефективних стратегій ворожої пропаганди та подано рекомендації щодо прояву емоційної стійкості в період інформаційної війни. Продемонстровано результати аналізу медіаконтенту за період жовтень – початок листопада 2022 року та виокремлено найбільш актуальні теми, що активно обговорюються в медіапросторі. Окреслено ознаки неправдивості інформації та маніпуляції фактами, сформовано механізми протистояння дезінформації.

***Ключові слова:** інформаційно-психологічної операції, соціальні мережі, інформаційна війна, рефлексивне управління, критичне мислення, медіаконтент.*

Вторгнення Російської федерації в Україну відкрило не лише військовий фронт, а й інформаційний, який передбачає протистояння підвищеному негативному інформаційно-психологічному впливу на людину та суспільство загалом. Набувати навичок оцінки й інтерпретації медійної інформації, розпізнавати маніпулятивно-пропагандистський контент та, у період посиленої агресії Росії, не потонути в морі дезінформації, уникати сенсаційної залежності в час емоційних викликів і фейків є головним завданням українців, яке доводиться реалізовувати в надскладних умовах. Сьогодні застосовується найвитонченіша інформаційна зброя, спрямована на пошук чутливих тем, формування у суспільстві протилежних позицій, пошук людей, які їх поділяють та конфронтації між ними. Всеохопні інформаційні кампанії, масштабні проєкти, точкові вкиди є системною розробкою великих комплексів

пропагандистських наративів, що продукуються на різних інформаційних платформах, успішно зачіпають на «гачок» аудиторію.

Із початком російського вторгнення в медіасередовищі України відбулися суттєві зміни. За результатами опитування Київського міжнародного інституту соціології, яке здійснювалося на замовлення Громадянської мережі ОПОРА, можна простежити, що найпопулярнішим джерелом інформації у 2022 році виявилися соціальні мережі: ними для отримання новин користуються 76,6% українців. На другому місці – телебачення (66,7% голосів). Третє місце посідає інтернет (за винятком соцмереж) – зазначило 61,2% користувачів. Радіо наразі слухають близько 28,4% громадян України, а друковані ЗМІ читають лише 15,7% опитаних [3]. Оскільки 76,6% громадян надають перевагу соціальним мережам як джерелу інформації, доцільно розглянути, які з них найбільше користуються попитом. Так, 66% опитаних обирають Telegram, 61% – YouTube, 58% – Facebook.

Під час війни Телеграм є однією із платформ, на якій повідомляється про події, що відбуваються тут і зараз. На цьому каналі з великою швидкістю продукується інформація, яку чекає аудиторія, однак повідомлення не завжди є достовірними. Телеграм часто стає майданчиком для інформаційних вкидів.

Проаналізувавши останні події, що відбувалися протягом жовтня – початку листопада 2022 року, виокремимо найбільш актуальні теми, які набули поширення в Телеграмі та викликали активне обговорення. Розглянемо інформаційне наповнення каналу «Телеграмна служба новин», який є - найбільш чисельним за аудиторним показником (1 082 827 осіб), тематикою та періодичністю оновлення контенту.

Провівши аналіз медіаконтенту, виокремимо найбільш актуальні теми за досліджуваний період та їх вплив на аудиторію:

1. Застосування ядерної зброї. *«НАТО проведе навчання з ядерного стримування наступного тижня, – генсек НАТО Єнс Столтенберг», «Росія перекинула до кордону з Норвегією бомбардувальники, які здатні нести ядерний заряд», «У Росії є можливість повністю знищити США і Європу*

ядерними ракетами менш ніж за 30 хвилин. І навпаки. Дивно, як багато людей не знають про це. Ілон Маск». Проаналізувавши контент, у якому актуалізовується проблема ядерної зброї, можемо констатувати, що такі «інсайди» впливають на емоційний фон аудиторії, викликаючи страх, відчай, здивування, невизначеність.

2. Білорусь. Тема, яка найбільш турбує аудиторію Півночі та Заходу України, а саме: пересування військ, ймовірні дати нападу. У «Телеграмній службі новин» знаходимо: *«Білорусь готується до вторгнення Польщі» – керівник КГБ Білорусі І. Тертель.*», *«Смерч та Точка-У у Білорусі. Вони стягуються не лише до білоруський кордонів, а й до кордонів Польщі»*, *«Наступу не буде, будуть нові пуски ракет: Арестович про ситуацію в Білорусі»*. Частина із наведених заголовків спрямована на залякування читачів, тяжіють до перебільшення та надмірної емоційності і не знаходять свого підтвердження безпосередньо у текстах новин. Критично проаналізувавши матеріали, зазначимо, що відбувається інформування про навчання та підготовку військ у Білорусі без означення конкретних дат нападу на Україну та з погрозами про плани нападу на Польщу.

3. Ріст терору. У «Телеграмній службі новин» повідомляється: *«Росія програє на полі бою і перейшла до терору цивільного населення, знищуючи критичну інфраструктуру»*, *«Місця для знущань російські садисти облаштували у підвалах вокзалу та магазину»*, *«Тортури, мародерства, зґвалтування, а потім окупація ЗАЕС – ці процеси говорять, що виключати ризики застосування ядерної зброї не можна» (президент В. Зеленський)*». Мільйони українців живуть у стані безперервного стресу та тривоги, однак варто розуміти, що це і є мета Росії – зламати внутрішню силу українців. Тому інформаційна стійкість українців є надважливою, адже, попри кризову ситуацію в державі, аудиторії необхідно протистояти інформаційному тероризму ворога, тобто маніпулюванню свідомістю, що здійснюється шляхом занурення людей у кероване інформаційне поле.

4. Енергетична проблема в Україні. *«Прохання українських біженців не повертатися додому до весни. На жаль, не витримають. Якщо є можливість – залишитися, поки що перезимувати за кордоном»* (екс-міністерка І. Верещук), *«Евакуація населення в разі критичної ситуації з енергетикою – екстрений захід, який влада може застосувати в останню чергу – Д. Шмигаль»*. Страх, паніка, тривога, відчай – емоційний стан аудиторії, який спостерігається у коментуванні, використанні символів та знаків. Така реакція читачів зрозуміла, адже мова йде про критичну інфраструктуру, яка забезпечує реалізацію базових потреб людей. Однак, у коментарях люди намагаються раціональним шляхом вирішити цю проблему, підготуватися до можливих труднощів. Проявляється критичне мислення, творчість у винаходах, свідомо економія енергоресурсів.

Проаналізувавши медіаконтент в «Телеграмній службі новин», можемо констатувати, що він впливає на виникнення таких емоцій, як відчай, стрес, які є сильнішими і важливішими для виживання. Через такі умови аудиторія мимоволі може стати добровільним підсилювачем бажаної для ворога інформації у своїх колах спілкування, групах, колективах. Тому, перед аудиторією постає важливе завдання – вирізнити інформацію, яка чинить негативний вплив на масову свідомість, національно-культурну ідентичність, сприяючи розмиванню національних цінностей.

Надзвичайно важливою є розробка механізмів інформаційної стійкості, які дадуть змогу стабілізувати та убезпечити аудиторію від руйнівних інформаційних впливів і перемогти ворога. В цьому і полягає актуальність наукової розвідки.

Мета інформаційно-психологічної операції (ІПСО) – сіяти паніку, формувати громадську думку в потрібному руслі, маніпулювати аудиторією [2].

Проведення інформаційно-психологічних операцій Російською федерацією, метою яких є передача аудиторії емоційно забарвленої інформації

для формування бажаної поведінки влади, організацій, груп та окремих осіб, спрямоване на [5]:

- розкол між регіонами України. Наприклад, у медіаполі на початку війни поширювалася інформація про неприйняття переселенців на Заході країни через зверхність, небажання працювати, розваги;
- розкол між українськомовними та російськомовними – це інструмент розпалювання конфліктів, який завжди спрацьовує;
- розкол за національною ознакою. Оперуючи поняттям «нацисти», пропагандистська машина Росії поширювала інформацію, що демонструє в Україні дискримінацію національних меншин;
- розкол між тими, хто «там» і тими, хто в «безпеці». Суперечки в медіапросторі між тими, хто знаходиться на фронті й у містах, які обстрілюють й бомбують, та людьми, які живуть в умовно безпечних тилкових містах чи виїхали за кордон спрямовані на підвищення градусу стресу, зменшення спроможності українців працювати разом задля оборони і збереження країни;
- розкол за політичною ознакою. Мета медіаповідомлень такого характеру – підштовхнути аудиторію до масштабного внутрішнього протистояння, масових заворушень, державного перевороту або громадянської війни в Україні, що приведе до нездатності відбивати російський наступ. Це заощадить ресурси ворога, зменшить санкції та спонукатиме світ навести лад на українській землі.

Використання методів інформаційно-психологічних операцій залежить від чітко поставленої мети. До них належать: пропаганда, фітінгові та кібератаки, вимкнення урядових сайтів та диверсії на об'єктах цивільної інфраструктури; повідомлення, спеціально спрямовані на формування масової зневіри («Нардепи і топ-силовики масово виїжджають із Києва»), фейкові матеріали («Окупанти ставлять устаткування мобільного зв'язку, які можуть перебивати наші мережі» – подається інструкція як правильно обирати мережу), переконання, що Росія володіє певними технологіями, які дозволяють їм далі працювати у нас в тилу. Це, у свою чергу, створює

враження про надзвичайну силу ворога, а також відчуття перебування в оточенні у глядача. Також може подаватися інформація з метою вивідування даних, які ворог може використати у своїх інтересах. Тут важливо розуміти, що, наприклад, Укрзалізниця не складе списки людей, які будуть евакуйовані залізницею. Тому необхідно користуватися офіційними джерелами, не надавати інформацію чат-ботам [6].

Для того, аби втримати інформаційний фронт, бути інформаційно стійкими й вберегти свою ресурсність при емоційній нестабільності, яка проявляється в умовах війни, Отар Довженко – редактор, журналіст, медіатренер і дослідник медіа радить використовувати такі механізми протистояння [1]:

1. Не вірити беззастережно. Вірити можна тільки якісним і відповідальним медіа. Однак треба пам'ятати, що будь-яке повідомлення під час війни може бути неточним або зовсім не підтвердиться.

2. Обережно з інтерпретаціями. Творці фейків та пропагандистських матеріалів знають, що новини, доповнені фотографіями, відео- чи аудіозаписами, сприймаються на віру набагато краще. При цьому часто коментарі чи підводки до цих фото, відео чи аудіо дають готову інтерпретацію, програмуючи на певне сприйняття того, що реципієнт бачить.

3. Не вірити переказам. Дослідження ГО «Детектор медіа» та фонду «Демократичні ініціативи» засвідчило, що отримання інформації «з уст в уста» є одним із найпоширеніших способів споживання новин. 28% опитаних кажуть, що в першу чергу дізнаються новини від друзів і знайомих. Важливі новини, почуті від інших людей, треба перевіряти в офіційних джерелах.

4. Не споживати новини з інформаційних смітярок. Токсичні матеріали засмучують, посилюють тривожні стани, втрачається відчуття реальності часу, спостерігаються суперечки між людьми, які відбуваються з метою переконання.

5. Стежити за своєю реакцією. «Виведена із рівноваги, паралізована страхом, розгублена людина – сумнівна цінність для Батьківщини».

6. Не бути бездумним поширювачем, адже найшкідливіші фейки стають вірусними та охоплюють мільйонні аудиторії.

В умовах війни вкрай необхідні навички критичного мислення, що дають змогу не розгубитися у перенасиченому інформацією середовищі й не піддаватися маніпуляціям. Критичне мислення – це вміння ставити питання, обґрунтовувати власну позицію, оцінювати та інтерпретувати інформацію, проводити паралелі з теперішнім часом, аналізувати передумови та причини подій. Це здатність застосовувати раціональні методи пошуку, відбору, систематизації, верифікації текстових, фото- й відеоматеріалів, використовувати спеціальні онлайн-сервіси, які допоможуть виявити маніпуляції у контенті [4, с. 168].

Список літератури

1. Довженко О. Як читати новини під час війни. MediaLab. URL: <https://medialab.online/news/novyny-pid-chas-vijny/>
2. Війна за мізки. Як розпізнати ІПСО – інформаційно-психологічні операції. URL: <https://cutt.ly/K1XhfCb>
3. Медіаспоживання українців в умовах повномасштабної війни. Опитування ОПОРИ. URL: https://www.oporua.org/report/polit_ad/24068-mediaspozivannia-ukrayintsiv-v-umovakh-povnomasshtabnoyi-viini-opituvannia-opori
4. Синоруб Г., Йордан Г. Формування критичного мислення в майбутніх медійників (на прикладі бінарного онлайн-заняття з дисциплін «Журналістський фах: інтернет-журналістика» та «Журналістський фах: фотожурналістика»). Інфомедійна грамотність – невід’ємна складова навчального процесу закладу вищої освіти : збірник статей / Редкол.: В. Ф. Іванов (голов. ред.) [та ін.]. Київ : Академія української преси, IREX, Центр Вільної преси, 2021. 400 с.
5. Словник з медіаграмотності. Національний проєкт з медіаграмотності «Фільтр». Міністерство культури і інформаційної політики України. URL: <https://filter.mkip.gov.ua/wp-content/uploads/2022/10/slovnyk.pdf>
6. Що таке ІПСО, чому важливо це знати і які операції зараз проводить Росія проти України. Український тиждень. URL: <https://tyzhden.ua/shcho-take-ipso-chomu-vazhlyvo-tse-znaty-i-iaki-operatsii-zaraz-provodyt-rosiia-proty-ukrainy/>

Оксана Головій,
канд. філологічних наук,
доцент кафедри теорії літератури
та зарубіжної літератури,
Волинський національний університет
імені Лесі Українки,
oksanagoloviy1982@gmail.com

Юлія Вакула,
магістрант факультету
філології та журналістики,
Волинський національний університет
імені Лесі Українки,
yulia.vakula.999@gmail.com

«МАЛЕНЬКІ ЖІНКИ» Л. М. ОЛКОТТ: ПСИХОЛОГІЯ ДОРОСЛІШАННЯ ДІВЧИНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ ТИПОЛОГІЗАЦІЇ

У статті проаналізовано специфіку розкриття американською письменницею Луїзою Мей Олкотт (1832 – 1888) психології дорослішання дівчини в романі «Маленькі жінки». З'ясовано, що письменниця розкриває цілісну концепцію дорослішання дівчини, виокремлюючи та характеризуючи чотири психологічних типи особистості та пов'язуючи їх не лише із психологічно-світоглядними домінантами, а й із сферою самореалізації: Мег – розумовий психотип («Домогосподарка»), Джо – емоційний («Письменниця»), Бет – інтуїтивний («Музикантка»), Емі – сенсорний («Прекрасна дама»). Художньо-психологічна концепція Л. М. Олкотт передре психоаналітичній теорії К.-Г. Юнга.

Ключові слова: «дівчача проза», психологічний тип особистості (психотип), реалізм, гендерні проблеми.

«Дівчачий текст» (про дівчат і для дівчат), за визначенням Т. Качак, «створений на основі центрування образів та характеристик дівчат у художньому творі, у якому актуалізовано фемінний дискурс, домінують жіночі значення, інтенції, досвід» [1, с. 80]. Дослідниця наголошує, що ознакою «дівчачого тексту» є «репрезентація світовідчуття дівчини, яка дорослішає», саме дівчата є «ідеальною читацькою аудиторією таких текстів» [1, с. 80]. Традиція творення «дівчачої літератури» сягає витоків XIX ст., що зумовлено світоглядними та суспільними процесами, пов'язаними з поступовим входженням жінки на рівних із чоловіком правах у соціальний та культурний

простір. Сформувавшись у горнилі XIX ст., «дівчача література» почала інтенсивно розвиватися в контексті літературних процесів епох Модерну й Постмодерну, вона становить органічну частину сучасного світового письменства. «Дівчачі тексти» входять до шкільної програми із літератури (української та зарубіжної), адже, розкриваючи психологію дорослішання дівчини, відображають зміни, які відбуваються в душі героя-персонажа й накладаються на учнівські переживання та досвід. Вони важливі і в гендерному контексті, оскільки розвінчують стереотип про маскуліність літературного канону і формують в учнів уявлення про гендерну рівність.

Американська письменниця Луїза Мей Олкотт (1832 – 1888), перебуваючи в силовому полі світоглядно-естетичних домінант і суспільних реалій XIX ст., усвідомлювала важливість виховання та освіти дівчини в патріархальному світі, який почав змінюватися в гендерному плані. Відповідно, проблема дорослішання дівчини опинилася в центрі художніх пошуків письменниці. Л. М. Олкотт здобула літературне ім'я романом «Маленькі жінки»: у 1868 р. у видавництві «Roberts Brothers» було опубліковано першу частину твору, а в 1869 р. як реакція на запити й очікування сучасників з'явилося продовження «Маленьких жінок» (друга частина, перша назва якої «Маленькі дружини»). Роман «Маленькі жінки» став «настільною книгою американок» [3]; саме його Г. Улюра називає «альфою і омегою дівчачої прози» [4], «найцитованішим у світі твором жіночого авторства» [5, с. 131].

У «Маленьких жінках» Л. М. Олкотт, звертаючись до романного жанру, представила цілісну концепцію дорослішання дівчини, ґрунтуючи її на образах чотирьох сестер Марч – Мег (Маргарет), Джо (Джозефіна), Бет (Елізабет), Емі (Емілія). Сестри, як і всі діти, у процесі дорослішання навчаються й розважаються, працюють і відпочивають, радіють і розчаровуються, мріють і страждають. Головні проблеми, з якими стикаються дівчата, зводяться до таких видових рівнів: соціальна адаптація, вибудовування стосунків із протилежною статтю, «пошук себе» у процесі

самореалізації, трагічний досвід. Ці проблеми, набуваючи різних форм у конкретних життєвих ситуаціях, розкритих на фабульно-сюжетному рівні тексту, спроектовано авторкою в чотири напрямки, ґрунтовані на специфіці зовнішніх і внутрішніх реакцій сестер. Кожна дівчина особлива (має свої захоплення, вподобання, потреби, спокуси) і представляє певний психологічний тип особистості. Виокремлені й увиразнені Л. М. Олкотт типи дівчат накладаються на чотири домінуючих психотипи особистості, виділені психоаналітиком К.-Г. Юнгом у ХХ ст. Це інтуїтивний, емоційний, сенсорний та розумовий психологічні типи. В основі поділу – «інструмент» пізнання світу: інтуїція, емоція, сенсорика чи розум [6].

Мег – найстарша із сестер Марч – представляє розумовий психологічний тип особистості. Вона є втіленням «голосу розуму». Дівчина, виконуючи обов'язки старшої дитини в сім'ї, під час відсутності матері заступає її місце: заспокоює молодших сестер, дає їм слухні поради, контролює їхню поведінку; намагаючись бути взірцевим наставником, повчає дівчат: *«Вона постійно “читала лекції”, намагаючись справно виконувати роль старшої сестри»* [2, с. 6]. У критичних ситуаціях Маргарет покладається на розум, рішення приймає, раціонально виваживши всі «за» і «проти». Показово, що одруження Мег стало результатом не емоційно-почуттєвого, а саме раціонального вибору.

Молодша Джо – протилежність Мег, втілює емоційний психологічний тип особистості. Нестримна й запальна вдача дівчинки підкреслюється характеристикою: *«Палкий характер, гострий язик і неспокійний дух часто ставали причиною конфліктів, а життя дівчини було низкою зльотів і падінь – часом комічних, часом жалюгідних»* [2, с. 52]. Джозефіна усвідомлює свою гіперемоційність: *«Це все мій проклятий характер! Як не намагаюся опанувати себе, нічого не виходить. Стримуюся, стримуюся, а потім все одно проривається»* [2, с. 107]. Вона надто гостро реагує на зауваження, у пристрасному пориві порушує правила етикету, шокує непередбачуваними вчинками, гіперболізує проблеми. Джо нестримна, діяльна і амбітна.

Бет – третя із сестер Марч – втілення інтуїтивного психологічного типу особистості. «Люди інтуїції» люблять тишу та спокій, через призму «третього ока» тонко сприймають світ. Вони найбільш віддалені від низького / матеріального світу та найближчі до вищої / духовної сфери – до Неба, Бога, Істини. Невипадково з подачі батька за Бет закріпилося прізвисько «Маленька Панночка Спокій»: *«Це прізвисько їй підходило, бо вона, здавалося, жила у власному щасливому світі і виходила зі свого укриття лише в компанії людей, яким довіряла і яких любила»* [2, с. 9]. Закономірно, що для дівчинки школа, у якій панують галас, натовп та конкуренція, стала нездоланим випробуванням: *«бідна дитина так страждала, що скоро від неї відмовилася, і вона стала навчатися вдома»* [2, с. 53]. Бет – втілення вселенської доброти: вона співчувала і допомагала навіть лялькам (не те що людям): *«Жодна шпилька ніколи не вставлялася в їхні [лялькові. – авт.] життєво важливі органи, до них не промовлялося жодного різкого слова, ніякі удари або зневажливі дії не торкалися їхнього “тіла”. Всі були нагодовані й одягнені, всі були рівні. Бет доглядала та пестила своїх підопічних з любов’ю та ніжністю, якою повнилося серце дівчинки»* [2, с. 53]. Вигляд дівчинки теж підкреслено неземний: *«...її манери – трохи сором’язливі, голос – боязкий та тихий. Бет завжди була спокійна й миролюбна. Очі дівчинки – ясні та глибокі, волосся – наче пух»* [2, с. 9]. Показово, що Бет помирає легко і тихо, без страхів і страждань. Її смерть – мов закономірний етап у процесі наближення до Неба. До речі, людям інтуїтивного психотипу найменш властивий страх смерті, адже їх обтяжує трагізм земного існування, водночас вабить духовне звільнення, дароване з відходом у засвіти.

Емі – наймолодша з сестер Марч – представляє сенсорний психологічний тип особистості, представникам якого властиве культивування сенсорних відчуттів як орієнтиру у світі. Це послідовні матеріалісти, поціновувачі прекрасного й чуттєвого. Вони не люблять самотності, їх ваблять натовп, рух і зміни. Харизматичні, ефектні та ексцентричні, вони часто опиняються в центрі уваги і ведуть за собою інших. Так, *«приємні манери й*

витончена мова» [2, с. 8] Емі – невід’ємні атрибути «справжньої молоді леді», – були надмірно виявленими: за словами Мег, Емі «намагається бути занадто елегантною» [2, с. 8], поводить ся «аж надто манірно» [2, с. 9]. Тим не менше ця надмірність стала ядром харизматичності Емі: дівчина легко заводила нові знайомства, мала багато друзів, любила спілкування тощо. Харизма «притягувала до неї людей без будь-яких зусиль з її боку» [2, с. 55]. Емі культивувала зовнішність, понад усе любила ефектно виглядати та споглядати красу в людях і речах: «...художні очі Емі сильно страждали від несмаку...» [2, с. 55].

Психотипи сестер Марч увиразнюються в 13 розділі «Замки з піску»: дівчачі мрії про майбутнє не лише оприявнюють пріоритети, які важливі у процесі самореалізації дівчат, а й становлять ключ до типу особистості кожної з чотирьох сестер.

Мрії Мег типові для людини розумового психологічного типу: «Мені хочеться мати гарний будинок, а в ньому гарні меблі. Хочеться, щоб до мене приходило багато друзів. Ще я хочу, щоб на столі була смачна їжа, а вдома повно слуг, і щоб у мене ніколи не закінчувалися гроші» [2, с. 196]. Дівчина сподівається на «розумного, доброго й прекрасного чоловіка» [2, с. 196] та щасливе материнство. Згодом її мрії втіляться – вона реалізується в дорослому житті як хороша дружина та мама.

Мрії Джо характерні для емоційного психологічного типу – хаотичні, бурхливі, оригінальні, напів фантастичні: «У мене буде стайня з арабськими скакунами, а в кімнатах – шафи з книжками. І ще мені потрібна чарівна чорнильниця... Вірю: настане день, і я здивую вас усіх. Швидше за все, я писатиму книжки, і вони принесуть мені багатство і славу» [2, с. 196 – 197]. Захоплення книгою і словом стане для дівчини формою самотерапії та самореалізації: у процесі творчості вона навчиться займатися самоаналізом та звільнитися від надміру емоцій, у майбутньому стане успішною письменницею.

Бет мріє *«все життя провести в нашому будинку з татом і мамою...»* [2, с. 197]. Мрія дівчинки – сигнал про передчасну смерть героїні, водночас спосіб розкриття її внутрішньої суті: Бет не бачить себе поза домом, спокоем і тишею. Ці пріоритетні для хворобливої дівчинки стани надзвичайно важливі для інтуїтивного психологічного типу особистості. Звернемо увагу й на любов Бет до музики та професійне уміння грати на фортепіано. Музика не актуалізована в розділі про мрії, однак важлива в аспекті розуміння особистості дівчинки. Адже вона живе музикою: тонко відчуває кожен звук, надаючи йому чуттєвості і сенсу. Музика – найбільш нюансоване й піднесене мистецтво. На інтуїтивному рівні воно впливає на душу – без слів здатне піднести ввись чи скинути в безодню, при цьому розкрити таємниці буття.

Мрії Емі характерні для сенсорного психологічного типу особистості і спроектовані у візуальне річище: *«А в мене багато бажань... Найголовніше – я хочу стати художницею, побувати в Римі й там написати такі картини, щоб прославитися на весь світ»* [2, с. 197]. Прізвисько «Маленький Рафаель» підкреслює не лише її бажання малювати, а й потребу творити та сприймати красу на рівні візуалізації, перебуваючи в центрі естетично довершеного мікро чи макросвіту. Власне, її мрія втілилася в шлюбі з Лоррі: Емі отримала можливість вражати всіх своєю ефектною зовнішністю (модні зачіски, елегантні сукні, оригінальні прикраси), жити серед краси в розкішному будинку, мандрувати світом, милуючись архітектурними спорудами, краєвидами, людьми.

Таким чином, психологічні типи дівчат закодовані на «професійному» рівні: раціоналістка Мег втілює психологічний тип «Домогосподарка», емоційна Джо – «Письменниця», інтуїтивістка Бет – «Музикантка», а Емі як особистість сенсорного психотипу – «Прекрасна дама».

Психологічні типи дівчат увиразнюються й на інших особистісних рівнях. Так, усі дівчата – творчі, але «індекс» творчого потенціалу та сміливості у них різний: від найбільш яскравого й епатажного вияву у Джо до Мег, яка є послідовною традиціоналісткою і не любить експериментувати.

Показовий і гендерний аспект: Джо, за словами Г. Улюри, має «незалежну “хлопчачу” вдачу» [5, с. 132], втілює ідею гендерної рівності, яка в часи Л. М. Олкотт сприймалася як революційна. Інші дівчата далекі від «жіночого руху», їм властиві патріархальні, щоправда не схоластичні, уявлення про роль і місце жінки в суспільстві.

Творчість Л. М. Олкотт – реалістична, спрямована в характерне для раннього американського реалізму романтично-реалістичне русло: звідси «наївний психологізм» (внутрішній світ дівчат представлений безпосередньо через діалоги, внутрішні монологи, авторські коментарі), невимушений дидактизм та життєствердний оптимізм (невипадково дослідники називають «Маленькі жінки» «жіночою утопією»). Водночас Л. М. Олкотт, випередивши в часі відомих психоаналітиків, виокремила й розкрила домінуючі психотипи дівчат, створивши своєрідний посібник із психології дорослішання дівчини. Чи не в цьому секрет популярності екранізованого понад десять разів роману «Маленькі жінки»? Роману, який містить значний пізнавально-виховний потенціал у контексті сучасної літературної освіти.

Список літератури

1. Качак Т. «Дівчачі тексти»: фемінний дискурс у сучасній українській прозі для юних читачів. *Слово і Час*. 2017. № 4. С. 79 – 90.
2. Олкотт Л. М. *Маленькі жінки* / пер. з англ. Б. Носенок. Харків: Фоліо, 2022. 316 с.
3. Самусенко Ю. Чому «Маленькі жінки» Грети Гервіг кращі за книгу (рецензія). URL: <https://moviegram.com.ua/little-women/>
4. Улюра Г. Дівчача проза, яка (не) пройшла випробування часом. URL: <https://suspilne.media/22130-divcaca-proza-aka-ne-projsla-viprobuvanna-casom/>
5. Улюра Г. Луїза Мей Олкотт. *Ніч на Венері: 113 письменниць, які сяють у темряві*. Київ: ArtHuss, С. 131–133.
6. Юнг К.-Г. *Психологічні типи*. Київ: Астролябія, 2010. 692 с.

Любецька Вікторія Валеріївна,
кандидат філологічних наук, доцент, доцент
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
hour.mirgorod@gmail.com

ЖИВОПИСНА ОБРАЗНІСТЬ У ПОЕЗІЇ

Анотація. У статті розглядається зображальність поетичного слова, живописна образність поезії як основні проблеми осмислення художнього цілого в межах ейдосної теорії літератури.

Ключові слова: ейдосна теорія літератури, живописність, внутрішня форма слова, уявлення.

Зображальність поетичного слова – одна з ключових проблем у межах ейдосної теорії літератури, яка детально розглядає специфіку художнього слова та живописну образність у поезії. Фундаментальним для ейдосної теорії літератури є вчення Г. В. Ф. Гегеля про поетичне уявлення, осмислення сутності якого неможливе без головної естетичної категорії – художнього образу. Звертаючись до теорії О. О. Потебні про «внутрішню форму» слова, яку вчений розумів не тільки в лінгвістичному аспекті як «найближче етимологічне значення», а й у літературознавчому ракурсі, коли йдеться про наочно-образне уявлення, можна провести аналогію між словом і художнім твором услід за О. О. Потебнею. Так, стиль художнього твору має для О. О. Потебні свої витoki у «внутрішній формі» слова, і про «внутрішній стиль» твору можна говорити як про його «внутрішню форму». У творі мистецтва «внутрішній стиль» виходить назовні, тобто власне естетичне в стилі – це внутрішній стиль твору. Для О. Ф. Лосєва проблема стилю пов'язана з розмежуванням «художньої структури» та її ж «онтологічної основи». Вона є основним джерелом стилю – його «першообраз» чи «первинна модель» і «композиційна схема того твору, про стиль якого йдеться». У межах ейдосної теорії літератури стиль – категорія естетична, яка перебуває в межах мислення, що уявляє. У стилі виражено елементи форми і змісту; це і матеріальне явище, й «інобуття речі» (О. Ф. Лосєв) водночас. Ключовою для ейдосної теорії літератури є думка О. О. Потебні про те, що саме внутрішня форма твору, яка трактується вченим як образ, який відповідає уявленню, є началом, що породжує різноманітні інтерпретації. «У ХХ столітті найбільш глибоке осмислення проблеми зображальності поетичного слова було запропоноване О. Ф. Лосєвим, для якого живописна образність, тобто здатність творів словесного мистецтва створювати поверхнево-площинні конструкції, що приваблюють «нашу увагу як цілком самостійна і самодостатня даність» і які завжди є «зовні почуттєвим вираженням того чи іншого внутрішньо даного духовного життя», виявляється невід'ємною властивістю художньої літератури» [2, 87–88]. У своїй науковій роботі О. Ф. Лосєв доходить наступних висновків:

1) поверхнево-площинні конструкції, створювані поетичними творами, мають самостійний та самодостатній характер;

2) зазначається варіативний характер поетичного живопису, зумовлений тим, що зображення у творах словесного мистецтва «завжди змінюється, завжди пливе або напливає, завжди стає» (О. Ф. Лосєв).

На думку вчених, уявлення може бути або прозаїчним, або поетичним. Висновки науковців щодо поетичного уявлення наступні:

– сутність поетичної мови полягає «у характері і властивості уявлення» (все те, що знаходиться за межами уявлення, вже не є поетичним);

– поетичне уявлення – «образне, оскільки воно ставить перед нашим поглядом замість абстрактної сутності конкретну її реальність, замість випадкового буття – таке явище, у якому ми пізнаємо субстанціональне начало безпосередньо через саму зовнішність та її індивідуальність у нерозривному з нею зв'язку...». Поезія «не задовольняється абстрактним розумінням», але «доставляє нам поняття в його бутті, рід – у певній індивідуальності»; вона «усуває чисто абстрактне розуміння, ставлячи на його місце реальну визначеність»; саме в «характері і властивості» поетичного уявлення здебільшого полягає «краса і досконалість» поезії. Коли ми у своєму прозаїчному осмисленні твору виносимо за дужки (редукуємо) характер поетичного уявлення (форму споглядання), ми водночас руйнуємо і поетичну сутність твору, хоча, як нам здається, саме її аналізуємо;

– поетичне уявлення «стає об'єктивним... у словах», при цьому не має значення, чи в «об'єктивному» епосі воно реалізується, чи в «суб'єктивній» ліриці.

Отже, слово – це своєрідний згорнений художній образ, «словесний художній образ має план зображення, вираження, виразності і перетворення у їх єдності як елементи і засоби художнього пізнання і освоєння дійсності» [3, с. 334] Мова художніх творів – це підсистема загальнонаціональної мови, що використовується в естетичній функції (як засіб створення естетичної реальності). Живописна образність поезії (ширше – художнього цілого) – це спрямованість на естетичну трансформацію будь-яких мовних засобів на усіх рівнях, що дозволяє посилювати їх зображально-виражальні характеристики, відтворюючи максимально повно художній зміст, а також індивідуально-особистісні (стильові) характеристики мови художніх творів.

Список літератури

1. Домащенко А. В. Об интерпретации и толковании: монография. Донецк: ДонНУ, 2007. 277 с.

2. Лисенко Н. Специфіка художнього слова і його функціональні вияви в українській літературі. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. 2012. С. 333–334. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsev_2012_2012_45 (дата звернення: 05.11.2022).

Тетяна Решетуха,
канд. наук із соціальних
комунікацій, доцент
доц. кафедри журналістики
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
reshtetyana@gmail.com

Оксана Кушнір,
канд. наук із соціальних
комунікацій, доцент,
доц. кафедри журналістики
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
oksana_kavun@tnpu.edu.ua

КЛІКБЕЙТ ЯК ТЕХНОЛОГІЯ МЕДІАМАНІПУЛЯЦІЙ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ТЕРНОПІЛЬСЬКИХ ОНЛАЙН-ВИДАНЬ)

У дослідженні з'ясовано сутність поняття «клікбейт», обґрунтовано причини його використання й активного поширення в інтернет-просторі, розглянуто особливості клікбейту як маніпулятивної технології, виділено ознаки клікбейтних заголовків, найуживаніші засоби їх творення в тернопільських онлайн-виданнях.

Ключові слова: *клікбейт, клікбейтні заголовки, маніпуляція, онлайн-видання.*

Шалений темп поширення і споживання інформації зумовив зміни у виборі її джерел. За результатами опитування громадянської мережі «ОПОРА», проведеного Київським міжнародним інститутом соціології у травні 2022 року, респонденти найчастіше дізнаються новини з Інтернету. Зокрема, соціальні мережі використовують 76,6 % опитаних, інтернет, не включаючи соціальні мережі, – 61,2 %. Причому в соцмережах читають новини понад 92 % осіб віком від 18 до 39 років і 64 % віком від 40 до 69 років [4].

Сучасні реципієнти найчастіше обирають журналістські матеріали за заголовками, що є своєрідною захисною реакцією на інформаційне та психологічне перевантаження, яке характеризується «фрагментарною моделлю сприйняття інформації, де процес відображення об'єктів відбувається без заглибленого послідовного розмежування та поєднання, поверхнево й алогічно, зі швидким безсистемним переключенням» [8, с. 22].

Заголовок в інтернет-ЗМІ привертає увагу, подає інформацію, зацікавлює тощо. Щоб прочитати весь текст, потрібно перейти на відповідну інтернет-сторінку, що вимагає додаткових зусиль. Тож для багатьох інтернет-

користувачів така операція виявляється зайвою через нестачу часу чи відсутність потреби детальніше дізнатися про подію чи явище. В онлайн-просторі у 60–80 % випадках заголовки стає єдиною прочитаною інформацією [1, с. 77].

За даними Google Trends, слово *клікбейт* почало активно використовуватися з 2014 року [9]. Термін «клікбейт» походить від англійських слів *click* – «клацання мишкою» та *bait* – «наживка», «приманка», відтак клікбейтні заголовки створюються з метою привернення уваги реципієнта та заохочення його перейти за гіперпокликанням на певну веб-сторінку. Така адаптація журналістських текстів до технологічних викликів сучасності не мала б мати негативної конотації, проте подібна практика сприймається як щось негативне, а захоплення клікабельністю несе загрози як для журналістики, так і для аудиторії. Це спричинено тим, що матеріали з клікбейтними заголовками часто пропонують спрощену, спотворену, а подекуди й фейкову інформацію. Такі заголовки моделюються з основою на гіперболізації, інтризі, спотворенні інформації, страхах, чутках тощо. Часто у формулюваннях є слова «Шок!», «Сенсація», «Від вас приховували».

М. Ільяхов і Л. Саричева виокремили наступні ознаки клікбейтних заголовків: *терміновість* (заголовок закликає до негайного прочитання матеріалу), *сенсаційність і шок* (заголовок пропонує шокуючу і ексклюзивну інформацію, яка до цього не була відома), *інтрига* (заголовок навмисне не містить найважливішого, або його обривають на кульмінації, або приховують справжній сенс), *набивання ціни* (заголовок необґрунтовано обіцяє значну користь від прочитання матеріалу) [3]. У сучасних інтернет-виданнях клікбейтні заголовкові моделі можуть мати як усі перелічені характеристики, так і формуватися на основі однієї з них.

Моніторинг клікбейтних заголовків онлайн-ЗМІ дозволяє виокремити найуживаніші засоби їх творення. До мовних належать: *використання числівників, вказівних займенників; невиправдане вживання великої кількості розділових знаків* (багато знаків запитань, знаків оклику чи крапок); *незавершеність думки, неповне речення* (заголовок може обриватися на різних частинах, як правило, на найбільш цікавій інформації); *надлишок епітетів і навмисна гіперболізація* (вживання різних форм найвищого ступеня порівняння прикметників, емоційно-забарвленої лексики переважно з негативною конотацією); *використання фразеологізмів, прислів'їв, приказок, крилатих виразів*. До психологічних відносять *заклики до дії* (прочитати, подивитися, проголосувати, дізнатися, зайти на сайт, довідатися правду, переглянути фото, відео чи інфографіку); *нав'язливість; звернення на «ти»* (створює атмосферу довіри); *провокативність* (через формулювання, що здатні викликати дискусії та суперечки). До графічних зараховують *використання великих літер, різних шрифтів, виділення кольором* [1; 2; 7].

Регіональні інтернет-медіа активно практикують клікбейтні заголовкові формули з метою заохотити реципієнтів до активності. Аналіз фактів

клікбейту в заголовках тернопільських онлайн-видань дозволив виокремити найуживаніші засоби їх творення. Серед них:

- *використання числівників* («Втрачений зір повністю відновиться за 4 дні: ось рецепт», 25.11.2022 [10]; «Як вберегти себе від сезонних застуд: п'ять простих порад», 29.11.2022 [11]; «До уваги безробітних українців: названо топ-5 професій, де можна заробити 120 000 грн прямо в Україні», 22.11.2022 [10]);

- *незавершеність думки, неповне речення* («У Тернополі від сьогодні можуть припинити роботу шкіл і дитсадків: що сталося», 24.11.2022 [10]; «Кого можуть забронювати від призову: президент Зеленський підписав важливий закон», 24.11.2022 [10]; «Тернополянка знайшла у хлібі небезпечну для життя річ», 30.11.2022 [5]);

- *надлишок епітетів і навмисна гіперболізація* («“Самотня бабця замерзає”: в мережі інформують про шокуючий випадок в Бережанах», 25.11.2022 [10]; «“Українців чекає потрясіння, масштабний перерахунок виплат у грудні”: що станеться з валютою і пенсіями», 24.11.2022 [10]; «Відома ведуча розповіла, як лікарі у сусідній з Тернопільщиною області збирали по частинах 8-місячне немовля після російського обстрілу», 24.11.2022 [10]; «“Все зупиниться, буде хаос”: путінський генерал назвав наступну ціль для ракетних ударів по Україні», 28.11.2022 [10]);

- *заклики до дії* («“Треба терміново вимкнути ці прилади”: перелік техніки, яка може завдати лиха під час відключень електроенергії», 25.11.2022 [10]; «Нова небезпека для тернополян: на що потрібно зважати», 23.11.2022, [10]);

- *нав'язливість; звернення на «ти»* («“Бойлер і пральна машина згорять за мить, якщо цього не зробити”: коли відключення електроенергії дуже небезпечні», 27.11.2022 [10]; «Скандал на телебаченні: “ЛІКАРІ КАРДІОЛОГИ БРЕШУТЬ ТОБІ РОКАМИ! Шум у вухах та головний біль зникне за 7 тижнів! Цей спосіб лікування назавжди позбавить вас гіпертонії та зміцнить судини!”», 22.11.2022 [10]);

- *провокативність* («У Тернополі власники квартир з індивідуальним опаленням залишаються без тепла», 24.11.2022 [10]; «Українців попереджають про «найчорніші дні війни»: мільйони людей покинуть свої домівки», 22.11.2022 [10]).

Окрім цього, у тернопільських онлайн-медіа нами помічено специфічні засоби творення клікбейтових заголовків:

- *риторичні фігури* («Потрапити на залізничний вокзал тільки через шлагбаум: як гадаєте, для чого встановили?», 29.11.2022 [11]; «Можливі обстріли? «Укрзалізниця» скасувала частину поїздів до Тернополя», 09.05.2022 [6]; «В Україні масово зникає мобільний зв'язок»: що відбувається, і які області під найбільшою загрозою?», 24.11.2022 [10]);

- *апелювання до думки експертів чи псевдоекспертів* («“росія готує чергову масовану атаку, буде складно”: Зеленський повідомив про найближчі плани окупантів», 28.11.2022 [10]; «“Все зупиниться, буде хаос”: путінський

генерал назвав наступну ціль для ракетних ударів по Україні», 28.11.2022 [10]; «“Його постійно хтось витягує з того світу”»: астрологиня розповіла, коли може померти путін», 23.11.2022 [10]; «“Вже цього місяця – вирішальна битва”»: астролог попередив про серйозну небезпеку», [10]; «Холод, інфекції та психічні розлади: у ВООЗ оприлюднили невтішний прогноз на найближче майбутнє в Україні», 22.11.2022 [10]).

Предметний аналіз тернопільських онлайн-видань засвідчив активне використання клікбейтних заголовків переважно із залученням різних мовних засобів. Розмаїтість моделей клікбейту зумовлена прагненням регіональних ЗМІ до сенсаційності, збільшення аудиторії. Проте подібна практика не може слугувати виправданням для маніпуляції реципієнтами через заголовкові комплекси. Це часто призводить до порушення журналістських стандартів, коли заголовок перестає відображати зміст журналістського твору і стає свідомим перекрученням фактів.

Список літератури

1. Дацишин Х. Сучасний заголовок новин в українських інтернет-ЗМІ: між клікбейтом та інформативністю. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: журналістика*. 2021. № 2. С. 76–82. <https://doi.org/10.23939/sjs2021.02.076>.
2. Зайцева С. С. Функції заголовків у новинній інтернет-журналістиці як засіб інформування про наукові досягнення. *Innovative pathway for the development of modern philological sciences in Ukraine and EU countries* : Collective monograph. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2021. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-031-5-1>.
3. Льяхов М., Саричева Л. Пиши, скорочуй. Київ : BOOKSHEF, 2019. 439 с.
4. Медіаспоживання українців в умовах повномасштабної війни. Опитування ОПОРИ. URL: https://opora.ua/report/polit_ad/24068-mediaspozhyvannia-ukrayintsiv-v-umovakh-povnomasshtabnoyi-viini-opituvannia-opori?fbclid=IwAR0expAE9RvEMyB64VKJwv54HvmpJ8QfdEmNmnlbFsuFFlo-v7-fwlBT9jQ.
5. Місто: газета. URL: <https://gazeta-misto.te.ua/category/news/>.
6. Файне місто: Медійна/Новинна компанія. Тернопіль. URL: <https://fainemisto.tv/>
7. Шабаниця Д. Обережно, заголовок! Або що таке клікбейт? URL: <https://www.mediakrytyka.info/novi-tehnologii-media/oberezhno-zaholovok-abo-scho-take-klikbeyt.html>.
8. Шевченко В. Е. Форми візуалізації в сучасному журналі : монографія. К.: Видавець Паливода А. В., 2013. 340 с.
9. Trends.google.com. URL: <https://trends.google.com.ua/trends/explore?date=all&q=clickbait>.
10. 0352.ua. Сайт міста Тернополя. URL: <https://www.0352.ua/news>.
11. 20 хвилин. Тернопіль. URL: <https://te.20minut.ua/>.

УДК 821.161.2 – 82-94

Скуратко Тетяна,
кандидат філологічних наук, доцент
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
tanyabidov@gmail.com

АРХЕТИПНА СИМВОЛІКА В ПОЕЗІЇ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

У дослідженні значну увагу зосереджено на описі особливостей функціонування знакових образів-символів у поетичній творчості Григорія Сковороди. Охарактеризовано знакові образи-символи як маркери індивідуально-авторського стилю митця. Обґрунтовано важливість творчого доробку Григорія Сковороди і його впливу на подальший український літературний процес.

Ключові слова: *бароко, поезія, архетипний образ, образ-символ, філософічність.*

Цьогоріч святкуємо 300 років з дня народження Григорія Сковороди – видатного українського філософа, просвітителя-гуманіста, поета, байкаря, педагога, музиканта, фундатора української «філософії серця», ідеї «сродної праці», життя якого можна розглядати як своєрідну філософську творчість.

Українську культуру трьох останніх віків неможливо уявити без творчості Григорія Сковороди. «Божественні пісні» цього мандрівного філософа лунали по всій Україні ще за його життя, філософські трактати, діалоги й притчі ширилися в численних списках, а подальша українська літературна традиція нерозривно пов'язана зі світом сквородинських ідей та образів [2, с. 3].

Творчість Сковороди – найвищий злет українського літературного бароко. Сковородинківські пісні, байки, діалоги, трактати, притчі, листи

завершують добу українського бароко, а водночас і барокову літературу всієї Європи [1, с. 752]. Іван Франко був певен, що «Сковорода – поява вельми замітна в історії розвою українського народу, мабуть, чи не найзамітніша з усіх духовних діяв наших XVIII віку» [2, с. 3].

Велика роль Григорія Сковороди у встановленні української літератури, він був її ідейним предтечею. Його поетична і прозова творчість стала органічним складником нового письменства, яке розвивало гуманістичні, демократичні ідеї, заперечувало існуючий суспільно-політичний лад, вводило в літературу самобутні образи простих українців, обстоюючи їхні соціальні і національні права.

Поділяємо думку Д. Чижевського, що Сковорода – це «останній представник українського духовного барока, з другого боку, він – український «передромантик»: але барока та романтика – саме ті періоди духовної історії, що наклали на український дух найсильніший відбиток. Отож Сковорода стоїть у центрі української духовної історії...» [4, с. 11]. Центральне місце Григорія Савича в історії вітчизняної інтелектуальної традиції, на думку Д. Чижевського, зумовлене також тим, що саме з нього розпочинається справжня історія української філософії: «Самостійної творчості на ґрунті засвоєння західних ідей не помічаємо аж до Сковороди» [4, с. 11].

Під жанровим оглядом корпус оригінальних творів Григорія Сковороди постає таким: 55 % припадає на філософські діалоги, 19,7 % – на листи, 7,5 % – на трактати, 6 % – на різноманітні віршові жанри, здебільшого на набожну лірику, 4 % – на притчі, 3,2 % – на прозові байки, 4,6 % – на все інше. Основну частину творів Сковороди, а власне 94 %, обіймають прозові тексти [1, с. 758].

Свою літературну творчість Сковорода розпочинав як поет. «Сад божественних пісень» – це збірка оригінальних поезій, що складається з трьох десятків творів, написаних упродовж 1753–1785 рр. Частину з них покладено на музику, очевидно, самим Сковородою. Основу зазначеної поетичної збірки становить набожна лірика, зокрема вірші на Різдво та на Великдень.

Зазначимо, що уся поетична творчість Григорія Сковороди позначена

символікою. Аналізуючи архетипні образи-символи у поезіях митця, приходимо до висновку, що Сковорода робить коловий рух принципом буття світу. Погоджуємося із думкою Д. Чижевського, що «дуалізм Сковороди переходить від простого констатування існування протиріч до твердження, що один із протирічних принципів є «вищий», «ліпший», «сильніший» за другий. Дуалізм забарвляється релігійно, вартісно, есхатологічно: «рух» між протиріччями, між противенствами є боротьба «світла» та «тьми», «добра» та «зла»...» [4, с. 38]. На нашу думку, під знаком цієї боротьби у творчості Григорія Сковороди стоїть і весь світ як ціле, і буття кожної особистості. Цей загальний закон буття світу поет у своїх творах висловлює за допомогою символів, які автор підбирає в залежності від різноманітності форм руху самого. Наприклад, у центрі філософічного мислення Сковороди стоїть образ кола як найулюбленіший символ діалектичного руху: «Круг годовий довершився і знов розпочався. Сьогодні / Маємо першу добу, року нового почин» [2, с. 56] («День народження Василя Томари, хлопчика 12 років»). Як своєрідний символ кола у поетичних творах Сковороди зустрічаємо різноманітні круглі об'єкти: змія, зерно, намисто, хліб, монета, яблуко, горіх, виноградина тощо. Отже, у творах Григорія Сковороди коловий рух постає основою всього життя світу. Символіка кола у поезіях митця набуває подвійного значення: коловий рух є рухом високого, святого, що не має цілі, мети, а з іншого боку – це невпинний рух обмеженого, недосконалого буття – людської душі, що завжди прагне до пошуків.

Образи-символи Г. Сковороди – примітна ознака його художнього мислення, якими мудрець пояснював існування Бога, істини, коловий рух: від Бога усе починається і Богом усе завершується. Тож кожний образ-символ захоче у собі таємницю, яку треба розгадати і збагнути. Всі його твори орнаментовані емоційно наснаженими, експресивними образами-символами, властивими саме стилю бароко: ластівка; голуб, що вилетів із Ноевого ковчегу; бусол; душа у вигляді крилатої дівчини; олень; верблюд; сфінкс; фенікс; яблуня; яблуко; квасоля; зерно та сім'я; хліб; веселка; сонце; вода; джерело;

криниця; скеля; лабіринт; трикутник; жорна; годинник; колесо; якір; перстень; корабель, яким керує ерос; земля, як держава; зорі та ін.: «Щастя, а де ти живеш? Горлиці, скажіте! / Вівці у полі пасеш? Голуби, звістіте! / О щастя, наш ясний світе, / О щастя, наш красний цвіте! / Ти мати і дім, появився, покажися!» [2, с. 42] («Пісня 21-ша»).

Також у поезіях Сковорода прочитуємо символічну інтерпретацію Біблії, яка у творах митця подається символом змії і має подвійний характер, адже вона є лише шляхом до пізнання Бога. Тому Григорій Сковорода порівнює її з нижчою частиною шляху, що веде нагору, з нижчими шаблями драбини, що веде догори. Часто автор Біблію називає крилами, гаванню, кінцем, кордоном, берегом, мостом, стіною.

Погоджуємося із думкою Л. Ушкалова, що «стиль Сковорода – це складна гармонія, покликана віддзеркалити незбагненну єдність речей, що панує у світі, єдність, гідну подвигу й захвату... Саме тому він щедро інкрустує свої твори символами, цитатами з Біблії, із грецьких та римських класиків, святих отців... Він легко, немов дитя, грається філософськими й богословськими поняттями, перетворюючи їх на багатозначні метафори...» [3, с. 303].

Сьогодні Сковорода, як взірцевий син української землі, ключова постать української життєрадісної барокової доби, єднає Україну, а його «De Libertate» у наш час звучить, як ніколи, актуально: «Що є свобода? Добро в ній яке? / Кажуть, неначе воно золотее? / Ні ж бо, не злотне: зрівнявши все злото, / Проти свободи воно лиш болото» [2, с. 55]. У поезії «De Libertate» зринає мотив «золотої вольності». Тут уславлюється борня України за свободу.

Переконані, що українці здобудуть перемогу над лютим ворогом, адже ми знаємо, що найвища цінність – свобода, віримо, як і Сковорода, що «світло відкриває нам те, про що ми у темряві лише здогадувалися». Так, ворог руйнує Україну, але не зможе знищити нашу духовність, бо, як казав Сковорода, «істина спалює і нищить усі стихії, показуючи, що вони лише тінь її». Символом нашої духовної міці, незламності нехай буде вціліла статуя

великого українського мислителя (скульптура Ігоря Ястребова), яка на вході до експозиції Національного літературно-меморіального музею Григорія Сковороди непохитно зустріла 7 травня вогонь...

Надзвичайно вагомий вплив творчість Сковороди має на подальшу літературну та філософську традицію, зокрема на творчість Івана Котляревського, Тараса Шевченка, Пантелеймона Куліша, Миколи Гоголя, Олександра Потебні, Павла Тичини, Валер'яна Поліщука, Максима Рильського, Юрія Клена, Платона Воронька, Михайла Драй-Хмари, Василя Барки, Андрія Малишка, Миколи Вінграновського, Івана Драча, Ігоря Калинця, Ліни Костенко, Бориса Олійника, Дмитра Павличка, Івана Світличного, Василя Симоненка, Василя Стуса та ін.

Справжнім джерелом знань і життєвої мудрості є афоризми Григорія Сковороди. Великий український філософ кілька століть тому проповідував істини, які і сьогодні є актуальними: Любов виникає з любові; коли хочу, щоб мене любили, я сам перший люблю. Не все те отрута, що неприємне на смак. Добрий розум, робить легким будь-який спосіб життя. Бери вершину і матимеш середину. З усіх утрат втрата часу найтяжча. Безумцеві властиво жалкувати за втраченим і не радіти з того, що лишилось. Визначай смак не по шкаралупі, а по ядру. Сліпі очі, коли затулені зіниці. Як ліки не завжди приємні, так і істина буває сувора. Не розум від книг, а книги від розуму створились.

Отже, своєю поетичною творчістю Сковорода завершив понад двохсотрічний шлях розвитку силабічного віршування в українській поезії і започаткував силабо-тонічне віршування, засноване на народнопоетичній основі. Кращі його поезії, що ввібрали досягнення народної лірики і сатирично-гумористичного віршування ХУІІІ ст., ще за життя поета стали народними піснями, зазнали народних переробок, увійшли до репертуару народних співців – кобзарів і лірників під назвою «Сковородиних псалмів», чи «сковородиньких веснянок». Під його пером значно збагачується українська мова, виявляючи свої великі можливості у відтворенні складних філософських

понять, глибоких думок і почуттів.

Порівняно з українським віршуванням попередніх часів (та й віршованими творами його сучасників) поетична спадщина Г. Сковороди різко виділяється своєю тематичною шириною, глибиною і силою думки, символічністю. Його творча спадщина – це серйозні роздуми над смыслом і суттю життя, над взаєминами між людьми, між людиною і природою. Сковорода у своїх творах утверджує гуманістичні ідеали, гідні людини, а яскравою ознакою його філософського мислення є наявність архетипних образів-символів. Творчість Григорія Савича знаменує собою завершальний етап розвитку давнього українського письменства і водночас містить ознаки переходу від пізнього бароко до літератури нової доби.

Важливо сьогодні перечитувати твори Сковороди, вчитуватися у кожне слово, замислюватися над значенням образів-символів, намагатися «пізнати себе» («*Nosce te ipsum*»), віднайти свою «сродну працю», утверджуватися у своїй вірі, бо «пізнаєш істину – ввійде тоді у кров твою сонце» (Г. Сковорода), дбати про духовну єдність України.

Список літератури

1. Історія української літератури у дванадцяти томах. Том другий. Давня література (друга половина XVI–XVIII ст.). К.: Науково-виробниче підприємство «Видавництво «Наукова думка» НАН України», 2014. 838 с.

2. Сковорода Г. Вибрані твори / Упорядкування та передмова Леоніда Ушкалова; примітки і коментарі Леоніда Ушкалова та Сергія Вакуленка. Х.: Прапор, 2007. 84 с.

3. Ушкалов Л. Ловита невловимого птаха: життя Григорія Сковороди. Вид. 2-е. К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2017. 368 с. (Серія «Постаті культури»)

4. Чижевський Г. Філософія Г. С. Сковороди / Підготовка тексту й передне слово проф. Леоніда Ушкалова. Харків: Прапор, 2004. 272 с.

5. Чижевський Дмитро. Українське літературне бароко: Вибр. праці з давньої л-ри. К.: Обереги, 2003. 576 с.

Ольга Яблонська
кандидат філологічних наук,
доцент, професор кафедри
української літератури
Волинський національний
університет імені Лесі Українки
o_jabl@ukr.net

ТВОРЧИСТЬ ОЛЕНИ ПЧІЛКИ В ДОСЛІДЖЕННЯХ ДІАСПОРНОГО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА

Публікацію присвячено відтворенню специфіки вивчення життя і творчості Олени Пчілки в діаспорному літературознавстві. Закцентовано на таких підходах, як прочитання крізь призму домінанти ідеологічного критерію (Д. Донцов), біографічні (П. Одарченко) та культурологічні (Л. Дражевська) студії, залучення мемуарних матеріалів (С. Русова).

Ключові слова: історія діаспорного літературознавства; стаття; ідеологічний критерій; біографічні студії; культурологічні студії; мемуари.

Українське діаспорне літературознавство – невід’ємний складник літературної науки, в якому збережено плюралізм методологій і прагнення дошукатись іманентних законів літературного процесу. Попри переважно ускладнений доступ до архівних джерел, у текстах різних літературознавчих жанрах простежується ідея самодостатності літератури й наскрізні україноцентричні переконання. Ті письменники, чия творчість вульгарний соціологізм таврував визначенням «буржуазний націоналіст» (і це обумовлювало неухвагу підрадянських дослідників чи їхню упереджену оцінку), насамперед були в полі зору науковців націоналістичного спрямування. Серед таких авторів – і Олена Пчілка, якій у каноні підрадянського літературознавства відводилося тільки місце матері Лесі Українки.

У розвідці «Мати Лесі Українки (Олена Пчілка)», що увійшла до книги «Дві літератури нашої доби» (Торонто, 1958), Д. Донцов здійснив цілісний аналіз творчого доробку письменниці. Відомо, що цьому дослідженню передувала рання стаття «Олена Пчілка (спроба реабілітації)» [3], опублікована 1931 р. на сторінках «Літературно-наукового вісника» (Львів).

У статті, а потім і в розділі книги Д. Донцов наголосив на специфіці рецепції і контексту: «неоцінена за життя і часто висмівана короткозорим загалом» [3, с. 439]; «Критики не були ласкаві до неї, бо була вона в опозиції і до сучасного, духово скаліченого большевиками, і до вчорашнього, скаліченого царатом українства. Не любить її совітська критика, ні Єфремов за її “шовінізм” (очевидно “вузький”), ні Чикаленко, несправедливий до неї в

своїм “Щоденнику”. Але рацію їй признало в останнім розрахунку саме життя...» [3, с. 439].

Порівняно зі статтею, Д. Донцов на початку розділу книги (1958) додав міркування про те, що в Україні переважають типи «жінок-мужчин, ніж чоловіків-мужчин» [2, с. 154], і Олена Пчілка «належала якраз до цього типу жінок-мужчин, з твердим характером, невгнутими переконаннями» [2, с. 154]. Такі риси вдачі передала їй доньці, і Д. Донцов нагадує популярність хрестоматійного вислову І. Франка. Відтворюючи основи біографії Олени Пчілки, автор виокремлює місця Волині і Полісся як місця натхнення.

Д. Донцов провадить наскрізну думку, що «основна її ідея, ідея її життя й творчості, була – що і українське письменство, і українська політика – мусять вийти з зачарованого кола простонародности» [2, с. 156]. Розглядаючи проблематику прози Олени Пчілки, дослідник виокремлює таке питання, як «змаг активної одиниці з інерцією, з безрухом власної суспільності» [2, с. 158], – питання, популярне в західноєвропейській літературі і мало розроблене в українській літературі. Д. Донцов аналізує художні твори письменниці, її переклади і публіцистику, видавничу справу, а також її оцінку антиукраїнської діяльності В. Белінського, ініціативи чернігівської «Просвіти» святкувати ювілей Л. Толстого, ставлення до єврейського питання, публічні виступи, фольклористичну та етнографічну діяльність... У дослідженні простежується, що ідейний світ Олени Пчілки та Лесі Українки демонструють «вражаючу подібність думок, настроїв, тем, навіть окремих виразів...» [2, с. 171].

Актуальними залишаються висновки ідеолога українського націоналізму: «Всі погляди її – на російський лібералізм, соціалізм, на чужинецьких агентів російського наїзду на Україні, на культуру Московщини, – витримали огненну пробу життя і часу» [2, с. 175]; «В історії воюючого українства, і в галерії видатних українських жінок, – займе постать матері Лесі Українки одне з почесних місць» [2, с. 175].

Дослідження П. Одарченка примітні студіюванням біографії Олени Пчілки. І це не випадково, адже дослідник був знайомий із письменницею: «У 1919–1920 рр. П. Одарченко живе в Гадячому в будинку Драгоманових, де в той час мешкала Олена Пчілка. Вона проводить із ним тривалі розмови на літературні теми, дарує йому свою книжку “Дві п’єси для дитячого театру” з дарчим написом: “Вельмишановному Петрові Одарченку на добрий спомин про близьке сусідство. Прихильна Олена Пчілка, м. Гадяч, 1920, 10.V”» [15, с. 95]. Мабуть, починаючи з публікації «Деякі дати з молитовника П. Драгоманова» на шпальтах львівського часопису «Наші дні» 1943 р. [9], дослідник активно працює над цією проблемою. До видання О. Косач-Кривинюк «Леся Українка: Хронологія життя і творчості» (Нью-Йорк, 1970) увійшла його стаття «Мати Лесі Українки» [10]. У працях П. Одарченка, які побачили світ 1995 р. у київському видавництві «Смолоскип», вміщено розвідки, присвячені Олені Пчілці [11; 13]. До 150-річчя від дня народження видатної діячки української культури приурочено публікацію П. Одарченка на сторінках журналу ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України «Народна

творчість та етнографія» [8]. Предметом наукових зацікавлень є також вивчення ідей національного виховання Олени Пчілки, аналіз творів письменниці, присвячених дітям та юнацтву, ролі журналу «Молода Україна», який вона видавала [12].

На особливу увагу заслуговують праці Л. Дражевської, яка мала можливість спілкуватися з І. Косач-Борисовою, донькою Олени Пчілки [4–7]. Цій науковій проблемі присвячена стаття Т.Данилюк-Терещук «Культурологічні рефлексії Любові Дражевської: Олена Пчілка» [1].

Висвітленню творчої біографії Олени Пчілки у книзі С. Русової «Наші визначні жінки: літературні характеристики-силуети» (Вінніпег, 1945) передують зауваги про світогляд і безкомпромісність вдачі письменниці: «Вона не прощала мені моїх міжнародних звязів і симпатій, та московської мови, що я часто вживала. Я не погоджувалася з думками, що панували в її пресовому органі “Рідний Край”».

Але суд історії, історії усіх страждань українського народу виявив правдиву правоту її “шовінізму”, її впертої прямолінійности» [14, с. 51]. С. Русова недооцінює художню творчість Олени Пчілки, наголошуючи на важливості її громадської діяльності: «Вся сила, усе велике значіння Олени Пчілки – це її громадська постать на тлі українських настроїв, українських ситуацій 70 років минулого століття і перших 20 літ 20-го століття» [14, с. 53].

Думається, в українській діаспорній періодиці ще немало різнопланових матеріалів і досліджень, присвячених творчій діяльності Олени Пчілки. Ми ж мали на меті зацентувати на таких підходах діаспорного літературознавства, як прочитання крізь призму домінанти ідеологічного критерію (Д. Донцов), біографічні (П. Одарченко) та культурологічні (Л. Дражевська) студії, залучення мемуарних матеріалів (С. Русова).

Список літератури

1. Данилюк-Терещук Т. Культурологічні рефлексії Любові Дражевської: Олена Пчілка. *Леся Українка в діаспорному літературознавстві. Німецько-українські зв'язки*: зб. наук. пр. за матеріалами Міжнародної наукової конференції в Мюнхені (3.04.2019 – 7.04.2019) / укл. і заг. ред.: Д. Блохин, М. Моклиця. Т. XI. Мюнхен; Тернопіль, 2019. С. 72–82.
2. Донцов Д. Мати Лесі Українки (Олена Пчілка). *Донцов Д. Дві літератури нашої доби*. Торонто: Гомін України, 1958. С. 135–176.
3. Донцов Д. Олена Пчілка (спроба реабілітації). *Літературно-науковий вісник*. Львів, 1931. Річник XXX. Т. CVI. Кн. V. С. 439–452.
4. Дражевська Л. Олена Пчілка – зірка українського відродження. *Визначні жінки України*. [Б. м.]: Об'єднання Українських жінок на еміграції, 1950. С. 5–33.
5. Дражевська Л. Олена Пчілка – зірка українського відродження. *Наше Життя*. 1991. Ч. 6. С. 3–6; Ч. 7. С. 5–7; Ч. 8. С. 7–9.
6. Дражевська Л. Старчиха у шовку (з оповідань І. П. Косач-Борисової). *Нові Дні*. Торонто, 1982. С. 389–390. С. 20.

7. Дражевська Л. Так жила Олена Пчілка. *Альманах Українського Народного Союзу 2003*. Парсіппані; Нью-Йорк: Свобода, 1999. С. 170–174.
8. Одарченко П. Видатна діячка української культури кін. 19 – поч. 20ст. (до 150-річчя від дня народження Олени Пчілки). *Народна творчість та етнографія*. 1999. № 2–3. С. 3–15.
9. Одарченко П. Деякі дати з молитовника П. Драгоманова. *Наші дні*. Львів, 1943. Ч. 10. С. 11.
10. Одарченко П. Мати Лесі Українки. *Косач-Кривинюк О. Леся Українка: Хронологія життя і творчості*. Нью-Йорк: Вид. Спілки «Гомін України», 1970. С. 888–891.
11. Одарченко П. Олена Пчілка і молодь. *Одарченко П. Українська література: збірник вибраних статей*. Київ: Смолоскип, 1995. С. 67–78.
12. Одарченко П. Олена Пчілка як дитяча письменниця. *Ми і наші діти: збірник 1. Дитяча література, мистецтво, виховання*. Торонто; Нью-Йорк: Об'єднання Працівників Дитячої Літератури ім. Л. Глібова, 1965. С. 241–248.
13. Одарченко П. Славна дочка українського народу Олена Пчілка. *Одарченко П. Українська література: збірник вибраних статей*. Київ: Смолоскип, 1995. С. 46–66.
14. Русова С. Наші визначні жінки: літературні характеристики-силуети. Вінніпег: Видано заходом Союзу Українок Канади, 1945. 106 с.
15. Яворівський В., Жулинський М., Дзюба І., Драч І., Брюховецький В., Погрібний А., Мовчан П., Зінкевич О., Костенко Л., Сивокінь Г., Чередниченко Д., Лупій О., Наєнко М., Астафев О., Гальченко С. Петро Одарченко [некролог]. *Слово і Час*. 2006. № 4. С. 95–96.

УДК 821.161.2'05.09:7.09

Ольга Яблонська,
кандидат філологічних наук,
доцент, професор кафедри
української літератури
Волинський національний
університет імені Лесі Українки
o_jabl@ukr.net

Тетяна Поліщук,
магістрант кафедри української
літератури
Волинський національний
університет імені Лесі Українки
tania.dov2000@gmail.com

ШЕВЧЕНКІВСЬКІ ТРАДИЦІЇ У ТВОРЧОСТІ ВОЛОДИМИРА ШАШКЕВИЧА

Простежено, що шевченківські традиції у творчості В. Шашкевича стали органічним вираженням україноцентричних переконань західноукраїнського письменника. Засіб алюзії увиразнює творче продовження образів дум, пісні кобзаря, козацької волі та ін., формуючи національні символи. Жанри думки, балади, присвяти в поезії В. Шашкевича розвивають Шевченкові відкриття. Поменник В. Шашкевича «Вінець на могилу Тарасу Шевченкові...» містить текстуальні перегуки із громадянським посланням Т. Шевченка «І мертвим, і живим...».

Ключові слова: *народовський рух, шевченківські традиції, інтертекстуальність, алюзі, епіграф, поменник.*

Фольклор та історія України – джерела творчості українських романтиків, які презентували різні літературні осередки – Харківську школу, Київську школу, добу петербурзької «Основи», «Руську трійцю» та її послідовників. У пошевченківську добу таким об'єднавчим національним стрижнем стала ще й творчість основоположника нової української літератури. Незважаючи на розмежованість кордонами імперій, твори Т. Шевченка були відомі в Галичині ще після видання Є. Гребінкою альманаху «Ластівка» (СПб., 1841). Так, збереглися захоплені відгуки М. Шашкевича, висловлені в листі до І. Козловського 1842 р. [8, с. 129]. У листі І. Вагилевича до Я. Головацького від 1 липня 1843 р. озвучено задуми: «Я хочу скоро кінчити “Символіку” і “Праздник Коляда”, але перед ще узнавем за конечне потрібне іздати сочиненіє “Статьи о южнорусском языке”. Міг би і Ти мені дещо в тім допомгти, аби-сь прислав деякі свойства южноруського языка в Уграх і слів із кілька десятков. Также дещо короткого-повного опису з тих із якої книги, що я її не маю, – наприклад, книжки: повісті Г. Квітки, стихотворенія Гулака-Артемовського, Т. Шевченка “Кобзар” і “Гайдамаки”, Котляревського “Енеїда” і пр. Добре би було, аби-сь і оцінку кожного сочиненія, а я на Тебе ся покличу» [8, с. 206]. М. Устиянович у промові на «Соборі Учених Руських» у Львові 19 (31) жовтня 1849 р. переконуючи, що українською мовою можна висловити різні почуття, апелював і до поетичної творчості Кобзаря: «аж хочем узброїтися в кріпость, послухаймо громкого Шевченка» [5, с. 416]. Як уже зауважувалося, у 1860-х роках творчість Т. Шевченка активно будуть використовувати народовці та їхні ідейні противники москвофіли [10].

Закономірним є вплив поетичної творчості основоположника нової української літератури на письменників пошевченківської доби. Як спостерегли В. Будний та М. Ільницький, «кожний літературний вплив зв'язаний з частковим перетворенням запозиченого елемента відповідно до національних традицій та індивідуальних естетичних уподобань митця» [2, с. 64]. У силовому полі «Кобзаря» – поетичні твори О. Левицького, К. Климовича, В. Шашкевича, Ю. Федьковича, Г. Воробкевича та ін. Вже в ХХ ст. у вінок шани Т. Шевченка укладено поетичні антології В. Супранівського «На вічну пам'ять Тарасови Шевченкови» (Золочів, 1910), «Посвята» (Львів, 2003), «Кобзарева сотня» (Львів, 2014) та ін. У рік 200-ліття

національного генія у Львові видано книгу статей і матеріалів «Тарас Шевченко і Галичина» (упорядник і редактор Ф. Стеблій).

«Рецепція Шевченка в українській літературі завжди була чимось ширшим за просто рецепцію найвидатнішого класичного автора, – зауважила С. Павличко. – Вона традиційно більше говорить про реципієнта, будучи тим дзеркалом, у якому найясніше розкривається його власне обличчя» [4, с. 157]. В. Шашкевич – насамперед ідейний спадкоємець творчості Т. Шевченка. А на тлі протистояння москвофілам така позиція є не тільки вираженням світоглядних переконань, а й громадянської зрілості.

Примітним є і те, що поетичну збірку В. Шашкевича «Зільник» (1863) відкриває «Заспів», роль і поетика якого суголосні ранньому Шевченковому тексту «Думи мої, думи мої...», що був створений спеціально, аби розпочати першу збірку «Кобзар» (1840). Так, обидва поети іменують свої думи (у Т. Шевченка), свої співаночки (В. Шашкевича) квітами та дітьми. І хоча ритмомелодика цих поезій дуже відрізняється, але роздуми в обох творах спрямовані до України: Шевченкові думи знайдуть в Україні «щире серце / І слово ласкаве», «щирю правду, / А ще, може, й славу...» [9, с. 126]; В. Шашкевич виводить алегоричний образ удовиці, яка зведеться, встане, «і опадуть тяжкі / залізні кайдани. / А сини їй рани змиють / Втїшними сльозами, / І пропаде раз неволя / А воля настане..!» [7, с. 7]. Зауважимо, що завершує збірку В. Шашкевича поезія «Прощання», створюючи своєрідне композиційне кільце; тут, як і в першому вірші збірки, виведено образ своїх квітів, убогих дітей, за долю яких уболіває поет.

У таких програмних текстах В. Шашкевича, як маніфести «Нинішня пісня», «Собі й не собі», послання «Безнадійним співакам» та «До моєї кобзи», також простежується вплив творчого авторитету Т. Шевченка. До поезії «Нинішня пісня» поет обрав рядки з послання «І мертвим, і живим...». Тут розгортаються притаманні для поетики романтизму образи (пісня кобзаря; спогад про колишню козацьку волю; слава, що встане з могили), які були важливими концептами й для Т. Шевченка. Доречно зауважити, пісня-заклик Бескида та Дніпра «разом волі добувати» [7, с. 11] демонструє ідею єдності українських земель. За важливістю основотвірних завдань поезія «Собі й не собі» суголосна ліричному триптиху «Доля», «Муза», «Слава». Розмисли В. Шашкевича у творі «До моєї кобзи» співзвучні ранній поезії Т. Шевченка «Думи мої, думи мої...», обидва поети спрямовують свої думи з чужини в Україну. Сатирично-викривальний потенціал послання Т. Шевченка «І мертвим, і живим...» знайшов творче продовження у творі В. Шашкевича «Безнадійним співакам».

«Думка» В. Шашкевича, розвиваючи жанр думки, притаманний польському та українському романтизму, суголосна і раннім поезіям Т. Шевченка з однойменною назвою, і поезії М. Петренка «Дивлюсь я на небо...». Усі ці тексти медитативно-елегійного звучання. Мотив пошуку долі, озвучений у «Думці («Тече вода в синє море...»)), органічно доповнюється у Т. Шевченка образ сироти. Ці мотиви у В. Шашкевича увиразнені

біографічним образом «рідненького батенька» [7, с. 25]. Друга частина твору В. Шашкевича містить яскраві алюзії до поезії М. Петренка «Дивлюсь я на небо...».

У поезії В. Шашкевича «Не чужого ми бажаєм» наявні сліди впливу і пісні І. Котляревського «Віють вітри, віють буйні» (з твору «Наталка Полтавка»), і «Думки (“Вітре буйний, вітре буйний!..”» Т. Шевченка. На відміну від своїх попередників, В. Шашкевич акцентує на патріотичному спрямуванні: козаченько добуватиме на Україні волі, а батьківські могили благословлять його у пошуку своєї долі, свого права, нашої руської слави.

Баладна основа Шевченкової «Лілеї» вчувається в поезії В. Шашкевича «Лелія-воля». У світлі романтичної традиції, заснованої на міфології, створена балада В. Шашкевича «Русалка»: образ русалки у баладі Й.-В. Гете «Рибалка», в однойменному переспіві П. Гулака-Артемовського, в баладах Т. Шевченка «Причинна», «Русалка».

Мотиви поезії В. Шашкевича «На розлуку» з присвятою Є. Згарському суголосні твору Т. Шевченка «Н. Маркевичу» не тільки з огляду на приналежність до жанру присвяти, тексти об'єднані ідеєю патріотизму.

Християнські основи поезії В. Шашкевича «Христос воскрес!» скеровані в патріотичне русло – очікування воскресіння України. Таким же потенціалом наділені Шевченкові «Давидові псалми», «Ісаія. Глава 35 (Подражаніє)».

Осібнo – про поменник В. Шашкевича «Вінець на могилу Тарасу Шевченкові...». Твір сповнений численних алюзій до творів Т. Шевченка: «світло правди засвічав» [7, с. 53]; «наше горе / Де приспать навіки» [7, с. 53]; «розрив давні могили – / Й казав заглянути, / Де неправду схоронили» [7, с. 53]; «сліпцям-невірам темні очі – / Могучим словом отверзи!» [7, с. 55]; «нову хату запалили» [7, с. 55]; «братню кров обміють там» [7, с. 55] та ін.

Простежуються також інтертекстуальні перегуки з громадянським посланням Т. Шевченка «І мертвим, і живим...».

У Т. Шевченка:

Схаменіться! будьте люди,

Бо лихо вам буде.

Розкуються незабаром

Заковані люде,

Настане суд, заговорять

І Дніпро, і гори!

І потече сторіками

Кров у синє море

Дітей ваших... [9, с. 349].

У поменнику В. Шашкевича:

Схаменіться, лукаві,

Покайтесь, невіри,

А то кара розіллеться

Над вами без міри –

За безмірні гріхи ваші,
За братнії муки
Піднімуть ся неповинні
Скатовані руки [7, с. 55].
У посланні Т. Шевченка:
Обніміте ж, брати мої,
Найменшого брата –
Нехай мати усміхнеться,
Заплакана мати.

<.....>
Обніміться ж, брати мої,
Молю вас, благаю! [9, с. 353–354].

У В. Шашкевича:
А поки що обіймімось
На могилі братя!
І завіт наш обновімо!
А давне завзятя
Понехаймо!

І простімо
Провину друг другу,
І хай буде давня згода
Од Дніпра до Бугу
Та до Сяну та до Вісли.
Усі обіймімось <... > [7, с. 56].

У поменнику В. Шашкевича є чимало імен, топосів із творчої біографії Т. Шевченка. Наприклад, Тарас, Оренбург, Петербург, Дніпро, Буг, Сян, Вісла, Україна. Водночас називаються символічні біблійні образи, які покликані відтворити драматизм української історії:

Нехай прозрять усі Каїни,
Нехай подивлять ся Томи,
На рани Матери-Вкраїни [7, с. 55].

Влучність та афористичність вислову притаманні і для послання Т. Шевченка, і для поменника В. Шашкевича.

Свого часу М. Бондар в аналізі жанрових особливостей поезії Ю. Федьковича, зауважив, що «органічним художнім прийомом віршів цього типу, особливо поменників, є риторичні оклики, запитання з різним ступенем риторизму, звертання» [1, с. 35]. Таку закономірність підтверджує і твір В. Шашкевича «Вінець на могилу Тарасу Шевченкові...». На початку – риторичні запитання («Чого ударили се в дзвони, / Кудя біжить отсе народ? / Царя стрічати – бить поклони? / Прохати милості свобод?» [7, с. 52]), на завершення – патетичні урочисті проєкції у формі риторичних звертань («А поки що обіймімось / На могилі братя! / І завіт наш обновімо!» [7, с. 56]). Окрім названих стилістичних фігур, вагомими в ідейному задумі тексту є антитеза («Не шаблею добув він слави / І не мушкетом воював – / А серед

нічної темряви / Він сьвітло правди засьвічав» [7, с. 53]), градація, анафора («І просьвітив ніч довкола, / І на шлях нас справив – / І прорік сьвяти глаголи, / І закон поставив. / І показав отсе море, / Куда наші ріки / Спливатимуть – й наше горе / Де приспать на віки» [7, с. 53]). Все це засвідчує високий, урочистий стиль.

На думку В. Шашкевича, саме Т. Шевченко має стати тією силою, що об'єднає українців, розмежованих кордонами різних імперій:

І простімо
Провину друг другу,
І хай буде давня згода
Од Дніпра до Бугу
Та до Сяна та до Висли.
Усі обіймімось,
В імя Тараса любовою
Усі окликнімось:
І тверду один одному
Долоню подаймо.
І кращої Україні
Долі вижидаймо [7, с. 56].

У «Шевченківській енциклопедії» підкреслюється, що епіграфами до поезій «Гомін молодой Русі» та «Нинішня пісня» В. Шашкевич обрав рядки із послання «І мертвим, і живим...» [3]. Твір «Гомін молодой Русі», як і сонет Ю. Федьковича «До нашого батька Могильницького», постав як привітання виступу А. Могильницького, «письменника-депутата на засіданні Держ. ради у Відні 27 червня 1861, де він виклав тодішню політ. програму галицьких українців, заявивши, що вони є 3-мільйонною самостійною нацією зі своєю власною мовою та історією, які сягають вглиб віків, нацією, яка законно претендує на рівне право побіч ін. слов'ян. народів Австрійс. Імперії» [6].

Отже, шевченківські традиції у творчості В. Шашкевича стали органічним вираженням україноцентричних переконань західноукраїнського письменника. Засіб алюзії увиразнює творче продовження образів дум, пісні кобзаря, козацької волі та ін. Жанри думки, балади, присвяти в поезії В. Шашкевича розвивають Шевченкові відкриття. Поменник В. Шашкевича «Вінець на могилу Тарасу Шевченкові...» містить текстуальні перегуки із громадянським посланням Т. Шевченка «І мертвим, і живим...».

У перспективі доречно зіставити поменник В. Шашкевича із текстами цього жанру у творчості Ю. Федьковича.

Список літератури

1. Бондар М. П. Жанрові особливості поезії Ю. Федьковича. *Українська мова і література в школі*. 1982. № 11. С. 27–37.

2. Будний В., Ільницький М. Порівняльне літературознавство: підручник. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 430 с.

3. Лебідь Є. Шашкевич Володимир Маркіянович. *Шевченківська енциклопедія*: в 6 т. Київ: НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка, 2015. Т. 6. С. 833.

4. Павличко С. Теорія літератури / передм. Марії Зубрицької. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. 679 с.

5. Письменники Західної України 30–50-х років XIX ст. Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич, Яків Головацький, Микола Устинович, Антін Могильницький, Іван Гушалевиц, Олександр Духнович / упоряд. І. Пільгук, М. Чернописький; вступ. стаття І. Пільгук. Київ: Дніпро, 1965. 652 с.

6. Стеблій Ф. І. МОГИЛЬНИЦЬКИЙ Антін [Електронний ресурс]. *Енциклопедія історії України*: Т. 7: Мі-О / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: Наукова думка, 2010. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Mohylnytskyj_A

7. Шашкевич В. Зільник: поезії Володимира Шашкевича. Львів: Накладом Костя Паньковського, 1896. 92 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Shashkevych_Volodymyr/Zilnyk/

8. Шашкевич М. С., Вагилевич І. М., Головацький Я. Ф. Твори / упоряд., вступна стаття та прим. М. Шалати. Київ: Дніпро, 1982. 367 с.

9. Шевченко Т. Повне зібрання творів: у 6 т. Київ: Наук. думка, 2003.

10. Яблонська О. Творчість Т. Шевченка в історико-культурному контексті Галичини 60-х років XIX ст. *Визвольний шлях*. Лондон, 1998. № 8. С. 983–990; № 11. С. 1461–1469.

УДК 070(477=161.2)

Максим Яблонський
кандидат наук із соціальних
комунікацій, старший викладач
кафедри соціальних комунікацій
Волинський національний
університет імені Лесі Українки
max.yablonskyy@gmail.com

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ДІАСПОРНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ: ДОВІДКОВІ ДЖЕРЕЛА

У публікації простежено, що важливими джерелами вивчення історії української еміграційної преси й журналістики є довідкові видання бібліографічного, історико-культурного, мемуарного характерів.

У центрі уваги – діаспорні енциклопедичні видання, упорядковані Є. Онацьким, В. Кубійовичем, Б. Романенчуком, дослідження Ю. Тернопільського, М. Марунчака та ін. Окреслено роль матеріалів до енциклопедичного словника «Українська журналістика в

іменах», видання «Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст.», дослідження М. Романюка «Оратаї журналістської ниви» та ін. Зауважено значення бібліографічних покажчиків преси В. Ігнатієнка, Л. Бачинського, О. Фединського, О. Малицького, Б. Романенчука, Яра Славутича, С. Радіона, Є. Місила, М. Мартинюка, С. Козака, О. Сидоренко та ін. Серед довідкових джерел розглянуто також хрестоматію «На хвилі доби», упорядковану С. Кравченко, мемуари І. Кедріна, Л. Лукасевича, Д. Кислиці, М. Дального.

Ключові слова: історія діаспорної журналістики; енциклопедія; бібліографічний покажчик; систематичний покажчик змісту часопису; хрестоматія; мемуари; біографія.

Важливим підготовчим етапом дослідження є аналіз та узагальнення наукового досвіду. Окрім спеціальних наукових студій, багатоаспектність журналістики обумовлює охоплення різнопланових довідкових джерел. Вивчення історії діаспорної журналістики передбачає досягнення набутків в екзилі та вітчизняного медіазнавства.

Закономірно, що вивчення української еміграційної журналістики та преси постало насамперед в українській діаспорі. Так, основна інформація про діяльність журналістів української еміграції наявна в таких виданнях довідкового та енциклопедичного характеру, як восьмитомна «Українська Мала Енциклопедія» Є. Онацького (Буенос-Айрес, 1957–1967), «Енциклопедія українознавства» (голов. ред. В. Кубійович; Мюнхен; Нью-Йорк; Париж, 1949–1995), «Книга мистців» (Торонто, 1954) [12], «Азбуковник: енциклопедія української літератури» Б. Романенчука (Філядельфія, 1969, 1973) та ін. Синтетичне дослідження Ю. Тернопільського «Українська преса з перспективи 150-ліття» (Джерзі Сіті, 1974) супроводжується біографіями журналістів української діаспори Д. Донцова [30, с. 130–131], П. Лисяка [30, с. 135–136], Л. Мишуги [30, с. 139–140], О. Назарука [30, с. 142–143], С. Петлюри [30, с. 150–155], М. Шлемкевича [30, с. 172–174] та ін., а також видавця І. Тиктора [30, с. 166–168] та мецената української преси Є. Чикаленка [30, с. 169–172]. У виданні М. Марунчака «Біографічний довідник до історії українців Канади» (Вінніпег, 1986) [19] презентована біографічна канва багатьох українських журналістів Канади.

У сучасних виданнях «Енциклопедія сучасної України» в 30 т. (Київ, видається з 2001 р.; проєкт ще не завершений) та «Енциклопедія історії України» в 10 т. (Київ, 2003–2013) подається базова інформація про журналістів української діаспори. Відомості представлено також у книзі «Українська діаспора: літературні постаті, твори, біобібліографічні відомості» (Донецьк, 2012), упорядкованій В. Просаловою [31].

Значна інформаційна та джерельна база зібрана в матеріалах до енциклопедичного словника «Українська журналістика в іменах» [32], в історико-бібліографічному дослідженні «Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст.» [33] (керівник проєктів М. Романюк) та у виданні М. Романюка «Оратаї журналістської ниви» [27].

Важливим довідковим джерелом вивчення історії еміграційної преси та журналістики є бібліографічні покажчики. Чи не вперше інформацію про

українські видання за межами українських земель подано в «Бібліографії української преси (1816–1916)» В. Ігнатієнка (1930) [8].

Закономірно, що значну роботу щодо систематизації інформації матеріалу про періодичні видання було проведено в українській діаспорі. Л. Бачинський зібрав матеріали до бібліографічного покажчика про українські друковані видання в американському Клівленді [4]. У «Свободі» 1960 р. опубліковано «Покажчик змісту “Трибуни УНСоюзу” за рр. 1955, 1956, 1957, 1958 і 1959», видання, яке було додатком до газети «Свобода» [24]. Бібліографічні покажчики української преси поза межами України впродовж 1967 – 1978 рр. упорядкував О. Фединський [34–38]. 1935 р. Д. Козицький розпочав упорядковувати матеріали до бібліографії періодичних видань «Пласту» [14]. Пластові видання в Карпатській Україні й Чехії 1923 – 1938 рр. систематизував Л. Бачинський [11], засновник і директор Пластового Архіву-музею в Клівленді. Сучасний канадський дослідник О. Малицький класифікував періодичні та серійні видання українського «Пласту» [17]. «Покажчик літератури про українську пресу» В. Дорошенка, опублікований у часописі «Сучасність» 1963 р., охоплює дослідження, видані у Вільному Світі від 1945 р. Упорядник зауважує, що в «радянських виданнях появляються, розуміється, бібліографічні покажчики тамошньої української преси, але виключно комуністичної. Вона для нас менше цікава. Про некомуністичну ж пресу в межах СРСР, розуміється, згадувати не вільно» [7, с. 111]. Як виняток В. Дорошенко називає монографію М. Бернштейна, присвячену часопису «Основа» (1861–1862) [7, с. 111]. Бібліографію різножанрових українських видань у діаспорі уклали Б. Романенчук [26] та Яр Славутич [29]. «Покажчик видань Івана Тиктора (1923–1977) та концерну “Українська преса” (1923–1939)» містить інформацію про книги, календарі, періодичні видання та інші матеріали, які побачили світ як у Західній Україні (Львів, Рівне), так і в діаспорі (австрійський Інсбрук, канадський Вінніпег) [23]. Бібліографію української преси в Польщі (1918–1939) та ЗУНР (1918–1919) упорядкував Є. Місило [20].

О. Сидоренко уклала анотований бібліографічний покажчик «Українська таборова преса часів першої світової війни» [28]. Матеріали до бібліографії «Українські періодичні видання Західної України, країн Центральної та Західної Європи (1914–1939 р.)» систематизував М. Мартинюк [18]. «Бібліографія Українці Австраліяни» укладена С. Радіоном [25].

Повнотою охоплення матеріалу відзначаються систематичні покажчики змісту варшавських журналів «Наша Культура» [21] та «Ми» [15], бібліографічний покажчик змісту мюнхенського журналу літератури, мистецтва і критики «Арка» [1], систематичний покажчик змісту часопису М. Шлемкевича «Листи до Приятелів» [2]. Окремі недоліки наявні в бібліографічному довіднику журналу «Сучасність» [16]. С. Козак упорядкував бібліографічні покажчики змісту таких періодичних видань, як газета «Українські Вісті» [13, т. 1, 2], журнали «Пороги» [13, т. 4], «Нові Дні» [13,

т. 3] та літературних часописів Австрії, Аргентини, Канади, Німеччини, США [13, т. 4].

Укладено бібліографічний покажчик різножанрових текстів С. Радіона [9].

Хрестоматія «На хвилі доби», упорядкувана С. Кравченко [22], – основа вивчення польської літературної періодики 20–30-х років ХХ ст.

Важливим джерелом студіювання історії української діаспорної преси та журналістики є мемуари. Так, чимало фактичного матеріалу зосереджено у статті І. Кедрина «Мої шефи – редактори» [10, с. 248–259; 209]. У спогадах Л. Лукасевича «Роздуми на схилку життя» (1982) подано чимало цінного матеріалу про обставини видання щоденної газети «Українська Трибуна» (Варшава, 1921–1922) [16, с. 148–153]. Д. Кислиця залишив свідчення про редагування місячника «Нові Дні» після смерті Петра Волиняка [11, с. 426–429], обставини видання часопису «Українські Вісті» у другій половині 1970 рр. [11, с. 432–433]. М. Дальний – про редагування часопису «Нові Дні» протягом 1978–1997 рр. [6].

Отже, важливими джерелами вивчення історії української еміграційної преси й журналістики є також довідкові видання бібліографічного, історико-культурного, мемуарного характерів.

Список літератури

1. «Арка» 1947–1948: журнал літератури, мистецтва і критики: бібліогр. покажч. змісту / Нац. ун-т «Києво-Могилян. акад.», Наук. б-ка; уклад.: Н. В. Казакова, Н. В. Монахова, Д. В. Матіяш; авт. вступ. ст. В. Є. Панченко. Київ: Видавн. дім «КМ Академія», 2003. 52 с.

2. Бабич Є. К., Патока В. В. «Листи до Приятелів»: сист. покажч. змісту: кн. 1–176 (1953–1968) / відп. ред. В. О. Кононенко; вступ. ст. С. І. Білоконя. Київ; Нью-Йорк: Одигітрія, 2002. 167 с.

3. Бачинський Л. Пластова бібліографія. Пластові видання в Карпатській Україні й Чехії 1923 – 1938. Клівленд, Огайо, ЗСА, 1959. 46 с.

4. Бачинський Л. Українські друковані видання в Клівленді (Матеріали до бібліографічного показника). Клівленд, Огайо, США, 1958. 46 с.

5. Бібліографічний довідник журналу «Сучасність», 1961–2003 / ред.-упоряд. М. Чубук. Львів: Кальварія, 2003. 480 с.

6. Дальний Мар'ян (Горгота). Вибране: люди – події – коментарі. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. 563 с.

7. Дорошенко В. Покажчик літератури про українську пресу. *Сучасність*. 1963. Ч. 6. С. 111-120.

8. Ігнатієнко В. Бібліографія української преси (1816–1916). Харків; Київ: Держвидав України, 1930. 288 с.

9. Карбоване друком – Степана Радіона біо-бібліографічний огляд (до 25-ліття літературно-публіцистичної діяльності) / за ред. д-ра М. Бойка. Блумінгтон, Індіяна, ЗДА, 1975. 42 с.

10. Кедрин І. У межах зацікавлення. Нью Йорк; Париж; Сідней; Торонто: Наукове Товариство ім. Шевченка, 1986. 527 с.
11. Кислиця Д. Світе ясний: спогади: від р. Вовчі з Наддніпрянщини до р. Св. Лаврентія на Оттавщині. Оттава: Нові Дні, 1987. 453 с.
12. Книга мистців: перша зустріч українських мистців Америки й Канади з громадянством у днях 3-5 липня 1954 / упоряд. М. Бажанський, А. Курдидик, Б. Олександрів, Н. Гаркушенко. Торонто, 1954. 312 с.
13. Козак С. Раритети української діаспори: у 4 т. Київ: Ярославів Вал, 2016–2017. Т. 1: «Українські вісті» (Німеччина: 1945–1967). 592 с. Т. 2: «Українські вісті» (Німеччина – США: 1968–2000). 560 с. Т. 3: «Нові дні» (1950–1997). 592 с. Т. 4: Літературні часописи (Австрія, Аргентина, Канада, Німеччина, США). 532 с.
14. Козицький Д. Матеріали до бібліографії української пластової літератури. Прага: Український Пласт, 1935. 24 с.
15. Літературно-мистецький журнал «Ми» (1933–1939): систематичний покажчик змісту / уклад. О. В. Рудюк; передм. Д. Я. Ільницького; відп. ред. Л. В. Сніцарчук; НАН України, Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника. Львів, 2006. 156 с.
16. Лукасевич Л. Роздуми на схилку життя. Нью Йорк; С. Бавнд Брук, 1982. 342 с.
17. Малицький О. Періодичні і серійні видання українського Пласту (Перша пробна версія списку). Калгарі, 2002. 100 с.
18. Мартинюк М. Українські періодичні видання Західної України, країн Центральної та Західної Європи (1914–1939 рр.): матеріали до бібліографії / передм. М. Вальо. Львів, 1998. 298 с.
19. Марунчак М. Біографічний довідник до історії українців Канади. Вінніпег, 1986. 735 с.
20. Місило Є. Бібліографія української преси в Польщі (1918–39) і Західньо-Українській Народній Республіці (1918–19). Едмонтон; Альберта, 1991. 250 с.
21. «Наша Культура» (1935–1937): систематизований покажч. змісту / НАН України, ЛНБ ім. В. Стефаника; уклад. Н. П. Прокопенко; наук. ред. Л. В. Головата. Львів, 2006. 124 с.
22. На хвилі доби: хрестоматія польської літературної періодики 20-30-х років ХХ ст. / упорядкув., вступ. ст. та пер. із пол. С. І. Кравченко. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. 448 с.
23. Покажчик видань Івана Тиктора (1923–1977) та концерну «Українська преса» (1923–1939) / укл. В. Г. Денисюк; вступ. ст. та наук. ред. Б. З. Якимовича. Львів, 1999. 360 с.
24. Покажчик змісту «Трибуни УНСоюзу» за рр. 1955, 1956, 1957, 1958 і 1959. Свобода. 1960. 29 лип. (Ч. 144). С. 3-5, 8.
25. Радіон С. Бібліографія Україніки Австраліяни (Ucrainica Australiana) Спрінгвайл (Мельбурн) Австралія: Спадщина, 1997. 128 с.

26. Романенчук Б. Бібліографія видань української літератури 1945 – 1970. Філядельфія: Київ, 1974. 96 с.
27. Романюк М. Оратаї журналістської ниви: українські редактори, видавці, публіцисти: навч. вид. у 2 кн. / НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника, Н.-д. центр періодики. Львів, 2002, 2004. Кн. 1. 236 с. Кн. 2. 240 с.
28. Сидоренко О. Українська таборова преса часів першої світової війни: анот. бібліогр. показч. Київ, 1995. 30 с.
29. Славутич Я. Анотована бібліографія української літератури в Канаді: Канадські книжкові видання 1908–1985. Едмонтон: Видавництво «Славута», 1986. 155 с.
30. Тернопільський Ю. Українська преса з перспективи 150-ліття. Джерзі Ситі: Видавництво М. П. Коць, 1974. 176 с.
31. Українська діаспора: літературні постаті, твори, біобібліографічні відомості / упорядк. В. А. Просалової. Донецьк: Східний видавничий дім, 2012. 480 с.
32. Українська журналістика в іменах: матеріали до енциклопедичного словника / за ред. М. М. Романюка. Вип. 1–20. Львів, 1994–2013. Вип. 1. 233 с.; Вип. 2. 337 с.; Вип. 3. 424 с.; Вип. 4. 352 с.; Вип. 5. 410 с.; Вип. 6. 372 с.; Вип. 7. 485 с.; Вип. 8. 414 с.; Вип. 9. 436 с.; Вип. 10. 588 с.; Вип. 11. 566 с.; Вип. 12. 616 с.; Вип. 13. 576 с.; Вип. 14. 396 с.; Вип. 15. 388 с.; Вип. 16. 392 с.; Вип. 17. 400 с.; Вип. 18. 456 с.; Вип. 19. 380 с.; Вип. 20. 664 с.
33. Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст.: іст.-бібліогр. дослідж. / уклад.: М. М. Романюк (кер. проекту), М. В. Галушко, Л. В. Сніцарчук. Львів, 2007, 2009, 2011, 2014. Т. 1 (1812–1890). 559 с.; Т. 2 (1891–1905). 479 с.; Т. 3 (1906–1910). 496 с.; Т. 4 (1911–1916). 566 с.
34. Фединський О., д-р. Бібліографічний показчик української преси поза межами України за 1967 рік. Огайо, ЗСА, 1968. 56 с.
35. Фединський О., д-р. Бібліографічний показчик української преси поза межами України. Річник III – IV – за 1968 - 1969 роки. Огайо, ЗСА, 1970. 64 с.
36. Фединський О., д-р. Бібліографічний показчик української преси поза межами України. Річник V – VI – за 1970 - 1971 роки. Огайо, ЗСА, 1972. 80 с.
37. Фединський О., д-р. Бібліографічний показчик української преси поза межами України. Річник VII – IX за 1972-1974 роки. Клівленд, Огайо, ЗСА, 1975. 84 с.
38. Фединський О., д-р. Бібліографічний показчик української преси поза межами України. Річник X – XIII за 1975-78 роки. Клівленд, Огайо, ЗСА, 1979. 88 с.

Ольга Федько, викладач
кафедри філології та перекладу
Український державний
університет науки та технологій (м. Дніпро)
fedkoolha@gmail.com

СТИЛЬОВА СВОЄРІДНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ БАРОКОВИХ ТРАКТАТІВ ХУІІ СТ.

У дослідженні зацентовано увагу на стильових особливостях українських барокових трактатів ХVІІ ст. Наголошено, що першими студіями, в яких піднімалися проблеми барокового стилю, були праці Дмитра Чижевського «Нариси з історії філософії на Україні», «Філософія Г.С.Сковороди», «Український літературний барок. Нариси», «До проблеми бароко», «Історія української літератури: від початків до доби реалізму». Зазначено, що у трактатах спостерігається особливий спосіб компоновання матеріалу, який моделювався переважно в діалогічно-монологічних формах, поєднуються оповідні та публіцистично-ораторські прийоми, їм властивий симбіоз документалізму, історизму та міфологізму. На прикладі «Треносу» Мелетія Смотрицького показано, як формується не тільки стилістика українських трактатів ХVІІ ст., а й установка на нову конструктивну роль художнього образу, який збуджує емоції реципієнта відповідними емоційними засобами.

Ключові слова: бароко, літературний стиль, трактат, художній образ, стилістика.

Епоха українського літературного бароко сьогодні стала предметом досліджень багатьох дослідників. Науковий дискурс барокового письменства розширився завдяки студіям Р. Радишевського, архієп. І. Ісіченка, М. Корпанюка, Н. Поплавської, Р. Ткачука, О. Матушек та ін. Варто пригадати, що вперше запропоновано адекватне ставлення до цього стилю у студіях Дмитра Чижевського, перу якого належать праці «Нариси з історії філософії на Україні» (1931), «Філософія Г.С.Сковороди» (1933), «Український літературний барок. Нариси» (1941-1944), «До проблеми бароко» (1947), «Історія української літератури: від початків до доби реалізму» (1956). Він зазначив, що в історії народів деякі епохи мають «не лише суто історичне значення; вони накладають певний відбиток на всю дальшу історію народу, формуючи національний тип або залишаючи на довгий час певні риси в духовній фізіономії народу. Так, здається, було і з епохою бароко на Україні.

Бароко залишило тут багато конструктивних елементів <...>. Розуміється, конструктивні елементи, які бароко залишило в українській культурі, не всі позитивні; багато з них можна вважати й негативними. Але культура бароко немало спричинилася до сформування української «історичної долі» [5, с.241]. В літературі цього стилю вчений помітив перевагу елементів «духовних над світськими».

Зародилося бароко на українських теренах приблизно наприкінці XVI ст. та проіснувало до кінця XVIII ст. Кульмінація його розвитку припала саме на XVII століття. У цей саме час воно стало розповсюдженим у більшості країн Європи, а його ознаки були присутні в усіх культурних сегментах (музиці, літературній творчості, архітектурі). Для мистецьких творів характерною ознакою була пишність, динаміка, пристрасть до різноманітних ефектів, нетрадиційних форм, яскрава видовищність. Будівлі обов'язково прикрашалися химерними фасадами, форма яких ховалася за прикрасами.

У цей період також у європейських країнах, зокрема і в Україні, інтенсивно розвивається освіта, яка сприяла розвитку бароко світоглядними та художньо-теоретичними настановами щодо красивої, досконалої форми творів у курсах поетик та риторик, які викладалися у тодішніх школах. Бароковість була характерною рисою і трактатів XVII ст., які стали досить популярним тогочасним жанром. Вони публікувалися та широко використовувалися в духовній та полемічній практиках. Це «Протестація» Йова Борецького (1621), «Палінодія» Захарії Копистенського (1621-1622), «Оборона церковної єдності» Лева Кревзи (1617), «Тренос» (1610), «Апологія» (1628) та «Паранезис» (1629) Мелетія Смотрицького, «Літос» Петра Могили (1644), «Фундаменти» (1683), «Лебідь» (1679), «Магометів Коран» (1683) Іоанікія Галятовського, «Нова міра» Лазаря Барановича (1676) та ін.

Аналіз цих творів свідчить про помітну конвергенцію різнорідних у них барокових тенденцій. Дмитро Наливайко, аналізуючи творчість Івана Вишенського й Мелетія Смотрицького, помітив, що їх твори – «явища

складної ідейно-художньої структури, в якій поєднуються і традиції середньовічної літератури в її східноєвропейському варіанті, і ренесансні та реформаційні елементи. І прояви та тенденції барокового стилю, який у той час інтенсивно формувався» [2, с. 59]. А Дмитро Чижевський їх творчість охарактеризував як «справжній початок бароко» [5, с. 243].

У трактатах спостерігається особливий спосіб komponування матеріалу, що поставав переважно у діалогічно-монологічних формах, на що впливали авторські релігійно-політичні позиції та суспільні погляди. Теологи доволіно користувалися історичними фактами, не обтяжували себе врахуванням історичної достовірності аргументів, а більше дбали про ефектну форму, що презентувала їх манеру письма. Вони намагалися не лише фіксувати окремі події, але й інтерпретувати їх, давати індивідуальне, власне тлумачення. Тому у текстах поєднуються оповідні та публіцистично-ораторські прийоми. Їм властивий симбіоз документалізму, історизму та міфологізму. Документалізм проявлявся у фіксуванні реалій тодішнього життя, а міфологізм – у прагненні змінити образ світу, ототожнити його з відчуттям релігійного самоусвідомлення. Це найбільше проявляється в «Треносі» Мелетія Смотрицького, на «енергійний» і «гарний стиль» якого вказував Михайло Возняк, підкресливши, що «його писання мають наскрізь життєвий характер, бо їх зміст, загальний тон і характер умів він долучити до змін історичного релігійно-національного життя свого народу» [1, с. 503]. Богдан Побігущий зазначав, що в «Треносі» «автор попадає в надто пристрасний полемічний тон, так що зачинає повторятися. Він кладе особливу увагу на багатство різних риторичних фраз, форм і прикрас, на багатство стилю і мови. <...> Вся ця полеміка Смотрицького мала свій вплив не так силою своєї аргументації, логічними висновками, як радше сильним, зворушливим ліризмом» [3, с. 39–40].

Загалом художні прийоми українських богословів XVII ст. достатньо багаті й різноманітні. І не в останню чергу вони зумовлені духом часу, потребою модернізації тодішнього письменства. Це численні риторичні

запитання або вигуки, анафори й епіфори, досить ускладнені синтаксичні фігури. Автори широко застосовували запозичені з Біблії або створені на основі біблійної стилістики символи й алегорії. Це мати-церква у «Треносі» Мелетія Смотрицького, що є традиційним середньовічним символом, розширеним завдяки запозиченим з життя, з конкретно-історичної ситуації і перевтіленим у сильний, експресивний образ, який має неабиякий художній ефект. Образ Східної церкви моделюється, з одного боку, як святий, величний, монументальний. А з іншого, мати-церква репрезентована убогою, приреченою, покинутою. Мелетій Смотрицький подає її вже з перших сторінок твору в жахливо-натуралістичних формах, використовуючи епітети «обідрана», «оголена», функціональною метою яких є прагнення автора викликати жаль до того, що втратило цінність у реальному світі. Образ увиразнюється і мовною стилізацією – голосінням, погрозами, докорами, що звучали з уст матері-церкви та прикрашені риторичною патетикою.

Варто зазначити, що і інші автори трактатів досить активно зверталися до усної народної творчості, стихійно орнаментуючи свої тексти яскравими образами. Зустрічаються такі вкраплення і у Петра Могили, і у Іоанникія Галятовського, і Антонія Радивиловського. Через таке широке використання фольклорних форм їх твори видаються подібними до ренесансної західноєвропейської літератури, що, починаючи з Данте й Рабле, звертається до народної творчості.

Авторська гра фольклорними формами зумовлює впровадження у «Треносі» своєрідної наративної структури, яка виражалася формою плачу, лементатії і передбачала особливий тип мови. Мотив плачу інтегрував у собі не тільки емоційне вираження скорботи, смутку, жалю з приводу втраченого, а й відповідний релігійний дидактизм та авторське бачення дійсності. Мелетій Смотрицький вдається до невимушеної й природної інтонації, насичуючи свій твір елементами української народної стилістики: «Ох, тяжко ж мені воістину із тим непокірним потомством, із тим ядовитим язичницьким кодлом, тяжко! Хто ж страждання ті зі мною розділить? Хто мені плакати

допоможе? Синів зродила і зростила, а ті зле мене зреклися і ядовитими язиків своїх жалами в мене вп'ялися» [4, с. 69]. Неважко побачити, що ці й подібні прийоми переважно вкладаються в рамки біблійної стилістичної парадигми. Однак вони були нерідко й продуктом власної творчості. Їхнє застосування збагачувало стилістику твору, давало авторові можливість глибше наснажити текст емоціями.

Отже, як видається, на прикладі «Треносу» Мелетія Смотрицького ми окреслили достатньо репрезентативну панораму стилістики українських трактатів XVII ст., в яких поступово формується установка на нову конструктивну роль художнього образу, який збуджує емоції реципієнта відповідними художніми засобами, що емоційно підсилюють змалювання реалій.

У підсумку можна констатувати, що стиль бароко, загальнокультурний за своєю природою, яскраво виявився в тогочасній українській прозі, в якій простежується формування системи художньої образності, виробляються мовні засоби. Важливо, що поява згаданих трактатів була спричинена як спільними для всієї тогочасної Європи тенденціями, так і специфічними обставинами історико-політичного характеру в Україні. Вони мали унікальне літературно-естетичне значення, були солідним підґрунтям для культивування нової української прози, зокрема появи таких прозових жанрів, як байка, новела, оповідання.

Список літератури

1. Возняк М. Історія української літератури: у 2 кн. Вид. 2-ге, перероб. Львів: Світ, 1992. Кн. 1. 693 с.; Кн. 2. 696 с.
2. Наливайко Д. Українське бароко в європейському контексті. *Українське літературне бароко: зб. наук. праць*. Київ: Наукова думка, 1987. С. 46–75.
3. Побігущий Б. Мелетій Смотрицький як полеміст. *Збірник присвячений світлій пам'яті Мелетія Смотрицького з нагоди трисотніх роковин смерті*. Львів, 1934. С. 39–49.
4. Смотрицький М. Тренос. *Українська література XVII ст.* Київ: Наукова думка, 1987. С. 67–93.
5. Чижевський Д. Історія української літератури: від початків до доби реалізму. Тернопіль, 1994. 480с.

Ірина Махтура,
магістрантка спеціальності «Журналістика»
Тернопільський національний педагогічний
університет ім. В. Гнатюка
imahtura@gmail.com

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЦІННОСТЕЙ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ В РЕГІОНАЛЬНІЙ ОНЛАЙН-ЖУРНАЛІСТИЦІ

Проаналізовано поняття цінностей здорового способу життя в науковому осмисленні. З'ясовано роль регіональних медіа в репрезентації та популяризації цінностей. За допомогою контент-аналізу визначено особливості інформаційно-жанрового наповнення найбільш рейтингових онлайн-медіа Тернопільщини.

***Ключові слова:** регіональні медіа, здоровий спосіб життя, цінності здорового способу життя, репрезентація цінностей, онлайн-медіа.*

Регіональні медіа – це система засобів передачі, зберігання та відтворення інформації, а також самі ці засоби, що функціонують у межах певного територіального утворення, яке характеризується внутрішньою цілісністю й наявністю міцних внутрішніх взаємозв'язків. Це медіа, робота яких базується на інформації про життя певного регіону; редакції таких медіа розташовані в цьому регіоні; які зорієнтовані на місцевого споживача інформації; у центрі уваги яких, як наслідок, творення контенту відповідно до інтересів і потреб місцевого реципієнта [1].

У науковому середовищі до елементів, які становлять здоровий спосіб життя, прийнято зараховувати: підвищення захисних сил, опірності організму завдяки правильній поведінці; розумний, комфортний, установлений відповідно до рекомендацій фахівців та особистих потреб режим праці й відпочинку; раціональне, збалансоване харчування; фізичну активність, підібрану з урахуванням власних особливостей і потреб; здоровий сон;

особисту гігієну; регулювання психоемоційного стану й турботу про ментальний добробут; сексуальну культуру; боротьбу зі шкідливими звичками; медичні консультації за потреби й регулярну перевірку організму у фахівців; уникнення самолікування [3].

Така кількість формотворчих елементів здорового способу життя дозволяє журналістам, які працюють із цією темою, залучати до творення відповідного контенту експертів у найрізноманітніших галузях: медицині, психології, спорті, дієтології й нутриціології, сексуальній освіті, експертів із боротьби зі шкідливими звичками та ін. Крім того, у кожній із цих широких галузей можна знайти експертів із вузких тем: лише медики можуть бути експертами кількох десятків профілів, від педіатрії до хірургії.

Регіональні медіа України досліджували А. Русиняк, Н. Шарманова, А. Гамора, К. Назаренко, І. Белінська, Н. Виговська. Проблему роботи засобів масової інформації з темою здорового способу життя досліджували О. Олійник, І. Соколовська, І. Бірук, О. Сініцина, Л. Шолопай. Утім питання репрезентації цінностей здорового способу життя саме регіональними ЗМІ залишається малодослідженим.

При виборі засобів масової інформації для вивчення зазначеної проблеми орієнтувалися на їхні рейтингові показники. Дослідження кількості переглядів регіональних тернопільських медіа тривало з лютого 2021 року по січень 2022 року, і його результати були опубліковані 15 лютого 2022 року [2]. Серед онлайн-ресурсів ми обрали медіа, які розташовані на 2-3 місцях рейтингу і провадять медійну діяльність як основну: «20 хвилин» (20,78 млн візитів), «Галас» (2,352 млн переглядів). Для дослідження ми вибрали піврічний період і розділили його на два рівні часові проміжки: три місяці до повномасштабного російського вторгнення в Україну 24.02.2022 року (24.11.2021-23.02.2022) і перші три місяці повномасштабної війни (24.02.2022-24.05.2022).

В онлайн-газеті «20 хвилин» під рубрикою «Здоров'я» за період із 24 листопада 2021 року по 23 лютого 2022 року було опубліковано 229 матеріалів. Тематично абсолютна перевага за публікаціями про коронавірус і

все, що стосується хвороби. Жанрово переважають інформаційні замітки, базовані на даних статистики, і списки порад, які можна застосувати в повсякденні. Серед інших тем, розглянутих виданням у досліджуваній період, такі: поліомієліт, його можливі наслідки й ускладнення й вакцинація від нього, нещасні випадки. Це короткі замітки, якими журналісти видання, можливо, наповнювали рубрику до визначеної кількості публікацій – хоча на базі інформації про такі випадки можна було би підготувати відповідні аналітичні матеріали.

Кілька статей були присвячені темі професійного вигорання, специфічно дитячого здоров'я, медичній реформі, конкретніше – сімейним лікарям міста й області, а також проблемам, актуальним узимку, у період різдвяно-новорічних свят. Тут уже жанрова палітра різноманітніша, наявні рейтинги, статті-порадники, коментарі експертів, інтерв'ю. Хоча на тлі більшості публікацій в оглянутий період кількість таких матеріалів непорівнювано мала.

У період із 24 лютого по 24 травня 2022 року видання опублікувало 133 матеріали. Це в 1,5 раза менше, ніж було опубліковано до повномасштабного вторгнення. Тематика матеріалів частково залишилась тією ж: коронавірус, нещасні випадки, причому в цій групі матеріалів побільшало жорстокості й криміналу. Утім, видання також додало більше статей на тему психологічної самопідтримки й підтримки близьких. Загальний рівень розгубленості й тривоги в суспільстві на початку повномасштабного вторгнення був у край високим, що створювало попит на такі матеріали.

Загалом, провівши контент-аналіз публікацій видання «20 хвилин» упродовж трьох місяців до і трьох місяців після 24 лютого 2022 року, можемо сказати, що повномасштабна війна майже не змінила підхід журналістів досліджуваного ресурсу до висвітлення теми здоров'я і їхнє розуміння цінностей здорового способу життя загалом. Остання тематика не опрацьовувалася повною мірою ні до початку великої війни, ні одразу після нього.

Онлайн-видання «Галас» у сітці рубрик не має розділу «Здоров'я». На сайті працює пошукова система: ввівши ключові слова або фрази, можна знайти пов'язані матеріали. Ми скористалися пошуковиком, аби ввести слова та словосполучення «здоров'я», «здоровий спосіб життя», «щеплення» та «вакцинація», «психологія», «здорове харчування», «поліомієліт», «куріння», «жіноче здоров'я», «чоловіче здоров'я», «лікар», і не знайшли жодної публікації за досліджуваний період. Можливо, видання публікує більше контенту на тему цінностей здорового способу життя, який нам не вдалося знайти через некоректний підбір ключових слів. Однак уже результати пошуку вказують на вкрай низький інтерес журналістів онлайн-медіа до теми здоров'я взагалі. Це вказує на небажання або неможливість із певних причин медійників, що пишуть для «Галасу», працювати з темою цінностей здорового способу життя. На це вказує й відсутність рубрики «Здоров'я» на сайті.

Отож, результати контент-аналізу двох найрейтинговіших онлайн-видань Тернополя демонструють вкрай низький інтерес медійників міста до проблеми здорового способу життя. Зрозуміло, що для повних висновків потрібен більш глибокий аналіз менших часових проміжків, однак уже результати нашого дослідження демонструють широкий простір для розвитку і вдосконалення медіа регіону в роботі з означеною тематикою.

Список літератури

1. Матвієнків С. М. Регіональні медіа: дефініція поняття та особливості функціонування в умовах російсько-української війни 2022 року. Publishing House “Baltija Publishing”, 2022.
2. Семенович О. Файне місто Тернопіль: топ-10 ЗМІ Тернопільської області. URL: <https://golos.te.ua/fayne-misto-ternopil-top-10-zmi-ternopilskoi-oblasti/#>
3. Таймасов Ю. С., Турчинов А. В., Пашинський П. П. Здоров'язбереження як об'єкт наукового пізнання. Загальна теорія здоров'я та

здоров'язбереження : колективна монографія за заг. ред. проф. Ю. Д. Бойчука.
Харків: Вид. Рожко С. Г., 2017. С. 220 – 232.

УДК 070(477=161.2)"1960"

Максим Яблонський,
кандидат наук із соціальних
комунікацій, старший викладач
кафедри соціальних комунікацій
Волинський національний
університет імені Лесі Українки
max.yablonsky@gmail.com

Марта Тимчак,
магістрант кафедри соціальних
комунікацій Волинський
національний університет імені Лесі
Українки
martatimcak@gmail.com

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНА КОНЦЕПЦІЯ ЧАСОПИСІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ 1960-Х РР.

Простежено специфіку редакційної політики та контенту таких періодичних видань української діаспори, як «Нові Дні», «Листи до приятелів», «Сучасність». Зауважено, що часописи «Нові Дні» та «Сучасність» були прихильниками налагодження літературно-мистецьких мостів із радянською Україною. Автора публіцистика журналу «Листи до приятелів» була діаспорною.

Ключові слова: історія діаспорної журналістики, національно-патріотична концепція, «Нові Дні», «Листи до приятелів», «Сучасність».

Часописи української діаспори 1960-х рр. в основному презентують діяльність третьої хвилі еміграції, яку не випадково іменують інтелектуальною. До цього періоду українська періодика в екзилі вже пройшла чимало випробувань – політичних, організаційних, соціально-економічних та ін., пов'язаних, з одного боку, з асиміляційними процесами, а з іншого – із прагненням зберегти своє національне обличчя. Різні політичні платформи також не були консолідуючим чинником. 60-і роки ХХ ст. підтвердили таку закономірність. Обставинами нового часу стали соціально-культурні процеси після хрущовської відлиги в радянській Україні. І тут треба виокремити два важливих напрями роботи, які провадила материкова Україна, – неофіційний і скерований радянською владою. Перший – це насамперед публікація текстів, які в підневільній Україні з огляду на цензуру не могли дійти до читача (за невеликим винятком самвидавної літератури). А другий активно

використовувала московська політика для поширення свого ідеологічного впливу в еміграційному середовищі, намагаючись розколоти українство й підсилити комуністичний рух. Як бачимо, обидва мають політичну мету, правда, протилежну за своєю суттю.

У культурно-політичному просторі української діаспори можна виокремити різні тематичні спрямування часописів, що зорієнтовані на різну вікову, соціальну та гендерну аудиторію. Ще один чинник, який можна виокремити з огляду на більше ніж у півстолітню віддаленість, це тривалість історії видання. Щоб простежити виразні закономірності інформаційного процесу 1960-х років, звертаємось до аналізу контенту українських діаспорних часописів, що мають тривалу історію, тобто презентують певну традицію. Намагаючись представити повноту картини, предметом нашого дослідження є видання, які виходили друком на території різних держав: «Нові Дні» (Торонто, 1950–1997 рр.), «Листи до приятелів» (Нью-Йорк, 1953–1967 рр.; Львів, 2008), «Сучасність» (Мюнхен, 1961–1990 рр.; Ньюарк, 1990–1991 рр.; Київ, 1992–2013 рр.).

«Нові Дні» та «Листи до приятелів» до 1960-х років вже мали вироблену редакційну політику. Так, місячник «Нові Дні» (редактор Петро Волиняк) намагався підтверджувати статус універсального видання. Редактор часопису «Листи до приятелів» М. Шлемкевич сповідував філософію української ідеї. «Сучасність» засновано 1961 р., видання замінило «Сучасну Україну» та «Українську літературну газету», що припинили своє існування [2, с. 3]. Ініціатор створення часопису «Сучасність» та перший його головний редактор І. Кошелівець за короткий час зміг долучити до роботи відомих у діаспорі науковців і письменників: «Часопис об'єднав навколо себе найкращі інтелектуальні сили української діаспори, знайомив своїх читачів із культурним, науковим доробком, історичним минулим нашого народу, життям українців у країнах свого поселення» [1, с. 4].

Редактор журналу «Нові Дні» Петро Волиняк (псевдонім Петра Кузьмовича Чечета (1907–1969)) був переконаний у потребі культурних мостів із підрадянською Україною, тому ще в 1950-х роках не тільки знайомив своїх читачів із літературою Розстріляного Відродження, а й із поточним літературним процесом у материковій Україні. Часто такі матеріали супроводжувались вступним словом чи коментарем редактора [8]. Наступного десятиліття така традиція буде доповнена численними інформаційними матеріалами про перебування в Канаді діячів культури та мистецтва з радянської України. Адже, як згадував Дмитро Кислиця на початку 1970-х, «протягом останнього десятиліття Волиняк відкривав нам і нас навчав відкривати для всіх емігрантів живу Україну і її живих людей» [3, с. 606]. Закономірно, що таке яскраве явище, як шістдесятництво, буде висвітлено на сторінках «Нових Днів» [7].

«Листи до приятелів» М. Шлемкевича в 1960-х роках залишаються вірними своїм принципам (як зауважила В. Міхалевська, «мета “Листів до Приятелів” – об'єднання української діаспори, збереження її національних

особливостей, пропагування національної ідеї, сприяння становленню української державності, вироблення спільної політичної стратегії» [4]). На відміну від часопису «Нові Дні», на сторінках «Листів до приятелів» не друкувалися художні твори, натомість значна увага приділялася публіцистичним текстам, авторами яких були діячі української діаспори. У текстах постійних рубрик «Події та рефлексії», «Контакти зі світом», «Наші політичні справи», «З українського державницького фронту», «Місце України», «Націоналістичний рух», «Дискусія життя й ідеології» «до уваги беруться тільки два боки конфлікту, існуючого в Радянському Союзі: московський світ та УРСР» [4]. Окрім М. Шлемкевича, авторами були О. Олесницький, І. Кедрин-Рудницький, Л. Дражевська, Т. Лапичак та інші.

У вступному слові першого номера «Сучасності» редакція зазначила, що часопис не даватиме «непомильні» відповіді на всі питання, а навпаки, буде майданчиком для висловлення власної думки авторів, незалежно від партійної приналежності. Редактори наголосили й на особистій відповідальності автора за зміст статті та зазначили, що в разі розходження поглядів не будуть обвіщувати статтю дистанційними примітками, а даватимуть місце для дискусії іншим авторам. «Журнал буде не партійним, а українським», – підкреслювали в редакції [2, с. 3]. Однак повністю уникнути політики місячнику не вдалося, оскільки газета була наступницею «Української літературної газети», яка основною своєю метою вбачала боротьбу за збереження національної субстанції українського народу, за національне відродження та суверенну українську державу. Саме ці засади перейняла й «Сучасність» [5, с. 247–248]. Зокрема, багато уваги «Сучасність» приділяла висвітленню національної політики Комуністичної партії Радянського союзу. Як зауважив І. Моторнюк, часопис розкривав ненауковість основоположних принципів партії, фальшивість концепцій «пролетарського інтернаціоналізму», «зближення і злиття націй», творення «єдиного радянського народу» [5, с. 248].

Загалом всі публікації часопису об'єдналися у своєрідний літопис, який відтворював культурне та суспільне життя українців на рідній землі та в діаспорі, це «відбиття культурного життя в Україні з усіма надбаннями і втратами, із здобутками і вадами, це віддзеркалення нашого культурного життя в усьому його розмаїтті, багатстві форм і могутності внутрішнього потенціалу» [6, с. 7]. Окрім творів діаспорних письменників, редактори добирали для номерів кращі літературні зразки текстів авторів з України, зокрема й шістдесятників М. Вінграновського, В. Симоненка, І. Драча, Є. Гуцала, Л. Костенко, І. Жиленко, В. Дрозда, І. Калинця, В. Стуса, І. Світличного та інших. Також друкувалися твори, які були сфальшовані в Україні або заборонені й вилучені з літературного процесу [6, с. 6–7]. Літературна критика в рубриках «Історія літератури. Критика», «Критика і бібліографія», «Огляди», «Дискусії» представлена публікаціями Б. Бойчука, Б. Рубчака, В. Барки, І. Качуровського, І. Кошелівця, Б. Кравціва, П. Одарченка, Е. Райса, О. Тарнавського, І. Фізера, Г. Грабовича [6, с. 6–7].

І. Моторнюк зауважив, що критика «Сучасності» – це «розмаїте, різнопланове (і щодо жанрів, і щодо проблематики) явище: тут і аналітичні, оглядові чи монографічні статті, і статті теоретичні (про нові “модерністські” чи й “постмодерністські” віяння), і рецензії, і бібліографічні нотатки, інтерв’ю» [5, с. 251].

Як бачимо, редакційна політика та контент проаналізованих видань дещо відрізняються, однак об’єднані прагненням працювати для України та українців, формувати українську державність. Окремий складник проблеми – літературно-мистецькі мости, налагодження яких було прийнятним для таких видань, як «Нові Дні» та «Сучасність», натомість «Листи до приятелів» орієнтувалися на діаспорну автуру.

Список літератури

1. Бібліографічний довідник журналу «Сучасність»: 1961 – 2003 / ред.-упоряд. М. Чубук. Львів: Кальварія, 2003. 478 с.

2. Від редакції. *Сучасність*. Мюнхен, 1961. № 1. С. 3.

3. Волиняк П. Поговоримо відверто: вибрані статті й оповідання / вступ. ст. В. Сварога; ред. В. Сварог, співред. Д. Кислиця. Торонто: Нові Дні, 1975. 662 с.

4. Міхалевська В. Л. Репрезентація ідей духовності та державності на сторінках часопису «Листи до приятелів». URL: <https://web.archive.org/web/20220308013433/http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1893>

5. Моторнюк І. Минуле і сучасне обличчя «Сучасності». *Вісник Львівського університету*. Серія: Журналістика. 2004. Вип. 25. С. 247–255.

6. Стребкова І. Чи є майбутнє в «Сучасності». *Український дім*. 2011. № 7–8. С. 6–7. URL: http://www.ndu.edu.ua/images/stories/2016/2011_7-8.pdf

7. Яблонський М. «...спалах нового відродження нашої нації»: поети-шістдесятники в редакційній та журналістській діяльності Петра Волиняка (на матеріалі часопису «Нові Дні» першої половини 1960-х років). *Волинь філологічна: текст і контекст*. Євген Сверстюк – митець і громадянин. Луцьк, 2016. Вип. 21. С. 192–201.

8. Яблонський М. Сучасна радянська література в аналітичній журналістиці Петра Волиняка 1951–1952 рр. *Сучасний мас-медійний простір: реалії та перспективи розвитку*: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (12–13 жовт. 2016 р.). Вінниця, 2016. С. 112–116. URL: https://vspu.edu.ua/content/event/years16_17/10_13_confer/dop1.pdf

ВПЛИВ ВОРОЖИХ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ СПЕЦОПЕРАЦІЙ НА ФОРМУВАННЯ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Анотація. Проаналізовано використання ворожих інформаційно-психологічних спецоперацій у новинних телеграм-групах та їх вплив на формування громадської думки. З'ясовано роль телеграм-каналів у спростуванні інформаційно-психологічних вкидів. За допомогою контент-аналізу з'ясовано теми, які є найбільш чутливими до ворожої інформаційно-психологічної спеціальної операції.

Ключові слова: інформаційно-психологічна спецоперація, вкид, фейк, пропаганда, телеграм-канали.

Інформаційно-психологічна операція це дещо видозмінений переклад поняття Psychological Operations (PSYOPS), значення якого полягає у впливі, в першу чергу, на настрої груп у суспільстві. Наступним етапом є поширення таких настроїв та зміна дій представників цього ж суспільства. Інформаційно-психологічні спецоперації (далі ІПСО) застосовують як у мирний, так і в воєнний час. Під час нинішньої війни мета таких операцій полягає передусім у тому, щоб забезпечити загарбнику оптимальні умови для взяття під контроль територій, тобто зробити все, щоб українці не чинили опір російським окупантам [2].

До елементів ІПСО відносяться дезінформація, пропаганда, перебільшення певної інформації або применшення іншої, диверсії в тилу, кібератаки. Часто такого виду інформацію запускають через майданчики пропаганди, щоб надалі вона поширювалася вже самими носіями, ставала

«вірусною». Очевидною метою Росії зараз є деморалізація і паніка, періодичні викиди. Тому, перед споживачам інформації стоїть важливе завдання – довіряти лише офіційній, перевірений інформації, виявляти фейки з елементами ПСО [2].

Варто зазначити, що для таких операцій ворог застосовує найпростіші заклики та методи поширення. До прикладу, у медіа поширювалася теза Путіна «Ми не відбирали Крим, він усього лиш повернувся додому». Ця фраза довго «трималася» в інфопросторі, аби здійснити вплив на частину аудиторії. Така ж ситуація трапилася в 2022 році, коли Путін оголосив про «спеціальну військову операцію» для захисту вигаданих ЛНР та ДНР, а також для демілітаризації та денацифікації України. Термін «завірусився», його почали використовувати як медіа, так і органи влади.

Загалом, від початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну, чи не щодня в інформаційному просторі України знаходять своє місце ПСО, метою яких є деморалізація, дестабілізація населення.

Особливості інформаційно-психологічних спецоперацій та їх впливу на аудиторію досліджували такі вчені: Д. Кулеба, О. Мороз, Г. Почепцов, О. Снопок, П. Сінгер.

Для аналізу медіаконтенту щодо наявності ПСО ми обрали дві новинних групи в телеграмі – «UkraineNOW» (860.3 тис. підписників) та «Телеграмна служба новин – Україна» (1 млн підписників). Такий вибір інформаційних платформ зумовлений врахуванням кількості підписників та рейтинговими показниками. За даними журналу iLounge ці новинні канали входять в ТОП-10 найбільших українських телеграм каналів [4].

Для дослідження контенту новинних груп та наявності в них елементів ПСО ми обрали два періоди: перші три місяці повномасштабної війни (24.02.2022-24.05.2022р.) та три останніх місяці повномасштабного вторгнення (24.09.2022-24.11.2022 р.).

Для того, аби структурувати наше дослідження, ми виокремили категорії (теми), на які спрямовані ПСО:

- ✓ ЗСУ;
- ✓ географічна приналежність українців (розділення Сходу та Заходу);
- ✓ Президент України Володимир Зеленський;
- ✓ нестача продуктів харчування;
- ✓ енергосистема України;
- ✓ образ українця.

За перших три місяці повномасштабного вторгнення в телеграм-каналі «UkraineNOW» опубліковано 3880 матеріалів. Ми відслідкували На початку війни інформаційний вкид стосувався того, що Росія не розпочала війну, а це всього лиш так звана «спецоперація». Відзначимо, що в перший день повномасштабного вторгнення, новинні телеграм-канали були переповнені інформацією про диверсійні групи, які малювали помітки на дорогах. Також в перші години повномасштабної війни Укренерго спростувало російське ІПСО про перехід на європейську систему живлення. Очевидно, ворог вже тоді мав плани на повалення української енергосистеми.

Російська федерація на другий день повномасштабної війни поширювала ІПСО про те, що Україна не зацікавлена в переговорах, адже сама себе обстрілює, а Росія лише захищає «своїх» людей. Тоді ж з'явилася інформація про те, що Президент України Володимир Зеленський закликає ЗСУ складати зброю (15 матеріалів), а також капітулювати. Отже, Росія щодня намагалася спотворити український інформаційний простір ІПСО, фейками та маніпуляціями.

Серед найпоширеніших укидів, які використовують російські спецслужби – надання негативного образу українцям наступними повідомленнями: «укропи», «нацики», «бандерівці» (70 матеріалів) та ін.

В перші місяці вторгнення телеграм-канал «UkraineNOW» активно поширював ІПСО про те, що досі є «хороші» росіяни, а в Путіна все менше союзників (40 матеріалів). Риторика змінилася. Аналізуючи публікації останніх місяців, подібних матеріалів немає.

Масштабна інформаційно-психологічна операція, яка проводилася силами російських спецслужб починалася із перебоїв зв'язку, після цього – вкинуті фейкові повідомлення про те, що українське військово-політичне керівництво начебто погодилось на капітуляцію. На «підтвердження» цього поширювалися підписані фейкові документи та відеоролики. У телеграм-каналі спостерігаються поодинокі випадки матеріалів, що стосуються енергосистеми (15 матеріалів) (люди виходили на мітинги), розділення Сходу та Заходу України, нестача продуктів харчування та ін.

Загалом, провівши контент-аналіз новинної телеграм-групи «UkraineNOW», можна зробити висновок, що ІПСО в новинах зустрічаються щодня. Вони спрямовані на те, аби негативно вплинути на бойовий дух українців та дестабілізувати його.

Новинна група «Телеграмна служба новин – Україна» за досліджуваний період опублікувала 6650 матеріалів. Тематика ІПСО така ж: повідомлення про диверсійні групи, втеча Володимира Зеленського за кордон, капітуляція України, роззброєння ЗСУ та ін. (89 матеріалів). Максимального поширення набула теза про те, що російська армія стріляє лише по військовій інфраструктурі та не вбиває мирного населення (300 матеріалів).

Риторика Росії має таку циклічність: спочатку подається інформація про певну небезпеку з боку України, а потім ті ж загрози застосовуються країною-агресором. Наприклад, з'являється повідомлення про те, що Україна зацікавлена у використанні заборонених боєприпасів, «брудних бомб», після якого ця ж зброя використовується ворогом. Це відбувається задля того, аби звинуватити Україну та виправдати свої дії, спрямовані на знищення держави. Аналізуючи медіаконтент з'ясовано, що найбільша кількість ІПСО стосується ЗСУ: повідомлення про контрнаступ, масові зради тощо, мета яких – збунтувати українців задля руйнування єдності демократичної України.

Отож, результати контент-аналізу двох найбільших новинних телеграм-каналів демонструють активне використання ворожих ІПСО в українському інфопросторі. Зрозуміло, що для повноти висновків потрібен більш глибокий

аналіз медіаконтенту, однак уже результати нашого дослідження вказують на те, що в інформаційному просторі постійно продукуються ІПСО, метою яких є розхитати та дестабілізувати українців, піддати негативному впливу. Щоб бути інформаційно стійкими в період війни, необхідно проявляти критичне мислення у сприйнятті повідомлень, розвивати інфомедійну грамотність (перевіряти інформацію), черпати інформацію лише з офіційних та перевірених джерел.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Дубина А. М. Інформаційно-психологічні війни і їх вплив на масову свідомість. Київ, 2011. 56 с.
2. Обережно, ІПСО: як розпізнати та протистояти російським гібридним загрозам. URL: https://24tv.ua/shho-take-ipso-yak-rozpiznati-protistoyati-rosiyskim-gibridnim_n2156656.
3. Російське ІПСО: що це таке і як з цим боротися. URL: <https://www.mediakrytyka.info/za-scho-krytykuyut-media/rosiyske-ipso-scho-tse-take-i-yak-z-tsym-borotysya.html>.
4. ТОП-30 українських Телеграм-каналів. URL: <https://ilounge.ua/ua/review/top30-ukrainskih-telegram-kanalov>.

УДК: 811.161.2'42:821.161.2'06-3.09

Тетяна Вільчинська,
доктор філологічних наук, професор кафедри
загального мовознавства і слов'янських мов
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
tetyana_v@ukr.net

Ірина Кручковська,
магістрант групи СОУМ-21
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
irinakrutschkowska@gmail.com

МЕТАФОРА ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті розглянуто метафору як один із засобів мовного вираження концепту в мові. Дослідження виконане на прикладі лінгвокультурного концепту «таємниця». Встановлено, що абстрактна природа імені дослідженого концепту визначає вагомість асоціативно-образного складника, який значною мірою реалізується через метафоризацію як різновид вторинної номінації.

Ключові слова: *концепт, вербалізація, метафора, метафорична модель.*

Розвиток гуманітарних студій кінця ХХ – початку ХХІ ст. позначений формуванням комунікативно-функціональної наукової парадигми, що спричинило виникнення нових векторів у вивченні мовних явищ, зокрема лінгвокультурного і лінгвоконцептуального, одне із завдань яких полягає у дослідженні принципів вербалізації концептів як виразників особливостей певного мовно-культурного простору.

В українській лінгвістиці об'єктом аналізу були різні концептуальні одиниці, як-от: БОГ (Т. Вільчинська), ЖІНКА (Т. Сукаленко), ЖИТТЯ (Ж. Краснобаєва-Чорна), ДУША (М. Скаб), СТЕП (О. Єфименко), ЧАС (О. Задорожна), ШЛЯХ (О. Пальчевська) та ін. Проте і сьогодні залишається чимало концептів, які потребують ґрунтовного вивчення, серед яких і «таємниця» як репрезентант досить важливого поняття для культури і ментальності українського народу.

Поняття таємниці невіддільне від світогляду інших народів світу. З точки зору філософії, «таємниця (таїна) – це феномен граничних меж людських зусиль у з'ясуванні природи, сутності та місця певних явищ у загальній картині пізнання. У раціональному розумінні таємниця породжується внаслідок зростання інтересу до пізнання, що розширює сферу знання про незнане, з одного боку, спростовуючи частину старого знання, а з іншого – збільшуючи проблемне поле освоєння світу людиною» [7, с. 627-628].

В українській лінгвокультурі концепт «таємниця» відображає специфіку системи цінностей українців, демонструючи зразки соціальної поведінки та сприйняття світу. Відомо, що українці – це нація, яку віками витісняли з життя шляхом фізичного знищення і духовної експропріації. За таких умов важливою ознакою виживання етносу була здатність і вміння його представників здобувати та оберігати від «чужих» життєво важливу інформацію, а також діяти в інтересах свого народу – зазвичай потай від іноземних загарбників чи офіційної влади. Тому приховування таємниць здавна було запорукою особистої і національної безпеки. Ці особливості етногенезу визначили психоментальну особливість українського народу, який характеризується схильністю до прихованого способу життя, що супроводжується «відступом у себе», звуженням сфери контактів зі світом.

Така потаємність українців відобразилась у помітній кількості мовних одиниць, що вербалізують концепт «таємниця», у тому числі й у метафорах.

Метою запропонованої розвідки став аналіз метафор як одного з важливих мовних репрезентантів концепту «таємниця».

Становлення антропоцентричної парадигми у мовознавстві та розвиток її у межах когнітивної лінгвістики визначили появу нових аспектів в осмисленні поняття метафори, відомого ще від часів Аристотеля. У сучасній гуманітаристиці метафора сприймається не лише як художній прийом, троп, але й як «важливе знаряддя мислення». Отже, метафора видається невід'ємною складовою мисленнєвої діяльності, спрямованої на концептуалізацію картини світу, і виконує водночас декілька функцій: когнітивну, номінативну, художню й смислоутворювальну. Виокремлюють навіть спеціальну концептуальну метафору, яка відіграє важливу роль у процесі концептуалізації дійсності, тому її розуміють як спосіб концептуалізації світу, який на основі раніше здобутих, а також нових знань із ще нечіткого поняття формує новий концепт внаслідок використання первинного значення слова та супровідних асоціацій [8].

Насамперед засоби метафоричної реалізації, вслід за Н. Слухай [5], вважаємо доцільним розмежовувати з урахуванням позицій суб'єкта (таємниця – це X) й об'єкта осмислення (X – це таємниця) та суб'єкта (таємниця, як X) й об'єкта зіставлення (X, як таємниця). Встановлено, що частіше ім'я досліджуваного концепту виступає суб'єктом й об'єктом осмислення, пор.: *Ніч на Івана, на Купала / Таємниця обійняла* (Н. Заброцька «Ніч на Івана, на Купала») [6] і *Там, за простором свободи, / Живе остання моя таємниця щастя* (НеДіля (український музичний гурт) «Допоможи...») [6]. Як бачимо, у процесі метафоричного переосмислення концепту «таємниця» розширює свою семантику, уточнюючи зміст інших ключових концептів українського етносу, що свідчить про його важливість в українській національній лінгвокультурі.

Дещо рідше лексема *таємниця* як ім'я концепту виступає у позиції суб'єкта і об'єкта зіставлення, пор.: *Таємниці – як діти* («ТНМК» («Танок на майдані Конго») «Зачекай») [6] і *Отак жінки: ця – ласка й доброта, / А та ясна і гожа, мов зірниця. / І кличе погляд, і зовуть вуста, / І кожна вабить, наче таємниця* (М. Луків «Східний мотив») [6] або *Наша думка – таємниця* (В. Крищенко «Ти моргни мені бровою») [6].

Також класифікуємо засоби метафоричного вираження концепту «таємниця» згідно з відомими структурно-граматичними типами метафор. У статті спираємося на класифікацію Л. Мацько, яка виокремлює субстантивні (іменникові), атрибутивні (прикметникові), дієслівні та комбіновані типи метафор [3, с. 329].

Проаналізовані контексти засвідчують, що переважають субстантивні метафори, які складаються з двох іменників, другий з яких у родовому відмінку, напр.: *Але вірю, що прийде тепло і розкриє / Усі таємниці весни – чекатиму я!* (К. Леонтович «Дочекатись до весни») [6] або *Таємниця закоханих*

рук, / Не розкажем про неї нікому, / Нас вона відгукне із розлук, / І з дороги покличе додому (В. Крищенко «Таємниця») [6]. Подібні метафоричні конструкції називають ще генітивними, зауважуючи що функціонально навантаженим є зазвичай перший метафоричний іменник, якому властиві семантична багатоплановість і водночас конкретність. Окрім генітивних метафор, поширеними є також іменникові конструкції з метафоричним іменником-прикладкою, напр.: *Ти чуєш – / Жінка-таємниця / Іде до тебе!..* (Н. Крисман «Жінка-таємниця») [6].

До продуктивних належать і прикметникові метафори, що включають метафоричний прикметник та іменник. У більшості випадків метафоризація відбувається внаслідок актуалізації переносного значення прикметника, адже прикметники та дієслова, як відомо, метафоризуються легко та часто, напр.: *Збережу я, і ти збережи / Двох сердець золоту таємницю* (В. Крищенко «Таємниця») [6] (*золотий* – «6. перен. Який дає людям радість, щастя; прекрасний, щасливий» [4 (3), с. 680]) або *На вершині Чорногори / І на дні криниці / Поховали світлі душі / Світлі таємниці* (А. Кіндратович «Чисті душі») [6] (*світлий* – «7. перен. Який виражає чистоту, щирість почуттів, прагнень» [4 (9), с. 91]).

Досить широко представлені також дієслівні метафори, напр.: *Таємниці нічних доріг / Несуть мене в небуття* (І. Лончина «Все минає») [1, с. 104]. Подібні приклади демонструють метафоричну модель, в основі якої лежить когнітивний процес перенесення на абстрактне поняття властивостей живої істоти (у тому числі й людини), що виступає одним із найбільш ефективних засобів формування стилістичних прийомів персоніфікації та уособлення.

Л. Кравець запропонувала класифікацію моделей метафор з урахуванням «донорської зони» і «реципієнтної». Предметна сфера, яка постачає ознаки, що переносяться до іншої сфери, має назву «донорська зона», або «джерело». Сфера, яка запозичує ознаки з джерела, називається «реципієнтна зона» [2].

Залежно від донорської зони, що визначає напрямок образних асоціацій, метафоричні вербалізатори концепту «таємниця» поділяються насамперед на декілька метафоричних моделей: антропоморфну, зооморфну, флористичну та предметну, або артефактну. З огляду на антропоцентричність людського мислення у процесі інтерпретації навколишньої дійсності та зумовлені нею особливості індивідуально-авторського художнього сприйняття світу домінантною моделлю розгортання досліджувано концепту в українській мовній картині світу виступає антропоморфна метафорична модель, моделювання якої відбувається часто за посередництва елементів соматичного коду – назв частин людського тіла, типових характеристик тілесності людини тощо, напр.: *Таємниця... / йде додому, збиваючи ноги* (Ю. Весна «Таємниця») [1].

Нерідко метафорична експлікація концепту «таємниця» в мові відбувається із використанням назв птахів, що зумовлює появу зооморфної метафори, зокрема її орнітального різновиду, напр.: *Я її бережу, як в гнізді*

пташеня. / Я спокійної ночі не маю ні дня. / Бережу від сови, від зозулі й синиці – / Від усякого око свою таємницю. / Вона в серці самому у мене живе й / Так витьохкує в ньому, немов соловей, / І, буває, вмовляти себе не дає: / «Тихше, люди почують, що ти в мене є». / А як вітер тривоги її розгойда, / Якщо випадє раптом із серця-гнізда / Таємниця моя – золоте пташеня (Н. Горик «Таємниця») [1]. У наведеному контексті одиниці орнітального коду (*пташеня, гніздо, соловей, затьохкає*) репрезентують досліджувану метафору. При цьому використано різні структурно-граматичні типи метафоричних одиниць, зокрема субстантивну та дієслівну, які розгортаються за допомогою порівняльних зворотів (*таємниця витьохкує, немов соловей* або *таємниця – пташеня*).

Спостерігаємо у досліджуваних текстах і флористичну метафоричну модель, реалізовану за допомогою елементів рослинного коду – назв рослин чи їх окремих частин, напр.: *Я знаю, в очах твоїх, сестро, живе таємниця, вона запустила коріння в зіниці твої... жалі залишаються десь, моя сестро, позаду, лише у зіницях плющем – таємниця жалка* (Ю. Мусаковська «Таємниця») [6].

Виявлено також поєднання вживання флористичної моделі метафоризації разом із зооморфною, напр.: *Таємниця вродилася, як пелюстина, / Як бджола в золотистих сотах* (І. Драч «Таємниця буття») [1].

Артефактна, або предметна, метафорична модель концепту «таємниця» вибудовується з використанням елементів предметного коду або неживої природи, покликаних сприяти конкретизації й унаочненню такого абстрактного поняття, як «таємниця», допомагати виявити природу непередметних сутностей, напр.: *Почуттів шалена гра, таємниць могила у вічність канула* (А. Сич «Індійське кіно») [6].

Отже, можна зробити висновок, що метафора виступає активним інструментом розгортання концепту «таємниця» в українській мовній картині світу. Поширеним для іменника *таємниця* є насамперед позиції об'єкта і суб'єкта осмислення, рідше ім'я концепту трапляється в позиції суб'єкта та об'єкта зіставлення. До продуктивних належать і такі традиційні метафоричні конструкції, як іменникові, прикметникові та дієслівні. Було виявлено антропоморфну, зооморфну (орнітальну), флористичну та артефактну метафоричні моделі. Встановлено, що здебільшого у свідомості українців таємниця уявляється як щось живе: людина, птах (соловей), рослина (плющ) або як предметна реалія (могила).

Загалом абстрактна природа імені концепту «таємниця» визначає вагомість асоціативно-образного складника, який значною мірою реалізується через метафоризацію як різновид вторинної номінації.

Запропонований аналіз не може вважатися вичерпним, оскільки концепт не є суворо регламентованою одиницею. Тому перспективи подальших досліджень пов'язуємо із вивченням інших особливостей його мовної об'єктивації в мові.

Список літератури

1. Бібліотека поезії. URL: <http://virchi.pp.net.ua/> (дата звернення: 02.11.2022)
2. Кравець Л. Динаміка метафори в українській поезії ХХ ст.: монографія. Київ: Академія, 2012. 416 с.
3. Мацько Л. І. Стилїстика української мови / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько. Київ: Наукова думка. 2003. 302 с.
4. Словник української мови: в 11 т. Київ: Наукова думка, 1970-1980.
5. Слухай Н. В. Сучасні лінгвістичні теорії концепту як мовно-культурного феномену. Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. пр. Київ: КНУ ім. Т. Г. Шевченка, 2002. С. 462-470.
6. Українські пісні: Тексти та акорди пісень. URL: <http://www.pisni.org.ua/> (дата звернення: 20.10.2022)
7. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. І. Шинкарука. Київ: Абрис, 2002. 742 с.
8. Lakoff G. The Contemporary Theory of Metaphor. Cambridge: Cambridge University Press, 1993. P. 202-251.

ЗМІСТ

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

РОЗДУМИ ПРО РОЛЬ ОСОБИСТОСТІ В НАУЦІ (*Вербич С.*).....3

АНТРОПОНІМ ЯК ЕТНОІДЕНТИФІАТОР ТА ПОЛІТИЧНИЙ ЗБУДНИК
(*Фаріон І. Д.*).....7

ЗАСОБИ МОВНОГО ВИРАЖЕННЯ ТЕКСТОВИХ КАТЕГОРІЙ У
НАРОДНИХ ОПОВІДАННЯХ ПРО ГОЛОДОМОР (*Єщенко Т.*).....10

НАЗВИ МІСТ, ОБПАЛЕНИХ ВІЙНОЮ (*Котович В.*).....17

ОНІМИ В РОМАНІ ПЕТРА КАРМАНСЬКОГО «КІЛЬЦЯ РОЖІ»:
ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ (*Федурко М.*).....23

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ТА ЛІТЕРАТУРНОЇ ОНОМАСТИКИ

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ГРУПИ СКЛАДЕНИХ ОЙКОНІМІВ
ПІВНІЧНОЇ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ (*Волянюк І.*).....28

THE PROSPECTS OF THE DEVELOPMENT OF REGIONAL ONOMASTICS
(*Пежинська О., Кулик С.*).....31

АНТРОПОНІМ ХОМА У ТВОРАХ ІВАНА ФРАНКА КРІЗЬ ПРИЗМУ
СИНТАГМАТИКИ ТА ПАРАДИГМАТИКИ (*Скологдра-Шерітко О.*).....34

ОНІМИ В ДІАЛЕКТНИХ СЛОВНИКАХ БОЙКІВЩИН (*Сокіл-Клепар Н.*)..39

ПОЗИВНІ ІМЕНА УКРАЇНСЬКИХ ВІЙСЬКОВИХ В АНТРОПОНІМНІЙ
СИСТЕМІ МОВИ (НА ПРИКЛАДІ МАТЕРІАЛІВ ЗМІ) (*Шульська Н.*).....42

ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ КОМЕНТАР ЯК ПРИЙОМ ВІДТВОРЕННЯ ОНІМІВ
У ХУДОЖНІХ ТВОРАХ (*Вітяк Ю.*).....47

ПРОБЛЕМИ ЛЕКСИКОЛОГІЇ, ФРАЗЕОЛОГІЇ ТА ГРАМАТИКИ

NEOLOGIZATION AS A MEANS OF REFLECTING LINGUISTIC AND
CULTURAL CHANGES IN MODERN ENGLISH (*Косович О.*).....52

«МОЯ ЛЮБОВ В ІМЕНІ ТВОЇМ» (ЗМЕНШЕНО-ПЕСТЛИВІ ВАРІАНТИ ОСОБОВИХ ІМЕН ГЕРОЇВ В. ЛИСА «СТАРА ХОЛЄРА» (*Нестерчук О.*)..54

БАГАТОКОМПОНЕНТНІ СКЛАДНОПІДРЯДНІ РЕЧЕННЯ В СИНТАКСИЧНІЙ НАУЦІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ МАКСА КІДРУКА «НЕ ОЗИРАЙСЯ І МОВЧИ») (*Бачинська Г. В., Бабій І. М., Свистун Н. О.*)..57

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ЯК ЗАСІБ СТИЛІЗАЦІЇ РОЗМОВНОСТІ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПРОЗІ (*Штонь О. П.*).....60

АНГЛІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІ МОВНІ КОНТАКТИ У СУЧАСНІЙ НАУКОВІЙ ПАРАДИГМІ ПІД ЧАС ВІЙНИ (*Шуляк І.*).....63

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОДНОЯДЕРНИХ РЕЧЕНЬ У РОМАНІ «ДВНАДЦЯТЬ, АБО ВИХОВАННЯ ЖІНКИ В УМОВАХ, НЕПРИДАТНИХ ДО ЖИТТЯ» ІРЕН РОЗДОБУДЬКО (*Шандригось А.*).....66

ІНТЕГРАЦІЯ ФРАНЦУЗІВ АРАБСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ В КУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР ФРАНЦІЇ (*Герасимчук М.*).....72

РОЛЬ І ФУНКЦІОНУВАННЯ АНГЛІЦИЗМІВ У СУЧАСНІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ КОМП'ЮТЕРНОЇ СФЕРИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (*Новосад Л.*).....74

ЛІНГВІСТИКА ТЕКСТУ

ШАБЛОННІСТЬ У КОМУНІКАЦІЇ КОРИСТУВАЧІВ СОЦІАЛЬНОЇ МЕРЕЖІ «ІНСТАГРАМ» (*Петришина О. І., Лотоцька Х. В.*).....77

ОСОБЛИВОСТІ ЛІНГВАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ «ГРІХ» У ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ Б. ЛЕПКОГО (*Коцяба І.*).....83

НОМІНАТИВНЕ ПОЛЕ КОНЦЕПТУ «ЗРАДНИК» У ПОВІСТІ Р. ІВАНИЧУКА «ЄВАНГЕЛІЄ ВІД ТОМИ» (*Нестерович Ю.*).....87

СЕКЦІЯ 4: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА ТА МЕДІАЗНАВСТВА

КОМУНІКАТИВНІ НАМІРИ УКРАЇНСЬКИХ ПАМФЛЕТІВ ПОЧ. XVII СТ. (*Поплавська Н.*).....92

КОНЦЕПЦІЇ НЕОРЕАЛІЗМУ В УКРАЇНСЬКОМУ Й ЄВРОПЕЙСЬКОМУ НАУКОВОМУ ПРОСТОРІ (<i>Рева-Лєвшакова Л.</i>).....	97
«КОРОНА НА ОДНУ НІЧ» НАДІЇ ГУМЕНЮК ЯК РЕТРОДЕТЕКТИВ (<i>Бородіца С. В.</i>).....	100
ВАСИЛЬ СІМОВИЧ – АВТОР ПЕРЕДМОВ ДО ВИДАНЬ УКРАЇНСЬКОЇ КЛАСИКИ (<i>Вашиків Л. П.</i>).....	103
ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОПЕРАЦІЇ В СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА: МЕТОДИ ВПРОВАДЖЕННЯ (<i>Синоруб Г. П.</i>).....	109
«МАЛЕНЬКІ ЖІНКИ» Л. М. ОЛКОТТ: ПСИХОЛОГІЯ ДОРΟΣЛІШАННЯ ДІВЧИНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ ТИПОЛОГІЗАЦІЇ (<i>Головій О., Вакула Ю.</i>).....	116
ЖИВОПИСНА ОБРАЗНІСТЬ У ПОЕЗІЇ (<i>Любецька В.</i>).....	123
КЛІКБЕЙТ ЯК ТЕХНОЛОГІЯ МЕДІАМАНІПУЛЯЦІЙ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ТЕРНОПІЛЬСЬКИХ ОНЛАЙН-ВИДАНЬ) (<i>Решетуха Т., Кушинфр О.</i>).....	126
АРХЕТИПНА СИМВОЛІКА В ПОЕЗІЇ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ (<i>Скуратко Т.</i>).....	129
ТВОРЧІСТЬ ОЛЕНИ ПЧІЛКИ В ДОСЛІДЖЕННЯХ ДІАСПОРНОГО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА (<i>Яблонська О.</i>).....	135
ШЕВЧЕНКІВСЬКІ ТРАДИЦІЇ У ТВОРЧОСТІ ВОЛОДИМИРА ШАШКЕВИЧА (<i>Яблонська О., Поліщук Т.</i>).....	138
ДО ПИТАННЯ ПРО ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ДІАСПОРНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ: ДОВІДКОВІ ДЖЕРЕЛА (<i>Яблонський М.</i>).....	144
СТИЛЬОВА СВОЄРІДНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ БАРОКОВИХ ТРАКТАТИВ ХУІІ СТ. (<i>Федько О.</i>).....	150
НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНА КОНЦЕПЦІЯ ЧАСОПИСІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ 1960-Х РР. (<i>Яблонський М., Тимчак М.</i>).....	159
ВПЛИВ ВОРОЖИХ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ СПЕЦОПЕРАЦІЙ НА ФОРМУВАННЯ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ ПІД ЧАС ВІЙНИ (<i>Ленько Т.</i>).....	163
МЕТАФОРА ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (<i>Вільчинська Т. П., Кручковська І.</i>).....	167